BIBLIOTECA TEOLOGICĂ

IRINEU
MITROPOLITUL MOLDOVEI şi SUCEVEI

TEOLOGIA LUPTĂTOARE

CUGETAREA — GEORGESCU DELAFRAS

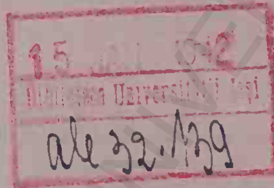
TEOLOGIA LUPTĂTOARE

IRINEU
MITROPOLITUL MOLDOVEI ŞI SUCEVEI

TEOLOGIA LUPTĂTOARE

CUGETAREA — GEORGESCU DELAFRAS
BUCUREŞTI, IV — STRADA POPA NAN, 21
1289 - 941

PRECUVÂNTARE

Apologetica creştină este ramura ştiinţei teologice, care se ocupă cu respingerea atacurilor venite împotriva credinţei dela necredincioşi, iar Polemica este ramura ştiinţei teologice care răspunde atacurilor venite dela teologii altor confesiuni sau secte, ori chiar aparţinând aceleiaşi confesiuni, dar care au sau susţin păreri diferite sau de-a-dreptul protivnice învăţăturilor oficiale ale Bisericii. Şi una şi alta, şi Apologetica şi Polemica, duc deci luptă literară cu cele două categorii de protivnici ai dreptei credinţe, ai învăţăturii celei adevărate. Amândouă pot fi dar numite cu un singur termen : Teologie luptătoare.

Am dat acestei lucrări titlul de Teologie luptătoare, pentrucă în cele ce urmează sunt tratate chestiunile apologetice şi polemice cuprinse mai întâi în manualul de religie pentru clasa VII secundară de băieţi şi fete, conform programei analitice din 1929, intitulat: Apologetică sau Elemente de Filosofia Religiunii creştine, *şi după aceea în manualele:* Noţiuni de Filosofie a Religiunii, *pentru clasa VII şi* Elemente de Filosofie creştină *pentru clasa VIII, ambele în uz şi astăzi în liceele teoretice.*

Varietatea acestor chestiuni şi felul cum le-am expus în manualele mele didactice m'au dus la convingerea că aceste chestiuni merită să fie cunoscute în cercuri mai largi decât cel şcolar şi de minţi mai coapte decât ale elevilor de clasa VII şi VIII liceală. In deosebi pentru

studenţii teologi şi preoţi le cred de mare folos şi nu mai puţin pentru orice om cu oarecare cultură şi cu râvnă pentru cunoaşterea temeiurilor credinţei şi învăţăturii Bisericii noastre strămoşeşti.

In acest scop am condensat chestiunile din ambele manuale în volumul de faţă, le-am adus mici modificări, le-am adăogat un capitol nou : Despre francmasonerie *şi le supun aprecierii cititorilor, în nădejdea, că prin aceasta am adus un cât de mic serviciu Bisericii strămoşeşti şi Neamului românesc.*

AUTORUL

Mânăstirea Văratec
29 Septemvrie 1941

RELIGIUNEA

CAPITOLUL I

DEFINIŢIUNEA ETIMOLOGICĂ A RELIGIUNII. ORIGINEA EI

1. Cuvântul *religiune* este indiscutabil de origine latină. Asupra cuvântului sau a rădăcinii din care el se trage, sunt însă mai multe păreri.

Astfel, *Cicero* îl deduce dela *re-legere* = a reciti, a medita, a reflecta şi a venera, a cinsti pe cineva.

Virgiliu şi alţii după el îl deduc din *relinquere* = a rămâne, a deosebi, a pune la o parte, a respecta sau venera.

Marele scriitor bisericesc apusean, *fericitul Augustin* († 420), îl deduce dela *re-eligere* = a alege din nou.

Scriitorul bisericesc, tot apusean, *Lactanţiu* († 325), îl deduce dela *re-ligare* = a lega din nou sau reciproc, ori a uni.

Această din urmă etimologie este admisă de cei mai mulţi filologi şi teologi. Privită dar din punct de vedere etimologic, religiunea este legătura liberă şi conştientă a omului cu Dumnezeu. Ea se manifestă prin cunoaşterea şi adorarea lui Dumnezeu. De aceea a fost definită şi ca *modus cognoscendi et colendi Deum.*

Cunoaşterea lui Dumnezeu este partea teoretică a religiunii şi este cuprinsă în doctrina sau învăţătura reli-

gioasă. Adorarea este partea practică şi constă din vieaţă morală şi acte de cult. *Doctrină, morală şi cult* sunt dar cele trei elemente constitutive ale religiunii, care stau între ele în strânsă legătură.

In vorbirea zilnică se înţelege de obiceiu prin religiune numai îndeplinirea actelor cultului. O asemenea înţelegere este unilaterală şi duce la un formalism sec şi primejdios.

Pentru a ne putea da seama şi mai bine de ceea ce este religiunea, trebue să facem deosebire între *religiunea internă* şi *religiunea externă.*

Prin *religiunea internă* sau *subiectivă* se înţelege ceea ce simte în sufletul său omul care se află în legătură cu Dumnezeu, adică *sentimentul religios;* iar prin *religiune externă* sau *obiectivă* se înţelege felul cum se manifestă în afară sentimentul religios, sau cu alte cuvinte cultul şi morala. De fapt, religiunea internă şi externă sunt cele două părţi care constitue întregul ce poartă numele de religiune. Una fără alta nu poate exista şi acolo unde le întâlnim separate, n'avem în faţă religia în adevăratul înţeles al cuvântului, ci numai un simulacru al ei. Raportul dintre ele este ca cel dintre suflet şi trup, dintre fond şi formă, dintre miezul şi coaja unui fruct. Religiunea internă este sufletul, fondul, miezul, iar cea externă este trupul, forma, coaja sau învelişul.

Acum am putea defini mai complet religiunea astfel: *Un raport liber şi conştient al omului cu Dumnezeu, raport care se traduce în suflet prin sentimentul religios, iar în afară prin cult şi morală.*

In orice religiune deosebim dar următoarele elemente esenţiale: *a*) Un Dumnezeu spiritual, personal şi mai presus de lume, ca obiect al ei. *b*) Pe om, conceput ca fiinţă spirito-corporală, adică înzestrată, pe lângă trup, şi cu suflet spiritual, liber şi nemuritor, ca subiect al religiei. *c*) Un act al voiei dumnezeieşti de a se face cu-

noscut omului, sau revelaţia dumnezeiască, fără de care omul n'ar putea cunoaşte pe Dumnezeu. *d*) Sentimentul religios, care este ecoul sufletesc al raportului dintre om şi Dumnezeu şi *e*) Cultul şi morala ca exteriorizări, înfăptuiri concrete ale acestui raport.

2. *Originea religiunii.* Religiunea fiind o legătură vie între Dumnezeu şi om, originea ei trebue căutată atât în Dumnezeu, cât şi în om.

Faptul că omenirea n'a fost niciodată fără religiune, că deci omul a avut religiune întotdeauna, pentru care i s'a zis — de unii filosofi — „*animal religios*", este un indiciu sigur, că religiunea este un produs al sufletului omenesc, o proprietate, o însuşire a lui. Intr'adevăr, precum omul n'ar putea merge, auzi, vedea, vorbi, judeca, etc., dacă n'ar avea în firea sa posibilităţi date şi predispoziţiuni spre acestea, tot astfel n'ar putea fi religios, dacă n'ar avea predispoziţiunea firească de a fi religios. Omul este chinuit de dorinţa de a cunoaşte pe Dumnezeu, de a sta în legătură cu el, cum zice fericitul Augustin: „*Fecisti nos ad te, Domine, et inqietum est cor nostrum donec requiescat in te*". Această dorinţă o putem privi ca predispoziţia religioasă a omului, ca imboldul sufletesc care împinge, sileşte pe om să ajungă, pe diferite căi, la ideea de Dumnezeu, să creadă în El şi să ia faţă de El o anumită atitudine, pe care o arată în afară prin anumite fapte. Cu îmbogăţirea experienţei sufleteşti şi cu înaintarea în cultură şi potrivit cu personalitatea sa morală, omul îşi înfăţişează în curgerea timpului, pe Dumnezeu şi raportul său cu El, în forme tot mai demne şi mai nobile.

Dar această predispoziţie a omului spre religiune şi-a câştigat-o el prin vreo străduinţă sau vreun merit personal? Aceasta s'ar putea afirma numai în cazul când omul ar fi însuşi creatorul său, autorul fiinţei sale. Cum însă el este creatura lui Dumnezeu, originea sau prove-

nienţa predispoziţiei religioase din sufletul său este dela Dumnezeu, aşa că, în ultimă analiză, religiunea îşi are originea indirect în Dumnezeu.

Afară de aceasta, religiunea îşi are originea şi direct în Dumnezeu, căci el s'a descoperit celor dintâi oameni, le-a făcut cunoscută voia sa şi a stabilit raportul ce trebue să existe între El, Creatorul, şi omul, creatura sa. Desigur că şi fără această descoperire, omul ar fi ajuns la cunoaşterea lui Dumnezeu, mulţumită predispoziţiei religioase din sufletul său, dar aceasta ar fi mers prea încet şi n'ar fi fost scutită de rătăciri.

Cei care nu admit origina supranaturală a religiunii, au încercat s'o explice prin diferite ipoteze. Iată cele mai însemnate din ele:

a. *Magismul.* Omul a trăit mult timp în stare de sălbăticie. Atunci el a încercat să-şi supună puterile naturii prin magie. Când a văzut că prin magie nu-şi poate ajunge scopul, a inventat zei personali, asemenea sieşi, cărora a început să le ceară ajutor. — Astfel, religiunea ar urma magiei şi s'ar fi născut din ea. Adevărul este contrariul: magia a luat naştere din religiune.

b. *Animismul.* Omul primitiv a populat întreaga natură cu spirite asemănătoare cu sufletul său, le-a ierarhizat şi a făcut din ele divinităţi superioare. — Animismul nu este însă propriu vorbind o religiune, ci o superstiţie şi n'a precedat religiunii, ci a izvorît din ea şi trăieşte alături de ea. Geneza şi evoluţia lui, aşa cum o presupune ipoteza animistă, sunt inadmisibile din punct de vedere psihologic.

c. *Fetişismul.* In simplitatea sa, omul primitiv a adorat tot felul de obiecte materiale, pentru cuvântul că a crezut că în ele locueşte un spirit. — Fetişismul este dar o formă a animismului, mai nou decât el, şi o superstiţie, ca şi el, care trăieşte încă în minţile celor inculţi. El n'a format niciodată religiunea vreunui popor.

d. *Frica* de fenomenele îngrozitoare ale naturii ar fi cea care a condus pe cei dintâi oameni la ideea de zei şi la cultul datorit lor, cum a zis poetul latin Lucretius: *„Primus in orbe deos timor fecit ardua de coelo fulmina cum caderent“*.—Dar, mai întâi, primitivul nu este aşa de fricos, cum îl presupune această ipoteză, ci dimpotrivă, e foarte curajos. Al doilea, dacă religiunea s'ar fi născut din frică, ar urma să fie numai divinităţi rele iar nu şi bune. Al treilea, odată cu dispariţia fricii faţă de fenomenele naturii, ar fi trebuit să dispară şi religia, potrivit legii: *cessante causa, cessat effectus.*

e. *Impostura.* Oamenii de stat, regii, preoţii ar fi inventat ideea de zei, ca să poată ţine mai uşor în ascultare pe supuşii lor. — Dar de unde au luat aceştia ideea de zei? Dacă aceasta s'ar fi putut într'unul sau mai multe state, nu s'ar putea face pe toată întinderea globului, aşa că nu s'ar putea explica universalitatea religiunii. In ce priveşte pe preoţi, ei nici într'un caz n'au putut inventa religiunea, pentrucă ei sunt servitorii unei religiuni şi dacă ei ar fi inventat pe zei, se pune întrebarea: dar pe ei, cine i-a inventat?

f. *Adorarea naturii,* a agenţilor şi fenomenelor ei, a corpurilor cereşti, a munţilor, râurilor, arborilor, animalelor, etc. — Aceasta o întâlnim în multe din religiunile popoarelor vechi şi ale primitivilor de azi, dar nu poate fi prima formă a religiunii, ci e ceva mai târziu, pentrucă, de unde ar fi putut lua ideea de divinitate cei care au îndumnezeit natura, dacă n'ar fi existat deja religiunea?

g. *Totemismul şi Tabuismul.* Totemismul este adorarea unor animale, care sunt considerate ca strămoşi ai omului, iar Tabuismul este ipoteza care susţine că religiunea ar fi luat naştere din tabu, adică din interzicerea de a fi atinse anumite lucruri. — Şi unul şi

altul se întâlnesc în deosebi la primitivii din Australia şi sunt simple practici, care au la bază religiunea.

h. *Sociologismul.* Ca şi dreptul şi morala, religiunea ar fi produsul societăţii, care a impus-o individului. Dar, după concepţia sociologică, religiunea ar fi un fenomen care nu şi-a făcut apariţia decât târziu, când societatea era destul de bine organizată şi înaintată. Dar până atunci, oamenii — şi în grupuri sociale şi individual — n'au avut religiune? Istoria, preistoria, paleontologia şi etnografia ne spun, că da. Deci nici această ipoteză nu explică în chip satisfăcător originea religiunii.

Nota. — Ioan G. Savin: Fiinţa şi originea religiei.

CAPITOLUL II

ANIMISM ŞI FETIŞISM

Dintre ipotezele care nu admit originea supranaturală a religiunii şi încearcă s'o explice pe cale naturală sau raţională, două au fost susţinute mai mult şi anume animismul şi fetişismul.

I. *Animismul* este credinţa primitivilor şi a omului simplu de totdeauna, că lumea întreagă este însufleţită. După această credinţă, nu numai omul şi animalele au suflet, ci şi orice corp organic sau anorganic, precum şi orice fenomen sau agent natural. Sufletele din întreaga lume se pot împărţi în trei categorii:

1. *Sufletele morţilor sau ale strămoşilor.* Acestea sunt reprezentate într'o formă mai mult sau mai puţin materială, căci li se atribue aceleaşi trebuinţe pe care le are omul în vieaţă. Urmaşii mortului trebue să satisfacă aceste trebuinţe. Altfel, sufletul răposatului le pricinueşte tot felul de boale şi neajunsuri, îi chinueşte în vis, etc.

Satisfacerea închipuitelor necesităţi materiale ale sufletului morţilor constitue *cultul strămoşilor* sau *al manilor* (dela latinescul *manes*).

Urmele acestui cult animistic le găsim la toate po-

poarele primitive şi inculte din cele mai vechi timpuri şi până azi şi multe din practicile mulţimii ignorante din sânul religiunilor superioare au fost şi sunt în această privinţă animiste. Nu numai primitivii, ci şi Grecii, Tracii, Romanii, Egiptenii, Chinezii, Indienii şi alţii obişnuiau să pună în mormânt uneltele, armele, obiectele de tot felul de care se servise răposatul cât fusese în vieaţă, alimente, etc. Unii îi puneau, adică îi sacrificau şi soţie, servitori, cai, câini, etc. Astfel, Omer spune, în Iliada sa, că eroul Achile a sacrificat pe mormântul prietenului său Patroclu toţi caii şi câinii acestuia şi pe prizonierii troieni.

Generalitatea, am putea zice, şi adânca vechime a cultului strămoşilor a făcut pe mulţi să creadă că animismul, sub această înfăţişare, este origina religiunii sau cea mai veche formă de religiune. In special, învăţatul englez *Eduard Tylor* şi Olandezul *C. P. Tiele* au fost cei mai iluştri susţinători ai acestei păreri, care e răsturnată de constatarea, că niciodată şi nicăieri cultul strămoşilor n'a constituit el singur religiunea vreunui popor, ci pretutindeni şi totdeauna oamenii au adorat una sau mai multe divinităţi.

2. *Sufletele unei părţi din natură*, ca de ex.: cerul, astrele, marea, râurile, munţii, etc. *şi ale fenomenelor şi agenţilor naturali*, ca de ex. : vântul, ploaia, fulgerul, aurora, lumina, etc.

Cum natura în genere cu agenţii şi fenomenele naturale, sunt de o grandiositate impunătoare şi întrec cu mult măsura puterilor omului, şi sufletul ce li s'a atribuit de mintea mărginită şi întunecată a primitivului şi a ignorantului este cu mult superior sufletului omenesc. Ca atare şi binele şi răul ce s'a crezut că poate face este neasemănat mai mare decât cel pe care-l poate face sufletul unui strămoş sau al tuturor strămoşilor la un loc. De aceea s'a şi presupus că omul a trebuit să facă o mai mare sforţare, ca să intre în comunitate cu

aceste suflete, să le influenţeze, să le induplece, să le facă să se intereseze de soarta sa şi să-i vie într'ajutor. Nici aci nu lipsesc sacrificiile, care sunt o venire într'ajutor din partea omului, o colaborare a lui cu aceste suflete, o contribuţie a sa, un îndemn şi încurajare dată sufletelor acestora superioare.

Forma aceasta de animism primeşte numele de *naturism*.

Nici sub această înfăţişare animismul nu reprezintă originea religiunii sau cea mai veche formă de religiune, pentrucă îndumnezeirea naturii — şi cu aceasta avem de a face în naturism — presupune neapărat că omul să fi avut de mai înainte şi de altundeva ideea de Dumnezeu.

3. *Spirite care trăiesc libere în natură.* Pe când sufletele părţilor naturii, ale agenţilor şi fenomenelor naturale pot fi cunoscute prin simţuri, pentrucă se crede că sunt una cu lucrurile cărora li se atribue, spiritele libere stau mai presus de simţuri, şi n'au un obiect de care să fie legate în mod constant. De aceea, în concepţiunea despre fiinţa şi activitatea lor, fantezia omenească a avut mai mult loc liber pentru combinaţiuni de tot felul. Puterea lor fiind apoi afară de sfera intuiţiunii sensuale, adică misterioasă, dar nu totdeauna de o intensitate covârşitoare faţă de puterile omeneşti, ci numai de diferite grade, lasă loc liber năzuinţelor omului de a supune pe unele din ele. Aceasta este cu putinţă, deoarece spiritele acestea sunt considerate ca singuratice, independente unele de altele şi mărginite. Ca atare omul se poate asocia cu o parte din ele şi lupta împreună contra altora mai puternice.

Cultul dat spiritelor libere din natură formează *animismul propriu zis*, căruia i se mai zice şi *polidemonism*.

Nici sub această înfăţişare, animismul nu este origina religiunii sau cea mai veche formă de religiune, pentrucă

alături şi mai presus de ele se întâlneşte întotdeauna cultul divinităţii.

II. *Fetişismul* este adorarea ca divinităţi a unor obiecte fie naturale, ca de ex. un arbore, o piatră, o bucată de lemn, un os, etc., fie artificiale, ca de ex. un baston, o brăţară, un cuţit, o săgeată, un coif, etc.

In orice lucru socotit ca fetiş se crede că locueşte un spirit, o putere superioară, care este favorabilă şi ajută celui ce adoră fetişul. Spiritul din obiectul fetiş este privit sau ca inerent acelui obiect, nedespărţit de el, ca în naturism, sau ca spirit liber — ca în polidemonism — înduplecat sau constrâns să intre în obiect de către un preot sau vrăjitor prin rugăciuni ori prin descântece, vrăji, etc.

Fetişistul aşteaptă dela fetişul său tot ce-i trebue şi doreşte. Pentru aceasta îi adresează rugăciuni, îi aduce ofrande şi sacrificii. Dacă nu obţine ceea ce a cerut, fetişul este certat, bătut, aruncat sau sfărâmat, pentru ca totuşi, după o oarecare trecere de timp, să fie din nou în cinstea de mai înainte.

Primitivii îşi au fiecare fetişul său, pe care şi-l aleg la vârsta pubertăţii. Sunt însă şi fetişi ai unei familii, clan, trib sau popor. In acest caz este şi un cult mai mult sau mai puţin desvoltat, stabilit şi obligatoriu pentru toţi închinătorii aceluiaşi fetiş.

Cuvântul fetiş este de origină portugheză şi vine din latinescul *factitius* = ceea ce este făcut de mână sau artificial. A fost mai întâi întrebuinţat de marinarii portughezi ca nume pentru talismanele şi amuletele purtate de Negrii de pe Coasta de Azur, din Africa. A fost apoi generalizat de scriitorul francez *de Brosses*, în scrierea sa: *„Du culte des Dieux fétiches ou Parallèle de l'ancienne religion de l'Egypte avec la religion actuelle de Nigrittie“* (1760).

Fetişismul e susţinut azi de evoluţionişti ca prima

formă de religiune sau ca origina religiunii. El este însă, de fapt, ca şi animismul, una din formele de degenerare a religiunii primitive, care a fost monoteistă. El operează cu noţiunea de divinitate, pe care n'a putut-o împrumuta decât din religiunea primitivă, anterioară lui. In fine, el este mai nou şi decât animismul, dela care a luat noţiunea de suflet sau spirit şi faţă de care este o formă a lui şi o decădere, deoarece constă dintr'o concepţie inferioară şi materială a sufletului.

CAPITOLUL III

POLITEISM ŞI MONOTEISM

1. Origina religiunii nu poate fi, cum am văzut, decât supranaturală, adică cuprinsul sau noţiunile ei au fost descoperite omului de Dumnezeu.

Se pune însă dela început întrebarea: Cum trebue înţeleasă revelaţiunea sau descoperirea dumnezeiască primitivă? Este ea ceva dinafară de om, o acţiune a lui Dumnezeu asupra omului, un fel de învăţătură sau comunicare făcută de Dumnezeu omului? Sau este ceva intern, o inspiraţiune pusă de Dumnezeu în inima omului, sădirea sau plantarea în inima lui a unei conştiinţe mai mult sau mai puţin clare despre divinitate şi a raportului omului cu ea, conştiinţă pe care omul a aprofundat-o, lărgit-o şi îmbogăţit-o prin propria sa experienţă şi reflecţiune?

Cea dintâi concepţiune despre revelaţiune, deşi cu putinţă şi demnă atât de Dumnezeu, cât şi de om, este totuşi admisă de puţini teologi, pentrucă înfăţişează pe Dumnezeu prea antropomorf: ca un dascăl ce-şi instrueşte elevii. Apoi, dacă Dumnezeu ar fi predat omului noţiunile de religiune în chip direct sau personal, acelea ar fi fost atât de lămurite şi s'ar fi întipărit atât de adânc şi de

durabil în sufletul său, încât niciodată nu s'ar fi uitat sau întunecat, cum s'a întâmplat.

Al doilea fel de concepere a revelaţiunii primitive ca descoperire sau luminare internă este mai uşor de admis, pentrucă este mai potrivit cu firea raţională şi liberă a omului. Astfel înţeleasă, revelaţiunea divină o întâlnim şi în filosofia păgână. Aşa de ex. Socrat atribuia toate cugetările sale filosofice *demonului*, pe care-l socotea că locueşte în sufletul său şi învăţa că aceiaşi zei care vorbesc prin oracole, locuesc în interiorul nostru. Stoicii de asemeni învăţau că materia cosmică este organizată şi primeşte anumite forme prin intermediul unei puteri dumnezeleşti numită *Logos* spermaticós, în care sfântul Justin Martirul şi Filosoful vede revelaţiunea dumnezeiască făcută păgânilor. Tot astfel trebue luată şi acţiunea *Cuvântului dumnezeiesc* despre care sfântul evanghelist Ioan scrie în prologul Evangheliei sale: *„Şi cuvântul în lume era şi lumea printr'Insul s'a făcut, dar lumea pe Dânsul nu l-a cunoscut“*.

A doua întrebare care se pune este: *In ce a constat revelaţiunea primitivă?*

Biblia ne spune că Dumnezeu a înzestrat pe cei dintâi oameni, pe care El i-a creat, cu inteligenţă vie şi judecată dreaptă, şi nu putem crede că a putut fi altfel creatura raţională a lui Dumnezeu. Unei astfel de creaturi, Dumnezeu nu-i putea descoperi decât idei clare şi precise despre sine şi despre raportul omului cu Sine. Care altele puteau fi aceste idei decât că: Dumnezeu este spirit, că e unul, că e Creatorul şi Pronietorul întregii lumi şi deci şi al omului şi că prin urmare omul trebue să se supună voinţii divine.

Religiunea primilor oameni a fost dar monoteistă şi nu se putea să fie altfel, chiar dacă omul ar fi ajuns la ideea de Dumnezeu numai prin puterile sale sufleteşti, pentrucă mintea sa întreagă şi inima nepervertită nu

concepe pe Dumnezeu decât ca unul, ideea de mai mulţi Dumnezei sau politeismul fiind un nonsens pentru o minte sănătoasă.

Dar prima pereche de oameni ieşită din mâna lui Dumnezeu a călcat voia lui şi s'a înstrăinat de El. Ca urmare a acestui păcat numit originar, mintea li s'a întunecat, inima s'a pervertit şi voinţa li s'a slăbit. Aceste triste urmări ale păcatului au mers crescând, încât omenirea străveche a ajuns în scurtă vreme într'o stare de decădere generală. In această stare, oamenii au uitat, că Dumnezeu e unul, că e spirit şi că e Creatorul şi Providenţiatorul şi, cu mintea lor întunecată şi rătăcită, şi-au făurit mai mulţi Dumnezei şi i-au înfăţişat sub chip omenesc şi de animale, sau, ceea ce e şi mai grav, au îndumnezeit şi ceea ce era neînsufleţit în jurul lor sau deasupra capului lor, ca: râuri, lacuri, izvoare, mare, arbori, stânci, vântul, ploaia, fulgerul, tunetul, soarele, luna, stelele, lumina, întunerecul, etc., etc.

Aşa s'a ajuns dela monoteismul primitiv curat şi spiritual, la politeism cu toate formele lui: Zoolatrie, fiziolatrie, astrolatrie, la animism şi la fetişism, cum zice sfântul apostol Pavel: *„...Au schimbat slava lui Dumnezeu celui nestricăcios în închipuri de om stricăcios şi de pasări şi de vietăţi cu câte patru picioare şi de târîtoare... şi adevărul dumnezeiesc cu minciuna şi s'au închinat şi au slujit făpturii, iar nu Făcătorului (Romani 1, 23, 25.).*

Dumnezeu însă n'a lăsat toată omenirea şi pentru totdeauna să meargă pe drumul pierzării, ci a ales un popor, poporul israelit, pe care l-a condus şi format aşa fel ca, prin el întreaga omenire să ajungă din nou la cunoaşterea adevăratului şi unicului Dumnezeu, şi la adorarea cuvenită lui. Poporului israelit, Dumnezeu i-a descoperit voia sa din ce în ce mai clar prin prooroci şi a făcut să se nască în mijlocul lui Mântuitorul Hristos, care a adus lumii revelaţiunea deplină, pentrucă El a fost Dumnezeu şi om în una şi aceeaşi persoană.

Religiunea întemeiată de Iisus Hristos Mântuitorul este restabilirea şi desăvârşirea religiunii date de Dumnezeu celor dintâi oameni, este monoteismul cel mai curat şi mai înalt.

Pe când poporul israelit a fost condus direct de Dumnezeu şi a luminat ca o făclie în întunerec, celelalte popoare au fost lăsate în voia propriilor lor puteri şi, numai ici şi colo şi din când în când, Duhul lui Dumnezeu a străfulgerat în sufletul câte unui mare înţelept, deslușindu-i pentru o clipă calea întoarcerii la monoteism.

Aceasta este explicaţia pe de o parte a rătăcirilor din ce în ce mai grave în care s'a înfundat politeismul cu toate ramificaţiile lui, iar pe de altă parte a apariţiei în sânul păgânismului a unor înţelepţi profani sau religioşi, cum au fost: Zaratuştra, Laoce, Confuce, Buddha, Anaxagora, Socrat, Platon şi alţii, care s'au ridicat la o concepţie mai adecvată despre Dumnezeu, iar unii din ei au întrezărit chiar monoteismul. Licăririle de lumină ale acestor înţelepţi au descoperit desimea întunerecului şi adâncimea prăpăstiei în care zăcea omenirea păgână şi au făcut-o să dorească, să caute lumina adevărului religios şi bună parte din ea să-l şi primească, atunci când a fost adus lumii în toată plinătatea lui de către Mântuitorul Hristos.

Aceasta este calea indirectă, metoda experienţei proprii, prin care Dumnezeu a pregătit cea mai mare parte a lumii vechi pentru ajungerea din întunerec la lumină, dela rătăcire la adevăr, dela politeismul multiform la monoteismul creştin.

Nu toate popoarele politeiste şi nici chiar Iudeii n'au primit nici până astăzi, după aproape două mii de ani dela venirea Mântuitorului în lume, monoteismul creştin. Aceasta însă nu trebue să ne facă să ne îndoim, că va veni ziua când *„va fi o singură turmă şi un păstor“*, pentrucă chestiunile religioase trebuesc privite şi tratate *sub specie aeternitatis.*

2. Raţionaliştii şi evoluţioniştii susţin că religiunea a început cu formele cele mai simple, cu animism, fetişism etc. şi s'a ridicat şi spiritualizat treptat, până ce a ajuns la creştinism.

Monoteismul este dar, după această *ipoteză* — care poartă frumosul nume de *a ameliorațiunii* — târziu de tot şi un produs al conştiinţei religioase ajunse la ultima — până în prezent — etapă a evoluţiei sale.

Acestei ipoteze îi stă în faţă alta — a *depravațiunii* — care susţine dimpotrivă, că prima formă a religiunii a fost monoteistă şi că toate celelalte forme inferioare de religiune sunt o degenerare a formei primitive.

Ambele ipoteze sunt extremiste şi niciuna din ele nu poate ţine piept criticii.

Ultimele cercetări asupra religiunii primitivilor, mai ales a celor din Australia, au stabilit că, alături de formele de religiune inferioară practicate de aceşti primitivi, se constată şi credinţa într'un singur Dumnezeu, care e mai veche. De aci s'a conchis la existenţa monoteismului primitiv[1]). In acest punct se confirmă aserţiunea ipotezei depravaţiunii şi se infirmă ipoteza amelioraţiunii.

Pe de altă parte, Istoria Religiunilor constată atât o degenerare religioasă, o decădere dela monoteismul primitiv — ceea ce dă dreptate tot ipotezei depravaţiunii — dar şi un progres şi o spiritualizare a unora din religiuni, ceea ce confirmă susţinerea teoriei amelioraţiunii. Concluzia ce se impune este dar că: Religiunea primitivă a fost monoteistă. Ea a degenerat de timpuriu dar s'au produs în sânul ei şi curente de refacere, de înnoire, care au dus la monoteismul desăvârşit, la creştinism.

Nota 1. Aceasta reiese limpede din următorii doi autori: *Andrev Lang* ale cărui lucrări în această chestiune sunt: „*The Making of Religion*“, Londra 1900; „*Magie and Religion*“ Londra 1901 şi „*Myth, Ritual and Religion*“, Londra 1906 (tradusă şi în franţuzeşte) şi *W. Schmidt* în lucrarea: „*Der Ursprung der Gottesidee*“, Münster 1910.

CAPITOLUL IV

RELIGIUNEA ŞI ŞTIINŢA

1. Putinţa de a face ştiinţă şi de a avea religiune sunt un privilegiu al omului, în virtutea căruia el stăpâneşte lumea fizică şi îşi asigură un loc de frunte în lumea spiritelor, aproape de Dumnezeu, atotfăcătorul şi atotţiitorul, căci *raţiunea*, pe care se întemeiază ştiinţa şi *credinţa*, care stă la baza religiunii, sunt cei doi ochi cu care omul priveşte vremelnicia şi veşnicia.

Ştiinţa este cercetarea lumii materiale, a tot ce cade sub simţuri, iar *religiunea* este cunoaşterea a ceea ce stă mai presus de simţuri, a supranaturalului. Ştiinţa se ocupă de cele mărginite şi trecătoare, de ceea ce poate fi măsurat şi cântărit, într'un cuvânt de lumea sau de realitatea fenomenală sau materială, iar religiunea de infinit şi veşnicie, de realitatea noumenală, transcendentală sau spirituală. Chiar când se opreşte la cele materiale şi trecătoare, când face din ele obiectul cercetătorilor sale, religiunea le priveşte *sub specie aeternitatis*, aşa că investigaţiunile ştiinţei nu se ciocnesc niciodată cu ale religiunii. Din această cauză, raportul între religiune şi ştiinţă a fost simbolizat când prin două cercuri concentrice, unul mai mic şi altul mai mare, cel mai mic reprezentând ştiinţa, cel mai mare religiunea, când prin două cercuri care se întretaie şi au deci un sector comun.

Scopul ştiinţei este ca, prin cunoaşterea materiei şi a legilor ei, să ne facă stăpâni peste lumea materială; *scopul religiunii* este să ne facă fericiţi în lumea aceasta şi în cea veşnică.

Mijloacele de cercetare ale ştiinţei sunt observaţiunea, experienţa şi raţiunea, după cum avem de a face cu

ştiinţe de observaţie, cum sunt ştiinţele naturale în genere, sau ştiinţe experimentale, cum sunt ştiinţele fizicochimice, ori cu ştiinţe abstracte sau de sinteză, cum sunt matematicele pure şi filosofia şi în deosebi logica şi metafizica. De altfel, observaţiunea şi experienţa pot fi privite ca aplicări sau mijloace de investigaţiune ale raţiunii, aşa că s'ar putea zice că ştiinţa în genere se foloseşte de raţiune ca unic mijloc de cercetare.

Mijloacele de cunoaştere ale religiunii sunt credinţa şi revelaţiunea. Credinţa este atât primirea ca adevărate a lucrurilor care întrec puterea de pricepere a minţii omeneşti, cât şi primirea ca adevărate a celor afirmate de o persoană vrednică de încredere sau de o autoritate ori instituţiune, cum este de ex. Biserica.

Intre mijloacele de cunoaştere ale ştiinţei şi ale religiunii sau, ceea ce este tot aceeaşi, între credinţă şi între raţiune, nu este şi nu poate fi desacord, mai întâi pentrucă amândouă sunt date omului de Dumnezeu şi al doilea, pentrucă ele se ajută reciproc. *Raţiunea* precede credinţei şi-i pregăteşte terenul, construind temeliile intelectuale pe care se ridică credinţa; iar după ce credinţa este în posesiunea adevărurilor revelate, tot ea scrutează şi analizează adevărurile de credinţă, spre a le putea face inteligibile şi accesibile minţii. La rândul său, *credinţa* luminează raţiunea şi o călăuzeşte prin labirintul diverselor sisteme şi păreri, iar *revelaţiunea* deschide noi orizonturi şi adânceşte privirile atât ale credinţei cât şi ale raţiunii.

Dar e ceva mai mult. Credinţa, ca admitere de adevărate a celor afirmate de o persoană demnă de încredere, nu se întâlneşte numai în religiune, ci şi în ştiinţă. Foarte multe afirmaţiuni se primesc aci, fără a fi controlate sau experimentate din nou, numai pentrucă au fost făcute de alţi cercetători mai înainte. Aşa, d. ex., Cine a văzut atomii sau eterul? Câţi dintre noi au măsurat lungimea meridianului pământesc, sau au calculat

mărimea şi depărtarea de pământ a soarelui şi a celorlalte corpuri cereşti? Câţi au experimentat efectul cutărui sau cutărui medicament sau tratament în vindecarea unei boale oarecare? Şi totuşi, admitem acestea toate, numai pentrucă credem că sunt într'adevăr aşa, că cei care le-au constatat, stabilit, experimentat, nu ne mint.

Iată dar un mijloc comun de cunoaştere şi pentru religiune şi pentru ştiinţă.

Siguranţa cunoştinţelor ştiinţifice nu este, cum se afirmă adesea, mai mare decât a celor religioase, ci s'ar putea zice dimpotrivă. Raţiunea nu este un organ infalibil şi nici suficient pentru o cunoaştere adecvată, precisă a lucrurilor şi fenomenelor. Ea se poate înşela fie din cauza simţurilor, care îi transmit uneori impresii greşite, fie din cauza funcţionării ei defectuoase. Aşa de ex. văzul ne înfăţişează un baston afundat în apă, ca frânt dela suprafaţa apei, un turn pătrat văzut din depărtare, ca rotund, trenul în mers ca stând pe loc, iar stâlpii de telegraf de pe margine ca fugind, etc. Când ne lovim în ochi, vedem stele verzi, fără ca să fie ceva real, când ne ţiuie urechile, auzim un sunet, fără ca să fie produs de ceva în afară de noi, când pipăim un obiect prea rece, ni se pare că frige, etc. După aceea, în iluziuni şi halucinaţiuni, ceea ce ni se pare că vedem sau auzim, sau nu corespunde la nimic real în afară de noi, sau este cu totul altceva. In toate aceste cazuri şi în altele asemenea raţiunea este indusă în eroare de simţuri şi judecăţile pe care ea le face pe baza acestor date false ale simţurilor sunt greşite. Ea se poate înşela singură în formarea judecăţilor, căci ce alt sunt sofismele sau paralogismele? De câteori din aceeaşi observaţiune sau experienţă nu se trag concluziuni diferite, după observator sau experimentator? Cât de felurită este înţeleasă lumea de raţiune, ne-o arată în fine diferitele sisteme filosofice, materialism, pozitivism, realism, idealism.

spiritualism, pragmatism, fenomenalism, utilitarism, etc., cu diferitele lor nuanțe. După unii cugetători, putem cunoaşte cu ajutorul rațiunii atât lumea materială sau fenomenală cât şi pe cea noumenală sau spirituală, ori metafizică sau transcendentală; după alții, numai pe cea materială, iar după alții, ca d. p. după *Kant*, nici din aceasta nu cunoaştem decât aparențele, pe când adevărata realitate, *res ipsa, das Ding an sich*, sau *esența lucrurilor* ne este necunoscută. Părerea lui Kant a găsit susținători şi între oamenii de știință pozitivă, ca de ex. *Auguste Comte, William James, Einstein, Poincaré, ducele Broglie* ş. a., aşa că azi se vorbeşte foarte mult de *relativitatea ştiinței* în genere.

Nu tot aşa este în materie de credință sau de religie. Aci siguranța pe care o dă credința, sprijinită pe rațiune şi luminată de revelațiune, este aşa de mare, că omul îşi sacrifică vieața pentru ceea ce crede. Dovadă, sutele de mii de martiri creştini.

Folosul pe care-l trage omul de pe urma ştiinței este de asemeni foarte mare. In deosebi uimitoarele progrese ale tehnicii moderne în aplicațiile electricității la locomoție, luminat, încălzit, în terapeutică, etc., în utilizarea în diferite scopuri a tot felul de raze, etc., uşurează mult vieața materială şi o fac mai plăcută. Apoi lărgind sfera cunoştinței, ştiința a redus în bună parte necunoscutul şi face pe om să se simtă mai sigur şi mai fără grijă în mijlocul naturii. Mulțumirea sufletească sau fericirea n'o dă însă decât credința sau religiunea. Ea singură răspunde satisfăcător la cele trei mari întrebări, care frământă sufletul omenesc: *De unde venim noi? Cine suntem? Unde mergem?* Răspunzând la aceste întrebări, ea ne lămureşte asupra rostului vieții, completând şi confirmând ceea ce spune rațiunea sau ştiința şi dându-ne fericirea pe care ştiința nu ne-o poate da.

In felul acesta, religiunea şi ştiința se ajută şi întregesc una pe alta.

2. *Un conflict între credință și rațiune, sau între religiune și știință nu este cu putință din niciun punct de vedere*, pentrucă amândouă își au câmpul de activitate, scopul și mijloacele de cercetare diferite, iar dacă au și un mijloc de cercetare comun — credința — aceasta contribue și mai mult la realizarea armoniei depline dintre ele. Dacă sunt apoi chestiuni comune, acestea se pot rezolvi prin buna înțelegere sau păstrându-și fiecare punctul său de vedere, sau, mai bine, admițându-se soluțiunea dată de aceea din ele amândouă, din domeniul căreia face parte mai mult chestiunea în litigiu. Așa d. p. dacă este vorba de Dumnezeu, de suflet, de creațiune, de vieața viitoare etc. rațiunea sau știința trebue să se plece în fața religiunii; iar dacă este vorba de mișcare planetară, de compoziția chimică a anumitori corpuri, de efectul unui medicament, etc., religiunea trebue să dea întâietate științel.

Acest raport de înțelegere și concesiune reciprocă îl exprimă un cunoscut naturalist *(Dennert)* în următoarele cuvinte: *„Știința este un grad mai mare de siguranță în unele lucruri, în care credința este unul mai mic. In cele veșnice, însă, credința este siguranța absolută. In sfera ei, ea este știință“.*

S'a vorbit totuși și se vorbește de *conflicte între religiune și știință*. Repetăm că n'au existat conflicte între adevărata știință și adevărata religiune, nici între adevărații oameni de știință și adevărații oameni religioși, și nici nu pot exista. Au existat însă și vor exista conflicte între falșii reprezentanți ai științei, între pseudo-învățați și pseudo-credincioși, între cei care n'au pătruns cu adevărat în tainele științei de o parte și cei ce n'au pătruns în sanctuarul credinței de altă parte.

Istoria științelor și a Bisericii ne confirmă aceasta. Ea ne arată că cei mai mari învățați, adevărații oameni de știință, au fost totodată și oameni credincioși, care au vorbit cu adânc respect de religiune și nu și-au permis să discute cu ușurință despre lucrurile sfinte,

precum nici adevăraţii credincioşi şi teologii cu adevărat mari nu s'au amestecat în chestiunile de ştiinţă pură şi n'au depreciat valoarea ştiinţei.

Pentru a ne convinge pe deplin de aceasta, este deajuns să cităm câteva nume din marele număr al învăţătorilor, care au fost totodată şi profund religioşi: *Newton, Kepler, Herschel, Faye* şi *Wolf*, astronomi; *Pascal Gauss, Euler* şi *Cauchi*, matematicieni; *Linné, Cuvier, Lamarck, Agassiz* şi *Geofroy Saint-Hilaire*, naturalişti; *Lavoisier* şi *Liebig*, chimişti; *Volta, Bunsen, Ampère, Faraday, Bequerel, Robert Mayer* şi *Hertz*, fizicieni; *Claude Bernard, Pasteur* şi *D-rul Paulescu*, fiziologi; *Humbold, Weitz, Ratzel* şi *Quatrefages*, etnologi; *Ranke* şi *Momsen*, istorici; *Descartes, Leibniz, Kant, Hegel, Fichte, Iacobi, Fechner, Renouvier* şi *Boutroux*, filosofi.

Marele Bacon de Verulam a zis: *„Ştiinţa multă apropie pe om de Dumnezeu, iar ştiinţa puţină îl depărtează“.*[1])

Nota 1. — Iată însăşi cuvintele în care îşi exprimă sentimentul lor religios câţiva din marii învăţaţi.

Astronomul Kepler († 1630), în cartea sa „Armonia lucrurilor“, scrie: „O, tată al lumii! Tu ce prin lumina firii aprinzi în noi aspiraţii după lumina graţiei tale, pentru ca să ne duci la lumina măririi! Iată cum îţi mulţumesc eu ţie, Făcătorul şi Stăpânul meu, că Tu m'ai desfătat prin creaţiunea ta, căci mult m'a fermecat opera mâinilor tale“.

Chimistul R. Boyle († 1691) spune: „Adevăratul cercetător al naturii nicăieri nu poate pătrunde în cunoaşterea tainelor creaţiunii fără a vedea degetul lui Dumnezeu“.

Astronomul W. Herschel († 1822) scrie într'un loc: „Cu cât se lărgeşte câmpul ştiinţei, cu atât mai numeroase şi mai irecuzabile devin dovezile despre existenţa eternă a unei inteligenţe creatoare şi atotputernică. Geologi, matematicieni, astronomi, naturalişti, toţi au adus piatra lor la acest mare templu al ştiinţei, templul ridicat pentru insuşi Dumnezeu“.

R. von Mayer, descoperitorul legii energiei, spune de asemeni: „Dacă minţile superficiale, cărora le place mult să figureze ca eroi ai zilei, nu vor să recunoască nimic mai departe, mai înalt,

dincolo de lumea materială, nu trebue învinuită ştiinţa de această atitudine ridicolă a câtorva singuratici, ceea ce nu le poate fi spre cinste şi folos."

P. Termier († 1930), *profesor de Geologie la Şcoala de mine şi membru al Academiei de Ştiinţe din Paris*, a zis într'un discurs: „Este o altă categorie de învăţaţi, care privesc ca artificială, convenţională, şi deci cu putinţă de depăşit, limita dintre cele două domenii: ştiinţific şi religios... Este o potrivire reală între datele ştiinţei şi ale credinţei creştine. Fără să demonstreze adevărul creştinismului, ştiinţele, în totalitatea lor, dispun spiritul să recunoască existenţa lui Dumnezeu, a sufletului, a legii morale şi că aici suntem făcuţi pentru un scop supraomenesc. Dumnezeu, sufletul, legea morală, nemurirea nu sunt de sigur tot creştinismul, dar sunt temelia pe care se razimă creştinismul în fiecare din noi". Ioan G. Savin: Curs de Apologetici, vol. cap. VII.)

CAPITOLUL V

RELIGIUNEA ŞI MORALA

Religiunea şi morala. Intre religiune şi morală este aşa de mare asemănare, că sunt multe fapte pe care nu ştii cum să le caracterizezi: morale sau religioase? Aşa, d. p. refuzul lui Socrat de a se sustrage condamnării la moarte pe nedrept, curajul cu care Giordano Bruno a suferit moartea pe rug, puterea de voinţă a lui Seneca de a-şi deschide singur vinele în baie, prietenia dusă până la sacrificiul de sine dintre Oreste şi Pilade, etc., trebue privite ca acte morale, că adică au fost săvârşite numai din motive raţionale, sau trebue socotite ca izvorând din convingerile religioase ale autorilor lor şi prin urmare ca acte religioase?

Tot astfel iubirea intelectuală de Dumnezeu a lui Spinoza, apoteoza datoriei la Kant şi a libertăţii la Hegel, eul universal al lui Fichte, convingerea nestrămutată a lui Nietzsche despre realitatea supraomului, etc., au izvorît numai din adâncurile morale ale sufletului acestor cugetări, dintr'un sentiment pur moral, sau trebue să admitem, că în sufletul lor a fost şi un

puternic, nedeluşit simţ religios, care a stat la baza acestor idei şi convingeri?

Asemănarea dintre religiune şi morală se reduce la următoarele:

a. Şi religiunea şi morala atribue o valoare deosebită personalităţii omeneşti, socotesc pe om ca o fiinţă mai presus de toate celelalte prin acea că este religios şi moral. Pentru religiune, omul este chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, creatura sa cea mai aleasă, fiul său. Sufletul are valoare nesfârşită înaintea lui Dumnezeu. Din punct de vedere moral, voinţa autonomă din om e un lucru aşa de mare, că a făcut pe Kant să zică: *„Două lucruri îmi umplu sufletul de admiraţie: cerul înstelat deasupra capului şi voinţa autonomă din om“*.

Şi religiunea şi morala înalţă deci pe om, îl transpun din sfera materialităţii şi a sensualităţii în lumea valorilor şi-l fac mai nobil, mai bun.

b. Şi religiunea şi morala urmăresc fericirea omului: morala asigură fericirea în vieaţa pământească, religiunea o asigură şi în vieaţa aceasta şi în cea viitoare. Omul moral sau virtuos este mulţumit în adâncul sufletului său şi deci fericit (chiar după morala rigoristă [1]) a lui *Kant)*, iar religiunea îi promite fericirea şi pe pământ şi în cer. *„De veţi vrea şi mă veţi asculta, bunătăţile pământului veţi mânca“*, zicea Iehova către poporul Israel. *„Fericiţi cei săraci cu duhul, fericiţi cei prigoniţi pentru dreptate, că a acelora este împărăţia cerurilor“*, zice Mântuitorul Hristos.

c. Şi religiunea şi morala presupun ideea de sancţiune şi operează cu ea, adică şi una şi alta învaţă că virtutea sau fapta bună trebue răsplătită, iar viţiul sau fapta rea trebue pedepsită. Sancţiunea moralei este imanentă şi relativă [2]), pe când sancţiunea religiei poate fi câteodată şi imanentă [3]), dar în adevăratul ei aspect este transcendentă şi absolută.

d. Şi în religiune şi în morală, ideea de libertate este

cea care formează specificul actelor religioase şi morale, căci am zis că religiunea este *raportul* conştient şi *liber* al omului cu Dumnezeu, iar morala poate fi definită ca ştiinţa actelor *libere* ale omului. Orice act prin care se manifestă raportul omului cu Dumnezeu, nu este cu adevărat religios, dacă omul nu este deplin liber în săvârşirea lui, după cum cea mai nobilă faptă nu este morală, dacă autorul ei n'a săvârşit-o în chip cu totul liber.

Intre religiune şi morală este dar o strânsă legătură fără ca totuşi să se confunde una cu alta. Raportul dintre ele este un raport de reciprocitate, adică una condiţionează pe cealaltă. Religiunea produce morala şi ce fel este religiunea aşa este şi morala. Dacă ideea de Dumnezeu este josnică, la fel este şi morala şi viceversa, pentrucă divinitatea este întotdeauna idealul vieţii morale. La cele mai multe din triburile sălbatice şi la popoarele semite din vechime, domnea cea mai crasă imoralitate, pentrucă însăşi concepţia lor despre zei era imorală, pe când în religiunile superioare ca: parsismul, mozaismul şi creştinismul, găsim şi o morală superioară, pentrucă aci concepţia despre divinitate este spirituală. In special, morala creştină este morala absolută, pentrucă şi religiunea creştină este religiunea absolută.

Raportul de reciprocitate dintre religiune şi morală se observă şi în vieaţa de toate zilele şi este confirmat de istorie. In vieaţa zilnică vedem că oamenii cu adevărat religioşi sunt şi morali şi viceversa, iar istoria ne arată că în epocile în care a înflorit religiunea, a înflorit şi morala, precum şi că avântul moralei a atras după sine pe al religiunii, iar decăderea uneia a adus cu sine şi decăderea celeilalte.

Religiunea fără morală este dar ca un pom sterp, iar morala fără religiune este ca un fruct al cărui miez e lipsit de înveliş.

De sigur că poate să existe şi o morală independentă de religie. Aşa este morala buddhistă [4]), aşa a fost morala

filosofilor greci, ca Socrat, Aristotel şi Stoicii, care era pur raţionalistă, şi în ziua de azi sunt sistemele de morală zisă: utilitaristă, evoluţionistă, pozitivistă, sensualistă, naturalistă, sociologică, autonomă, a egoismului, a forţei, a pesimismului, a inconştientului [5]), etc.

Toate aceste sisteme de morală sunt însă ceva artificial şi cu totul lipsite de vieaţă, pentrucă — pe lângă alte defecte fundamentale pe care le are fiecare din ele şi cu combaterea cărora se ocupă morala — sunt lipsite de ideea unei sancţiuni absolute pe care o dă numai religia creştină [6])

Nota 1. — Morala lui Kant se numeşte *rigoristă*, în opoziţie cu morala *eudemonistă*, pentrucă el nu recunoaşte fericirea ca ţintă a moralei sau ca răsplată a faptei bune, ci învaţă că binele moral sau virtutea trebue practicate fără nicio consideraţie la răsplată. Trebue să facem binele, pentrucă conştiinţa ne porunceşte: *Du sollst = Trebue.* De aceea, morala lui se numeşte şi morala imperativului categoric.

Nota 2. — *Imanent* însemnează *„ceea ce se petrece în lumea materială sau a simţurilor“*. Aci are înţelesul special de *„în vieaţa pământească“*.

Nota 3. — *Transcendent* însemnează *„ceea ce este mai presus de simţuri“*. Aci are înţelesul de *„în vieaţa viitoare“* sau *„de dincolo de mormânt“*.

Nota 4.—*Buddhismul* primitiv nu are ideea de Dumnezeu. Morala buddhistă nu este influenţată întru nimic de religiune, ba dimpotrivă ia asupră-şi rolul religiunii: de a mântui pe om.

Nota 5. — *Socrat* († 399 a. Ch.) e cel dintâiu mare filosof grec, despre care s'a zis că a coborît filosofia din cer pe pământ, pentrucă se ocupa cu chestiuni care privesc direct pe om, iar nu de cunoaşterea naturii, ca filosofii dinainte de el. El a pus ca principiu al filosofiei sale maxima: *„Cunoaşte-te pe tine însuţi“*. A murit condamnat la moarte pentru învinuirea de ateu, de guvernul celor 30 de tirani, deşi a fost un mare spiritualist şi moralist.

Aristotel († 321 a. Ch.), profesorul lui Alexandru cel Mare şi ucenicul lui *Platon*, alt mare filosof, este cel mai mare filosof realist pe care-l cunoaşte istoria. Filosofia lui, prelucrată de Arabi, a servit de bază filosofiei scolastice, care a fost dominantă în tot evul mediu.

Stoicii sunt o intreagă serie de filosofi, care își trag numele dela *stoa* sau *porticul*, în care se adunau unii din ei. Stoicismul a fost mai mult un sistem practic de morală, pe care stoicii căutau să-l și trăiască. Intemeietorul sistemului este *Zenon* (veac. IV. a. Ch.), iar stoicii mai de seamă au fost: împăratul *Marcu Aurel* († 180 p. Ch.) și fostul sclav *Epictet* († sec. II p. Ch.).

Utilitaristă se numește direcțiunea sau sistemul de morală care pune ca țintă a moralității *interesul*. Intemeietorul lui este jurisconsultul englez *Ieremia Bentham* († 1832), iar continuatorul, filosoful englez *John Stuart Mill* (1873).

Evoluționistă se chiamă morala, care aplică la morală evoluționismul naturalist al lui *Lamark* și *Darwin*. Punctul său de plecare este evoluția instinctelor sociale. I se mai zice *morală științifică*. Susținătorii ei au fost *Herbert Spencer* și *Ernest Häckel* și sunt astăzi urmașii lor.

Pozitivistă se numește morala pozitivismului filosofic. Ca și aceasta, ea înlătură ideea de supranatural și se intemeiază numai pe fapte materiale și pipăite. Intemeietorul ei este *Auguste Comte*.

Sensualistă este morala care urmărește *plăcerea*. Intemeietorul ei a fost *Aristip de Cirena*, ucenicul lui Socrat și susținători : *Epicur* († 350 a. Ch.), *Lucrețiu* († 51 a. Ch.) și mai târziu *John Locke*. Azi n'are susținători de seamă.

Naturalistă este morala care se reduce a sentimentul înnăscut in om, in virtutea căruia el deosebește binele de rău (*Rousseau* † 1778), sau la simpatie (*Adam Smith* † 1790), ori la intuițiunea naturală sau inspirația naivă a inimii (*Iacobi* † 1819).

Sociologică este morala care se intemeiază pe faptele sociale, spre deosebire de morala evoluționistă, care — am văzut — că se intemeiază pe instinctele sociale. Ea își are temelia in *Rousseau*; *Spencer* și *Auguste Comte* și a fost susținută în deosebi de *Emil Durkheim*, fost profesor la Sorbona, iar în prezent de *Lévy-Bruhl*, profesor onorar la Sorbona.

Autonomă i se mai zice moralei lui Kant, pentrucă principiile de vieață morală se cuprind, după el, in însăși conștiința morală, care-și dă singură, iar nu primește din afară, legea morală.

Morala egoismului al cărei nume spune ce este, a fost susținută de profesorul german *Max Stirner* († 1858) care pune egoismul la baza tuturor acțiunilor omenești.

Morala forței este morala propagată de filosoful german *Friedrich Nietzsche* († 1900).

Morala pesimismului a fost intemeiată de filosoful german pesimist *Artur Schopenhauer* († 1860). Ea se aseamnă cu cea budhistă și pune ca scop suprem al vieții *renunțarea*, prin care se

nimiceşte dragostea sau alipirea de vieaţă, iar ca singură virtute recomandă compătimirea, care însă nu trebue să se manifeste prin fapte de caritate sau de ajutorare a aproapelui, căci prin aceasta i s'ar prelungi vieaţa.

Morala inconştientului, formulată de *Eduard de Hartmann*, († 1906), discipolul lui Schopenhauer, recomandă sinuciderea în masă a omenirii, pentru a se scăpa de suferinţa, care domneşte pretutindeni în lume.

Nota 6. — Iată o pagină celebră a lui *Taine* asupra influenţei binefăcătoare pe care o exercită religiunea în forma ei cea mai superioară, adică creştinismul, asupra moralei şi a vieţii în genere:

„Sub învelişul său ortodox, catolic sau protestant, creştinismul este încă pentru patru sute de milioane de făpturi omeneşti, organul spiritual al marei perechi de aripi indispensabile pentru înălţarea omului mai presus de el însuşi, mai presus de vieaţa de târitoare şi de orizonturi mărginite, pentru a-l conduce prin răbdare, resemnare şi speranţă până la seninătate, pentru a-l ridica mai presus de cumpătare, curăţie şi bunătate, până la devotament şi sacrificiu. Totdeauna şi pretutindeni, de optsprezece veacuri, îndată ce aceste aripi au lipsit sau au fost frânte, moravurile publice şi private au decăzut. In Italia, în timpul renaşterii, în Anglia, sub restauraţiune, în Franţa sub Convenţiune şi Directorat, omul s'a făcut păgân ca în veacul întâiu. S'a făcut dintr'odată, ca pe vremea lui August şi a lui Tiberiu, dornic de plăceri şi brutal: abuza de alţii şi de el însuşi. Egoismul brut şi calculat avea întâietate, cruzimea şi sensualitatea se practicau pe faţă, societatea devenise un călău şi un maidan primejdios. Faţă de acest spectacol se poate preţui ceea ce a adus creştinismul în societăţile noastre moderne: pudoarea, blândeţea, onestitatea, credinţa şi dreptatea, pe care el le-a insuflat. Nici raţiunea filosofică, nici cultura artistică şi literară, nici chiar onoarea feudală, militară şi cavalerească, niciun cod, nicio administraţie, niciun guvern nu poate să aducă acest serviciu. Numai el ne poate opri în loc pe priporul fatal, ca să stăvilească alunecuşul pe nesimţite, prin care fără răgaz şi cu toată greutatea caracteristică ei, rasa noastră dă mereu înapoi. Bătrâna Evanghelie, oricare i-ar fi învelişul actual, este încă şi azi cel mai bun auxiliar al instinctului social". (Revue des Deux Mondes, 1 Juin 1891).

Nota 6. — Ce ajunge un popor a cărui religiune a decăzut, ne arată *Friedländer*, în lucrarea sa: *„Sittengeschichte Roms"*.

CAPITOLUL VI

RELIGIUNEA ŞI ARTA

Niciuna din manifestările vieţii sufleteşti n'are atâta afinitate cu religiunea ca arta. Apropierea dintre una şi alta este aşa de mare, că mulţi admiratori ai frumosului, care nu-şi dau bine seama de ceea ce este religiunea, cred că arta ar putea să ţină locul religiunii şi vorbesc de o *religiune a frumosului.*

Deşi un produs spontan al sufletului omenesc, totuşi arta a fost întotdeauna nedespărţită de religiune, s'a desvoltat alături de ea şi a atins cele mai înalte culmi ale desăvârşirii sub aripile ei ocrotitoare. Arhitectura. sculptura, pictura, muzica, dansul, poezia, literatura şi-au atins apogeul în epocile de înflorire a religiunii, căreia i-au servit ca forme de manifestare.

Afinitatea dintre religiune şi artă se arată mai departe prin:

a. Ideea de inspiraţiune dumnezeiască, comună şi religiunii şi artei. Credinţa generală a celor vechi era că fără inspiraţie nu poate fi cineva artist. De aceea, artiştii erau numiţi profeţi sau slujitori ai muzelor şi erau priviţi ca ceva sfânt, iar poeţii obişnuiau să invoace ajutorul zeilor în cele dintâi versuri ale operelor lor.

Unii dintre ei au atribuit chiar de-a-dreptul inspiraţiei dumnezeieşti frumuseţea operelor lor de artă. *„Insuflarea lui Apolo* — zice Horatius — mi-a dat arta *de a face peezie“.* — *Dumnezeu* — zice Ovidius — *trăieşte în noi. Avem părtăşie cu cerul. Din sferele eterice ne vine inspiraţia“.* Când Haydn auzi executându-se fraza muzicală „Şi s'a făcut lumină“ din celebrul său oratoriu „Creaţiunea“, ridică mâna către cer şi zise: *„Nu dela mine vine aceasta, ci de acolo“* (din cer).

b. Religiunea şi arta corespund aspiraţiunilor idealiste

ale sufletului omenesc. Omul nu trăieşte numai pentru prezent, nu e mulţumit dacă-i sunt satisfăcute numai trebuinţele sale materiale, ci se înalţă cu gândul mai presus de realitatea care-l înconjoară, sboară peste marginile timpului şi ale spaţiului, pluteşte într'o lume ideală, în care numai îşi găseşte mulţumirea sa deplină. Cele două aripi care înalţă din sfera realului într'a idealului, din domeniul imanenţei într'al transcendenţei, sunt religiunea şi arta.

Şi religiunea şi arta au ca ultimă ţintă a aspiraţiei lor absolutul, dumnezeirea, pe care religiunea şi-l reprezintă ca adevărul, bunătatea, dreptatea, sfinţenia desăvârşită, iar arta ca frumuseţea ideală, absolută.

c. Religiunile cele mai spirituale au produs arta cea mai desăvârşită şi artiştii mari au avut întotdeauna şi o religiune foarte înaltă. Faptul că cei mai mari artişti au fost şi sunt creştini, nu este ceva întâmplător, iar doctrina şi cultul creştin, la rândul lor, îşi datoresc desigur sublimitatea formelor lor în bună măsură şi concepţiunii artistice.

d. Şi religiunea şi arta se servesc mai mult de simboluri, de imagini create de fantezie, decât de silogisme, ori de idei sau noţiuni.

„Dacă aş putea să-ţi spun ce reprezintă" — răspundea un mare pictor unui prieten care-l întreba, ce reprezenta un tablou al său — *„n'aş fi recurs la penel, pentru a-i da expresiune."*

Asemănările dintre religiune şi artă sunt multe altele, dar şi deosebirile sunt numeroase şi însemnate şi cunoaşterea lor ne fereşte de greşala de a identifica arta cu religiunea sau de a crede, că ea ar putea ţine locul religiunii.

Inainte de a trece la deosebiri e locul potrivit să citām un cuvânt al lui Goethe, care caracterizează de minune afinitatea strânsă ce există între religiune şi artă;

„Oamenii sunt numai atât timp productivi în poezie și artă, cât sunt credincioși“.

Deosebirile dintre una și alta sunt:

a. Religiunea operează cu lumea transcendentală, în care înalță sufletele, ca într'o realitate absolut obiectivă. Afirmațiunile ei despre existența reală a lumii spirituale n'au evidența și stringența logică a axiomelor, căci se întemeiază în cea mai mare parte pe credință. Totuși ele nu sunt mai puțin sigure, pentrucă dacă ar sta măcar o clipă la îndoială asupra realității obiectelor credinței, religiunea n'ar mai putea dăinui.

b. Arta, dimpotrivă, nu se întreabă, dacă ceea ce ea reprezintă e real sau nu. Ea este iluzionistă. In aceasta stă farmecul ei: să ne facă să credem ca real ceea ce nu e decât închipuire, să înfățișeze realitatea în așa fel și grad încât să ne dea impresia că este realitate, cu toate că nu este.

Aceasta este cu neputință în religiune, căci cum am putea noi, sau cum s'ar putea ruga cineva unui Dumnezeu, care să aibă numai existența imaginară, iar nu reală?

Când oamenii au înțeles că divinitățile păgâne, înfățișate sub forme omenești sau animalice, sunt produse ale fanteziei poetice, atunci n'au mai putut crede în ele și religiunile care aveau astfel de divinități au trebuit să dispară de pe scena istoriei.

O religiune este cu atât mai înaltă, mai desăvârșită, cu cât noțiunile ei sunt mai admisibile din punct de vedere logic, mai demne de crezare.

La spatele simbolurilor religioase se ascunde întotdeauna o lume de realități spirituale. Arta nu pierde nimic din valoarea sa, dacă ceea ce reprezintă ea n'are existență reală, dar religiunea nu poate exista fără realitatea obiectului ei.

a. Arta se adresează părții emotive a sufletului și scopul ei este pe deplin atins, dacă crearea sau contem-

plarea unei opere de artă produce în suflet un sentiment de mulţumire şi fericire, pe care nu-l poate da nici ştiinţa, nici acţiunea practică. Religiunea influenţează şi asupra voinţei şi determină şi postulează anumite fapte, fără de care ea n'ar avea vieaţă adevărată.

O religiune care nu influenţează asupra vieţii morale şi nu se manifestă printr'un anumit cult e un misticism bolnav.

b. S'a zis că şi arta poate influenţa asupra voinţei şi a o determina la săvârşirea de fapte. Pentru întărirea acestei afirmaţiuni s'au adus exemple de puternica înrâurire pe care o exercită în deosebi muzica asupra sufletului omenesc. Este ştiut că un marş războinic, bine compus şi bine executat, entuziasmează şi dispune spre fapte eroice pe cel mai fricos om. Instituţiunea muzicilor militare se întemeiază chiar pe această observaţiune psihologică.

Cântecele pe care le cântau şi strigătele pe care le scoteau în luptă hoardele neamurilor barbare, aveau pe lângă scopul de a băga groaza în duşmani, şi pe cel de a înflăcăra pe proprii lor luptători. In cartea lui Iosua, din Biblie, se spune că cetatea Ierihonului a căzut în mâna fiilor lui Israel în toiul sunetelor de trâmbiţă şi al strigătului cuceritorilor. Un marş funebru înduioşează şi dispune spre fapte de caritate şi cele mai împietrite inimi. Accentele săltăreţe ale unei muzici de dans, venite dela o bună orchestră, îmbie la joc şi pe cel care n'a dansat niciodată. Pe aripile sublimelor armonii ale unui concert religios de Bortneanschi sau Palestrina, sufletul se înalţă mai uşor către Dumnezeu decât prin orice meditaţie şi inimile se dispun către dărnicie în scopuri caritabile mai de grabă decât în urma celei mai strălucite predici. O muzică cu adevărat artistică, face din ascultătorii săi tot ce voieşte. Să ne amintim numai de următorul episod din vieaţa lui Ale-

xandru cel Mare: Odată, când Alexandru se ospăta cu generalii săi, muzicantul Timoteos îi cânta un cântec războinic. Alexandru se înflăcără atât de mult încât se sculă dela masă, îşi puse platoşa, luă armele şi era gata să încalece pe Ducipal şi să pornească la luptă. Timoteos schimbă melodia, cântă ceva liniştit, duios, şi Alexandru lepădă armele şi se aşeză din nou la masă.

In rezumat, puterea pe care o are arta în genere şi în deosebi muzica asupra sufletului omenesc este mare şi poate da naştere la o întreagă serie de acte măreţe. Dar această putere nu rezidă în artă ca atare, ci în fondul religios sau moral ce se ascunde în ea. — Arta dă numai atunci impuls către acţiune când artistul urmăreşte prin opera sa în chip special un scop religios sau moral şi când, pentru atingerea lui, prelucrează în opera sa motive religioase — morale. Religiunea cuprinde însă totdeauna şi în mod necesar impulsul către acţiunea morală. Ea se adresează deopotrivă şi intelectului şi sentimentului şi voinţei.

c. Mulţumirea sufletească pe care ne-o dă arta stă numai în contemplare şi e trecătoare, pe când cea pe care ne-o dă religiunea stă în conştiinţa posedării unui bun nepieritor. *„Dacă te am pe tine, Doamne, ce mă mai întreb de cer şi de pământ?“* a zis psalmistul.

d. Religiunea stă în legătură şi cu o anume concepţiune despre lume, pe care o întăreşte şi spiritualizează şi este totodată şi o explicare a lumii. Arta nu stă în niciun raport cu concepţiunea despre lume. Dacă sunt şi concepţii estetice despre lume, ele sunt opera artiştilor iar nu a artei, căci nu decurg din fiinţa ei. Cu un cuvânt, religiunea are o latură speculativă, iar arta n'are.

In sfârşit, religiunea este un puternic factor social, în sensul că ea duce la închegarea de societăţi sau comunităţi, în care-şi realizează scopul său. Arta n'are nevoie să-şi creeze societăţi, pentru a-şi ajunge ţinta şi

chiar dacă ar vrea s'o facă, n'ar putea, pentrucă ea este individualistă, separatistă, pe când religiunea este agregaţionalistă.

CAPITOLUL VII

RELIGIUNEA CA FACTOR SOCIAL

Religiunea este temelia vieţii sociale, căci:

a. Ea este principiul constitutiv al familiei şi al statului. Căsătoria a fost şi este la toate popoarele un act religios însoţit de ceremonii simbolice, care sunt o imitaţie a vieţii zeilor sau sunt rânduite de ei. Intreţinerea focului casnic şi cultul strămoşilor şi al spiritelor protectoare este una din îndatoririle de frunte şi scopul cel mai înalt al familiei primitive. Capul familiei este şi şeful ei religios, singurul îndreptăţit de a aduce sacrificii în numele familiei. Asocierea mai multor familii cu aceleaşi divinităţi a dat naştere clanului şi tribului, iar din asocierea mai multor triburi cu aceleaşi divinităţi s'a născut statul. Fiecare stat îşi are dar zeii lui protectori, a căror adorare este o datorie cetăţenească pentru fiecare ins. Războiul dintre două state sau două neamuri este războiul dintre zeii lor.

b. Ea dă legilor putere. Fără ideea de Dumnezeu, ca cel mai înalt legiuitor şi judecător, dela care îşi deţin puterea autorităţile omeneşti, legile n'ar avea nicio putere. Miturile unora din popoarele vechi, socoteau anumite divinităţi, ca de ex.: Egiptenii pe *Osiris* şi *Isis*, Asiro-Babilonienii pe *Ea* etc., de autori ai celor mai vechi legi ale lor, iar unii legiuitori susţineau că au primit de-a-dreptul dela zei legile date de ei. Astfel la Evrei, *Moise* a primit tablele legii din mâna lui Iehova pe muntele Sinai; la Indieni, *Manu* a primit legea sa dela Brahma, iar la Romani regele *Numa Pompiliu* se

pretindea inspirat de zeiţa Egeria în alcătuirea legii sale. Ce era mai târziu pentru societatea romană ideea de divinitate, ne-o spune *Cicero* în următoarele cuvinte: *„Nu ştiu, dacă cu subminarea fricii de Dumnezeu nu va dispărea dintre oameni şi fidelitatea şi ordinea socială“*. *„Quid leges sine meribus?“* zice o maximă latină şi, într'adevăr, moravuri sănătoase nu pot fi fără religiune. Inşişi suveranii moderni, ereditari ori aleşi, se intitulează *„Suverani prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţiunii“*.

c. Ea asigură bunăstarea şi propăşirea popoarelor. Siguranţa vieţii şi a proprietăţii individuale, respectarea jurământului, supunerea la legi, îndeplinirea conştincioasă a funcţiunilor publice, etc., sunt condiţiuni indispensabile ale progresului social. Religiunea vine în sprijinul progresului şi asigură prosperitatea generală, proclamând vieaţa şi proprietatea individuală de bunuri sfinte, iar respectarea juramântului, supunerea la legi şi îndeplinirea conştiincioasă a funcţiunilor publice, de rânduiri dumnezeieşti, a căror nesocotire este pedepsită şi în această vieaţă şi în cea ce va să fie.

e. Ea dă naştere şi avânt culturii. Literatura, artele şi ştiinţele şi-au luat naştere şi s'au desvoltat din religiune şi sub ocrotirea ei.

d. Ea apropie pe oameni unii de alţii şi cimentează solidaritatea socială, întreţinând în ei totdeauna vie conştiinţa, că toţi sunt creaţiuni sau emanaţiuni ale aceleiaşi divinităţi. Aceasta o realizează în cea mai mare măsură Creştinismul, care numeşte pe Dumnezeu Tată, iar pe oameni fiii lui şi deci egali între ei şi fraţi.

O societate fără religiune este dar cu neputinţă să existe, cum a zis de demult *Plutarh*: *„Priviţi pe faţa pământului. Veţi găsi oraşe fără întărituri, fără legi, fără cârmuitori. Veţi întâlni oameni fără locuinţe stabile, care nu cunosc întrebuinţarea monedelor şi*

n'au idee de arte, dar nu veţi găsi nicio societate omenească fără credinţa într'o divinitate, fără jertfe şi fără rugăciuni".

Proba contrară a voit s'o furnizeze un învăţat englez *Roberth Owen* († 1858), care a întemeiat în America un oraş cu totul ateu, numit Liberia. In scurtă vreme însă oraşul a pierit, căci cetăţenii lui nu s'au înţeles între ei şi s'au împrăştiat, neputând trăi fără religiune.

ELEMENTELE CONSTITUTIVE ALE RELIGIUNII. DUMNEZEU

CAPITOLUL VIII

CUNOAŞTEREA LUI DUMNEZEU. ÎN CE FEL ŞI ÎN CE MĂSURĂ?

1. Dumnezeu este Fiinţa absolută, adică Fiinţa care există prin sine însăşi şi are în sine plenitudinea perfecţiunilor, aşa că nu este condiţionată de nimeni şi de nimic în afară de ea. El este fiinţa personală, adică are conştiinţă de sine şi posedă raţiune, voinţă şi simţire în cel mai înalt grad.

Dacă Dumnezeu n'ar fi fiinţă personală, ci un simplu principiu sau substanţă, care însufleţeşte totul — cum vom vedea că învaţă Panteismul — omul n'ar putea sta în legătură cu El şi religiunea n'ar putea exista, sau ar fi numai iluziune sau amăgire. Mai mult chiar: dacă Dumnezeu n'ar fi fiinţă personală, El ar fi inferior omului pentrucă ar fi lipsit de cele mai elementare însuşiri spirituale.

Dumnezeu, fiind fiinţă absolută, nu poate să existe în afară de El nimic, care să nu-şi aibă cauza în el, adică ceva căruia să nu-i fi dat el naştere, pe care să nu-l fi

creat El. Dumnezeu este dar autorul sau creatorul a tot ce există. Numai răul nu este opera sa.

Dumnezeu este ființă pur spirituală, adică constă dintr'o substanță fină, la fel cu sufletul nostru, dar infinit de superioară, o substanță care nu se poate pricepe cu simțurile. Din această cauză, pe Dumnezeu îl putem cunoaşte numai cu mintea, sau mai exact cu rațiunea, iar nu prin simțuri sau în chip intuitiv, cum cunoaştem lucrurile şi ființele sensibile. Cum că Dumnezeu există, este în afară şi mai presus de orice îndoială. Numai cei neîntregi la minte pot susține că nu există Dumnezeu, cum spune Psalmistul: *„Zis-a cel nebun în inima sa: Nu este Dumnezeu“*, (Psalmul 13,1). Deoarece Dumnezeu există, trebue să-l şi putem cunoaşte, căci un Dumnezeu necunoscut ar fi pentru conştiința noastră un izvor nesecat de nelinişte şi nesiguranță, pe când dimpotrivă este izvorul fericirii, cum zice fericitul Augustin: *„Fecisti nos ad te, Domine, et inquietum est cor meum donec requiescat in te“*.

2. La cunoaşterea lui Dumnezeu ajungem în două feluri: pe calea naturală şi pe calea supranaturală.

Pe calea naturală, cunoaştem pe Dumnezeu din studierea naturii şi a sufletului omenesc şi din observarea lumii şi a legilor de care ea se conduce în totalitatea şi în fiecare din părțile ei constitutive. Pentrucă la această cunoaştere se ajunge prin rațiune, se mai numeşte şi *cunoaştere sau cale rațională*.

Pe calea supranaturală cunoaştem pe Dumnezeu din revelațiune, adică aşa cum ni s'a descoperit sau cum ni s'a făcut cunoscut El însuşi.

Pe calea naturală au ajuns la cunoaşterea lui Dumnezeu toți înțelepții păgâni, ca un *Pitagora, Socrat, Platon, Aristotel, Plotin, Marcu Aurel, Epictet*, ş. a. cum şi întemeietorii de religiuni, ca: *Zaratuştra, Buddha, Mahomed* ş. a. Pe această cale mergând, s'au convins

cu nestrămutare de existența lui Dumnezeu marii învățați și cercetători moderni ai naturii, ca: *Newton, Kepler, Copernic, Galilei, Ampère, Liebig, Faraday, Pasteur*, ş. a., cum şi filosofi, ca: *Descartes, Kant, Hegel, Cousin, Renouvier* şi alții.

Pe aceeaşi cale vor merge până la sfârşitul veacurilor mii şi milioane de oameni şi nu vor greşi, pentrucă de aceea a dat Dumnezeu omului rațiune: ca să cunoască nu numai cele dimprejurul său și cele ce se pricep cu simțurile, ci să cunoască înainte de orice şi mai presus de toate, pe Dumnezeu, Creatorul său.

Ambele feluri de cunoaştere a lui Dumnezeu, naturală şi supranaturală, stau în strânsă legătură una cu alta şi se completează reciproc.

Pe cale naturală ajungem să ştim, că Dumnezeu există şi că El este Cel ce a făcut lumea şi-i poartă de grijă, adică Creatorul şi Providențiatorul ei, iar despre ființa sa, că el întruneşte în sine, în chip absolut, toate perfecțiunile, care se observă în lume, în măsură redusă şi în forme relative, şi niciunul din defectele sau lipsurile ce există în lumea creată. Ce este însă Dumnezeu în sine sau în ființa sa, rațiunea nu ne poate spune.

Pe cale supranaturală ajungem să ştim şi ceva despre esența sau ființa lui Dumnezeu.

Cu ajutorul rațiunii şi al revelațiunii ştim dar pozitiv, mai întâi, *că Dumnezeu există*. Ştim apoi ceva relativ la ființa sa, şi anume, *că este spiritul absolut, că este unul după ființă şi întreit după persoane*, etc. Ştim în sfârşit, *în ce raport stă El cu lumea şi în special cu omul şi ce cere dela el, ca să corespundă menirii pentru care a fost creat şi să fie fericit atât în vieața aceasta cât şi în cea viitoare.*

1. Dintre cei care susțin că nu putem cunoaşte pe Dumnezeu pe cale naturală sau rațională, putem aminti pe Agnostici, pe unii teologi protestanți şi şcoala tradiționalistă din sânul teologiei romano-catolice.

Agnosticii, pornind dela afirmaţiunea lor de bază, că nu se poate cunoaşte decât ceea ce cade sub simţuri, afirmă că nu se poate şti dacă Dumnezeu există sau nu, deoarece nu cade sub simţuri. Dar câte lucruri nu cad sub simţuri şi totuşi Agnosticii le admit şi cred că există? Aşa, sunt d. p., atomii, eterul, gravitatea ş. a. Raţiunea are apoi dreptul să conchidă dela concret la abstract, dela efect la cauză, chiar când cauza este supranaturală, cum este Dumnezeu.

Unii teologi protestanţi susţin că nici raţiunea, nici revelaţiunea nu ne împărtăşesc cunoştinţe despre Dumnezeu, ci numai despre ceea ce cere El dela noi, adică despre datoriile ce avem faţă de El[1]). Dar şi ei admit că Dumnezeu este spirit, că este în trei persoane, etc., şi acestea ce sunt, dacă nu cunoştinţe despre Dumnezeu?

Şcoala tradiţionalistă învaţă că Dumnezeu poate fi cunoscut prin credinţă, prin revelaţiune şi prin tradiţiune, iar nicidecum prin raţiune[2]). Fără raţiune însă omul n'ar putea înţelege revelaţiunea, iar credinţa ar fi oarbă. Aşa că ea ne ajută la cunoaşterea lui Dumnezeu. Insăşi revelaţiunea şi tradiţiunea confirmă aceasta şi o afirmă de nenumărate ori.

4. Ştiind sigur că Dumnezeu există, cum şi ceva despre fiinţa sa, *nu însemnează că ştim precis ce este Dumnezeu, că-l cunoaştem pe deplin, că înţelegem desăvârşit fiinţa sa.*

Ceea ce este Dumnezeu în fiinţa sa a fost, este şi va fi în veci nepătruns de raţiune şi explicaţiunea este simplă: Dumnezeu este fiinţa absolută, nemărginită în orice privinţă, iar omul este fiinţa mărginită şi relativă în toate privinţele. Dacă omul ar putea cuprinde pe Dumnezeu cu raţiunea sa, Dumnezeu n'ar mai fi nemărginit şi dacă n'ar fi nemărginit, n'ar fi Dumnezeu.

Următoarele două istorioare ilustrează foarte bine acest adevăr.

Hiero, tiranul Siracuzei (veacul V a. Hr.) avea la curtea sa mulţi înţelepţi, printre care se distingea unul anume *Simonides*. Intr'o zi Hiero zise lui Simonides: „Simonides, înţelepciunea ta e mare. Am auzit dela tine multe lucruri frumoase şi sfaturi chibzuite. Incordează-ţi acum mintea şi spune-mi: „Ce este Dumnezeu?“ Simonides ceru timp de două zile, ca să se gândească. După ce trecură cele două zile, ceru alte patru, după aceea opt şi ar fi mers la infinit, dacă Hiero nu l-ar fi întrebat supărat: „Dar ce? Nu cumva ai de gând să m'amâi la infinit cu răspunsul tău?“ „Da“, răspunse Simonides, „tocmai acesta e răspunsul meu“. „Cum aşa?!“ replică Hiero. „Intrebarea ta, Stăpâne — grăi Simonides — e mai presus de puterile înţelepţilor. Cu cât cugeţi mai mult la ea, cu atât mai puţin o înţelegi. E asemenea unui munte: chiar de departe văzut, e imens şi cu cât te apropii mai mult de el cu atât e mai mare, mai impunător. Şi dacă nu poţi cuprinde şi acoperi muntele cu mâna, cum ai vrea să poţi cuprinde cu mintea pe cel care a făcut şi munţii şi pe oameni?“ Hiero înţelese cuvintele lui Simonides. El îşi îndreptă privirile cu cucernicie spre cer şi exclamă: „Da, Dumnezeu nu poate fi înţeles de mintea omenească!“

Marele scriitor bisericesc, *fericitul Augustin*, povesteşte despre sine ceva cam asemănător. După ce compuse multe şi preţioase opere, Augustin îşi propuse să scrie o carte despre D-zeu. Incepu şi scrise titlul, dar nu ajunse mai departe, pentrucă, voind să lămurească întrebarea „Ce este Dumnezeu?“ se gândi, până obosi. Plecă pe ţărmul mării, ca să se recreeze. Cum se plimba pe ţărm, gândind la chestiunea care îi frământa mintea, văzu un copil, care făcuse o gropiţă în nisip şi căra de zor, cu un ciob, apă din mare şi o turna în gropiţă. „Ce faci tu, copile?“ întrebă Augustin. „Vreau să deşert marea în gropiţa mea“, răspunse copilul, continuându-şi lucrul cu grăbire. Augustin surâse şi merse mai departe zicând în gândul său: „Cât de naivi sunt copiii! Ce puţin înţeleg ei! Cum îşi închipue d. p. acest copilaş, că poate deşerta marea în gropiţa sa şi încă cu un ciob!“ Gândul său se întoarse din nou la chestiunea care-l frământa, dar acum luă altă întorsătură. „Nu sunt eu întocmai ca acest copil“, îşi zise el, „căci vreau să cuprind cu slaba mea minte şi să fac înţeleasă altora întreagă fiinţa nemărginitului Dumnezeu? Mărginitul nu poate cuprinde pe Cel nemărginit. E deajuns, dacă el I-se poate pleca înainte, dacă se poate lăsa în voia lui, dacă îşi dă osteneala să cunoască această voie şi să trăiască conform ei“.

5. Din cele zise până aci rezultă că cunoaşterea noastră despre Dumnezeu:

1. *nu este ca cea matematică*, adică evidentă şi constrângătoare;

2. *nu se întemeiază pe experienţă*;[3])

3. *nu este deplină*, căci nu cunoaşte decât puţin despre fiinţa şi atributele lui.

4. *nu este directă nici apriorică*, pentrucă conchidem la existenţa lui numai din ceea ce vedem în lume şi nu plecăm dela cauză la efect;

ci este:

1. *Prin analogie*, pentrucă nu putem reprezenta pe Dumnezeu cum este în realitate, ci numai cum ni-l închipuim prin comparaţiune sau analogie cu lucrurile mărginite;

2. *Simbolică*, pentrucă, necunoscând ce este Dumnezeu în fiinţa sa, nu ne putem exprima ideile ce ne facem despre El decât prin simbolurilor sau imagini ori figuri. Astfel zicem că Dumnezeu este lumina neapropiată, foc mistuitor, mare fără fund şi fără margini, etc.[4])

3. *Aposteriorică* sau *per effectus* ori *indirectă*, pentrucă cunoaştem pe Dumnezeu numai din lucrările sale, adică conchidem dela efect la cauză. Acest fel de cunoaştere este însă superior celui empiric, de care se servesc ştiinţele experimentale, pentrucă se întemeiază pe noţiunile metafizice de cauzalitate şi finalitate şi are de efect certitudinea absolută.

Nota 1. — Inşişi reformatorii *Luther* şi *Calvin* invaţă că Dumnezeu nu poate fi cunoscut cu raţiunea, şi *şcoala ritschliană* de azi, întemeindu-se pe Kant, susţine că Dumnezeu nu poate fi cunoscut prin *judecata teoretică* şi nici nu ne interesează, din acest punct de vedere, dacă există sau nu, ci e postulat numai de *judecata de valoare*, ca o necesitate pentru mântuirea noastră. *(Ritschl, Rechtfertigung und Versöhnung).*

Nota 2. — Această şcoală sau direcţiune teologică din sânul Romano-catolicismului, reprezentată de *vicontele de Bonald* (†1840), *Lamennais* († 1854), *Abbé Bautain* (1865) *Abbe Ventura* († 1861), ş. a. îşi are punctul de plecare în doctrina protestantă despre totala

întunecare a raţiunii omeneşti din cauza păcatului originar. Acelaşi lucru ca tradiţionaliştii îl susţine şi filosoful german *Iacobi* † 1819), dela care avem adânca maximă: *„Mit dem Kopfe ein Heide, mit dem Gemüth ein Christ = Cu capul (raţiunea) sunt păgân, cu inima sunt creştin“.*

Nota 3. — Sunt totuşi două curente de cugetare, care susţine că cunoaşterea lui Dumnezeu se întemeiază pe experienţă. Acestea sunt: Pragmatismul şi misticismul.

Pragmatismul susţine, prin reprezentantul său, filosoful american *William James*, în lucrarea sa *„Experienţa religioasă“*, că oamenii cu adevărat religioşi, „intuesc direct Invizibilul“, adică dumnezeirea. Dar recunoaşterea existenţii lui Dumnezeu numai ca un fapt de conştiinţă, fără o realitate obiectivă, nu este deajuns pentru religiune.

Marii mistici apuseni din evul mediu, ca *sfântul Bernard de Clairvaux* († 1153), *Gerson* († 1428), *Jacob Böhme* († 1624) şi alţii susţin că, prin extaz, omul se pune în comunicare directă cu Dumnezeu şi că precum corpul are anumite organe ale simţurilor prin care se pune în contact cu lumea sensibilă, tot astfel şi sufletul îşi are simţurile sale cu care pricepe pe Dumnezeu. Dacă în această cunoaştere sau intuire mistică se adaugă şi o cunoaştere raţională, care, după unii mistici, precede, iar după alţii urmează, misticismul este admisibil; dacă n'o admite, este în eroare şi nu poate fi primită.

ARGUMENTELE RAŢIONALE PENTRU DOVEDIREA EXISTENŢEI LUI DUMNEZEU

CAPITOLUL IX

ARGUMENTUL COSMOLOGIC

Argumentele pe care le formulează raţiunea pentru a dovedi existenţa lui Dumnezeu sunt mai multe. Cele mai însemnate din ele:

1. *Argumentul cosmologic.* Acest argument conchide la existenţa lui Dumnezeu din observarea *lumii*=κόσμος, în trei feluri:

a) *Din contingenţa lumii.* Experienţa ne arată că toate lucrurile din lume şi deci şi lumea însăşi nu-şi sunt ele

însăşi cauza, ci sunt întâmplătoare, condiţionate, adică sunt produse de cineva sau ceva din afară din ele şi ca atare pot să existe sau să nu existe, adică sunt *contingente*. Cum nimic nu poate să existe fără cauză, lumea trebue să aibă o cauză care nu poate fi întâmplătoare, cauzată şi contingentă, ci *absolută*, *necesară*, *eternă*, *neschimbătoare*, *spirituală şi personală*, *care este Dumnezeu*. Totul în jurul nostru ne confirmă aceasta.

Aşa a fost formulat argumentul acesta de *filosoful Leibnitz* († 1716).

Impotriva lui s'au ridicat mai multe obiecţiuni.

S'a zis mai întâi, în numele scepticismului epistemologic al lui Kant, că *legea cauzalităţii este numai ceva subiectiv*, ceva care există numai în sufletul nostru, iar *nu obiectiv*, adică ea nu există în realitate, nu este şi înafară de noi şi deci lumea nu se conduce de ea. Concepţia kantiană despre cauzalitate nu este însă admisă de toţi filosofii, căci dacă s'ar admite, ar urma că real sau obiectiv este numai sufletul nostru, iar lumea materială este o simplă iluzie, şi ştiinţa exactă, care se întemeiază pe cercetarea cauzală, n'ar fi posibilă fără această lege fundamentală a lumii.

S'a zis apoi că *legea cauzalităţii se aplică numai la lumea sensibilă sau a fenomenelor* şi că deci n'avem dreptul să conchidem la o cauză a lumii, care să fie mai presus de lume. — Chiar dacă, într'adevăr, legea cauzalităţii nu s'ar aplica lumii suprasensuale, transcendentale, spirituale, şi nu vedem pentru ce, totuşi raţiunea poate apela la o cauză transcendentă, pentrucă întreaga ei activitate este suprasensibilă. Cauza lumii, postulată de acest argument, nu este apoi o cauză secundară care să fie produsă de o altă cauză, ci e cauză primară, ultimă sau absolută, care îşi este singură cauză şi care este totodată şi cauza suficientă, adică prin care se poate explica pe deplin lumea.

In fine s'a zis că, deşi *tot ce e în lume este contingent*, totuşi nu trebue să căutăm o cauză mai presus de lume, pentru a ne explica lumea, căci ea se explică prin cauzele secundare care se condiţionează reciproc. Dar suma totului nu poate fi de altă natură decât de a părţilor componente. Oricâte cauze secundare am aduna, ele nu vor da o cauză absolută, după cum toţi idioţii din lume, adunaţi la un loc, nu vor da un om cu minte.

Următoarea comparaţiune a filosofului englez *Clarke* vădeşte lipsa de logică a acestei obiecţiuni: *„Să presupunem un lanţ atârnat în văzduh, cu capătul de sus la o înălţime necunoscută. Să presupunem mai departe că lanţul nu cade, ci stă continuu întins, deşi verigile lui tind către pământ, în virtutea legii gravitaţiunii. E oare de crezut că, pentru a ne explica cum se susţine acest lanţ, este deajuns să se răspundă că veriga cea mai de jos se ţine de a doua mai sus, aceasta de a treia şi aşa mai departe la infinit? Dar ce susţine întreg lanţul? Chestiunea nu se poate rezolvi, decât admiţând o cauză exterioară, deosebită de lanţ şi care-l ţine suspendat“.* [1])

b. Din constatarea mişcării. Materia este în sine inertă. adică ea nu se poate pune singură în mişcare, dacă e e în stare de repaus, nici să se oprească singură, dacă e în mişcare. Mişcarea presupune dar ca primă cauză o mişcare sau un mişcător, care la rându-i să nu fie mişcat de altceva sau de altcineva, şi care este Dumnezeu. *Legea entropiei* [2]) demonstrează că mişcarea va avea un sfârşit prin aceea că energiile care se prefac în căldură, nu se prefac din nou în întregime în energii, aşa încât căldura va atinge cândva un grad care nu va mai permite niciun schimb de energii şi prin urmare mişcarea va înceta şi cu ea va pieri şi lumea. Dacă ideci mişcarea va avea sfârşit, ea va trebui să aibă şi nceput şi cauza ei este Dumnezeul cel veşnic.

Aristotel este cel care a formulat întâia oară acest argument[3]).

Materialiştii obiectează contra acestui argument că mişcarea n'a fost despărţită niciodată de materie sau, ceea ce este tot una, că materia a fost totdeauna în mişcare. După teoria cosmogonică a lui Kant şi Laplace însă, lumea s'a produs din nebuloza primitivă în care materia ar fi fost în stare gazoasă şi incandescentă. Incandescenţa ar fi provenit de mişcarea sau ciocnirea atomilor sau, mai exact, a electronilor sau ionilor între ei. Ştiinţa experimentală de azi ne spune, că forma primitivă a materiei nu este cea gazoasă, ci una în care atomii sau electronii sunt aşa de îndepărtaţi unii de alţii ncât nu se cio cnesc unii cu alţii. Nebuloza primitivă a trebuit să treacă şi ea prin această stare înainte de a fi gazoasă. Cine a pus dar în mişcare atomii ei, pentru ca să devină incandescentă, dacă nu Dumnezeu? [4]).

Afară de aceasta *legea entropiei* dovedeşte că mişcarea nu e veşnică, cum pretind materialiştii.

c. *Din constatarea vieţii pe pământ.* Vieaţa plantelor şi a animalelor nu poate proveni din materie, ci trebue să aibă o cauză superioară, vie şi inteligentă, care nu poate fi decât Dumnezeu. Ştiinţa omenească nu admite naşterea substanţei vii sau a vieţii din materia anorganică. *Teoria generaţiunii echivoce sau spontane,* care susţinea contrariul, a fost scoasă din circulaţie de către *Pasteur*, iar ştiinţele naturale arată numai cum a evoluat sau s'a desvoltat vieaţa pe pământ, ci nu cum s'a născut ea, aşa că origina vieţii nu poate fi pusă decât în Dumnezeu [5]).

In câte trele formele sale argumentul cosmologic dovedeşte dar existenţa lui Dumnezeu ca ultimă cauză a lumii sau drept Creatorul ei.

Nota 1. — Citat. după *E. Valvekens*: Foi et Raison. pag 21.

Nota 2. — *Legea entropiei* a fost formulată de marele fizician *Claudius.*

Nota 3. — In evul mediu, acest argument fusese dat aproape cu totul uitării. El a fost pus din nou în circulaţie de filosoful francez spiritualist *Paul Janet* († *1899*), în lucrarea sa: *Le matérialisme contemporain*, cap. IV.

Nota 4. — Marele învăţat englez *Thomson (Lord Kelvin)* († 1867) şi fiziologul german *Helmholtz* († 1894) explică origina vieţii pe pământ ca adusă de pe vreo planetă de vreun bolid. Ipoteza este neştiinţifică, pentrucă în spaţiul dintre planete este un frig de câteva sute de grade, care distruge orice germen de vieaţă. Afară de aceasta se pune întrebarea: „Dar pe acea planetă cum a luat naştere vieaţa?"

Nota 5. — Vezi în această privinţă îndeosebi lucrarea ilustrului astronom francez contimporan *Abatele Moreux*, intitulată: *„D'ou venons nous?"* cum şi *Faye*: *„L'origine du monde"* şi *Charbonnelle*: *„Les confins de la science et de la philosophie"*.

DE CITIT. — *Cunoaşterea lui Dumnezeu din studiul naturii.* Contemplarea naturii pământeşti oferă, fără contrazicere, farmece particulare spiritului instruit, care descopere, în organizaţia fiinţelor, mişcarea neîncetată a atomilor din care sunt formate şi schimbarea permanentă ce se operează în toate lucrurile. Căldura solară, care ţine în stare lichidă apa fluviilor şi a mărilor, ridică seva către vârful arborilor, face să bată inima vulturilor şi a porumbeilor. Lumina care răspândeşte verdeaţa în livezi, hrăneşte plantele cu o suflare necorporală, populează atmosfera cu minunatele sale frumuseţi aeriene. Sunetul care tremură în frunziş, cântă la marginea pădurii, murmură pe ţărmul mărilor, într'un cuvânt, corelaţiunea forţelor fizice, care reunesc sistemul întregii vieţi sub fraternitatea aceloraşi legi. Deci, cu cât este mai mare admiraţia deşteptată de razele vieţii la suprafaţa pământului, cu atât este mai aplicabilă pentru toate aceste lumi, care trimit raze deasupra capetelor noastre, în timpul nopţii tăcute. Aceste lumi depărtate care, ca şi a noastră, se leagănă în eter, sub leagănul aceloraşi energii şi legi, sunt ca şi a noastră, scaunul activităţii şi al vieţii. Am putea să precizăm această mare şi falnică privelişte a vieţii universale ca o elocventă mărturie a inteligenţii, înţelepciunii şi a puterii nespuse, care a găsit cu cale, dela aurora creaţiunii, să vadă reflectându-se splendoarea sa în oglinda naturii create. Dar, sub acest aspect nu vrem să desfăşurăm aici programa materiilor cereşti, vrem numai să chemăm pe cei care tăgăduesc inteligenţa creatoare înaintea teatrului de legi ce conduc lumea. Dacă, după ce vor consimţi să deschidă ochii înaintea acestui teatru, vor stărui în tăgăduirea acestei inteligenţe, mărturi-

sim că cea mai mare dreptate ce am putea să le facem, ca răspuns la această tăgăduire neînțeleasă, este, ca, la rândul nostru, să ne îndoim de facultatea lor mintală: căci sincer vorbind, inteligența Creatorului ne pare infinit mai sigură și mai de necontestat decât a ateilor francezi și streini".

Camile Flammarion: „Dumnezeu în natură"

CAPITOLUL X

ARGUMENTUL TELEOLOGIC

In tot ce există vedem o armonie și finalitate desăvârșită, adică tot ce este în lume, ființe și lucruri, se supun unei minunate rânduieli neschimbătoare și tind către un scop = τέλος. E destul să ne aruncăm privirile la noi înșine sau la lumea din jurul nostru, spre a ne convinge de ordinea și finalitatea care domnesc pretutindeni. Cine nu va recunoaște d. ex. că ochiul, acest minunat aparat fotografic, este făcut ca să reproducă imaginile obiectelor care ne înconjoară? Că urechea cu cele 6000 de coarde ale ei (fibrele lui Corti) este un admirabil instrument acustic, care percepe dela cele mai joase până la cele mai înalte sunete? Dar uimitoarea corelațiune dintre suflet și trup? Cât despre minunile săvârșite din instinct la diferite animale, ar trebui să reproducem aproape întreaga zoologie descriptivă, ca să ne facem o idee completă de ele. Aceleași minuni și încă și mai mari descoperim, dacă contemplăm corpurile cerești și lumea nesfârșit de mică. Soarele, care este de aproape un milion și jumătate de ori mai mare decât pământul și care, dimpreună cu cele opt planete, care gravitează în jurul lui, ocupă cam 22 de milioane de kilometri în spațiu, nu este decât o părticică din infinit. Intre cele vreo 31 de milioane de stele sunt multe cu mult mai mari decât soarele și la distanțe mult mai

mari dela pământ. Şi totuşi, toate se supun aceleiaşi legi a gravitaţiunii, care face ca piatra aruncată în aer de mâna omului să cadă pe pământ, ca atomii sau electronii să stea la o anumită depărtare unii de alţii, ca să dea densitatea mai mare sau mai mică a corpurilor etc.

Ordinea şi finalitatea lumii nu pot fi produsul materiei sau al întâmplării, pentrucă materia este lipsită de cugetare şi întâmplarea de asemeni, pe când ordinea şi finalitatea presupun o inteligenţă şi o voinţă, care să tindă către el. Trebue dar să existe mai presus de lume un infinit de înţelept rânduitor şi acesta este Dumnezeu. Acest rânduitor al lumii nu poate fi decât unul singur, pentrucă întreaga structură a lumii arată o desăvârşită unitate. El trebue să fie totodată o fiinţă personală, inteligentă, atotputernică şi bună, căci numai o astfel de fiinţă a putut face lumea cea atât de bogată în frumuseţi şi variată în forme. *„Când privim cerul şi stelele zice — Cicero — ce poate fi mai clar şi mai evident decât că este o fiinţă superioară înzestrată cu inteligenţă desăvârşită, de care sunt cârmuite toate?“*

Argumentul teleologic a fost formulat întâia oară de *Socrat*, iar ucenicul său, *Platon*, i-a dat o mare desvoltare. *Sfânta Scriptură* îl foloseşte adesea, din care cauză el se numeşte şi *„argument biblic“*. Insuşi *Kant*, care nu admite niciun argument raţional pentru dovedirea existenţei lui Dumnezeu, îl consideră ca *„cel mai vechiu, cel mai puternic, cel mai potrivit minţii omeneşti şi care merită respectul tuturor timpurilor“*.

Impotriva acestui argument s'au ridicat asemeni mai multe obiecţiuni.

S'a zis mai întâi că *ordinea şi armonia din lume ar fi produsul hazardului* sau *al întâmplării*. Hazardul însă este tocmai antipodul ordinei, pentrucă este lipsit de continuitate şi de constanţă şi ca atare nu poate produce ordinea. Incă din vechime, *Cicero* zicea, că *mai lesne va crede că Iliada şi Odiseia au luat naştere*

dintr'o cantitate de litere aruncate la întâmplare, decât că lumea a fost produsă din întâmplare. Dacă întâmplarea a făcut lumea — continuă el — *pentru ce azi nu mai face măcar o casă sau o colibă?* Iar *Victor Hugo* numeşte hazardul *„o mâncare pe care cei şmecheri o servesc proştilor"*.

S'a zis asemeni că, *ordinea ar fi produsul materiei*, care ar avea în sine un *impuls spre organizare* şi o *finalitate inconştientă*. Ordinea şi finalitatea presupun însă inteligenţă, pe care materia brută n'o are şi nici n'o poate produce, cum nu poate produce nici măcar vieaţa. Şi apoi, care ar fi în acest caz, *originea legilor*, cărora trebue să se conformeze materia, spre a se produce ordinea, *şi a scopului*, pe care ea trebue să-l aibă în vedere, spre a putea fi vorba de finalitate?

In fine, *s'a tăgăduit existenţa scopului, şi a armoniei în natură*, iar *ordinea s'a pretins că este rezultatul evoluţiei materiei*. In ce priveşte ordinea, văzurăm că ea nu poate fi produsul materiei; în ce priveşte existenţa scopului şi a armoniei, să vedem dacă evoluţioniştii, care le tăgăduesc, au dreptate. Legile fizice şi chimice, care guvernează gravitaţia, electricitatea, căldura, lumina, cristalizaţiunea, afinitatea atomică, raporturile dintre volum şi greutate etc. în lumea anorganică; combinarea armonică a corpurilor chimice pentru a forma celule; coordonarea celulelor pentru a forma organe în stare de a exercita funcţiuni speciale; subordonarea tuturor organelor şi funcţiunilor în ordinea asigurării vieţii, etc., în lumea organică; condiţionarea regnului animal de cel vegetal şi al celui vegetal de cel mineral etc., etc., sunt tot atâtea fapte, care evidenţiază ordinea şi finalitatea din lume pentru cine nu-şi închide ochii în faţa realităţii. Să ascultăm ce zice în privinţa finalităţii organelor simţurilor doi mari cugetători şi învăţaţi francezi, poetul *Sully Prudhomme* şi fiziologul *Charles Richet*, fost profesor la facultatea de Medicină din Paris: *„E cu*

putinţă să se tăgăduiască cum că ochiul este făcut ca să vadă? Ar fi, după părerea noastră, să se cadă într'un exces fantastic de absurditate, dacă s'ar presupune că nu este un raport dela cauză la efect între ochiu şi vedere. Nu e din întâmplare că ochiul vede. Este un întreg angajament de părţi, un minunat mecanism în totul şi în amănuntele cele mai mici care ne permite să afirmăm cu certitudine: că ochiul este făcut ca să vadă... Am luat ochiul de exemplu, dar am putea lua orice alt organ, ca d. ex. urechea, inima, stomacul, creierii, muşchii... Adaptarea organului la funcţiunea sa este atât de perfectă, încât concluziunea unei adăptări nu întâmplătoare, ci voite, se impune".[1]) *„Care plantă, care animal care element nu poartă pecetea Aceluia pe care ‚Platon l-a numit eternul geometru?"* — se întreabă Voltaire. *„Insecta cea mai neînsemnată este o maşină ale cărei resorturi sunt făcute exact unul pentru altul... Ea trăieşte în virtutea unei arte pe care noi nu putem nici s'o imităm, nici s'o înţelegem, dar vieaţa sa are un raport imediat cu întreaga natură, cu elementele, cu astrele a căror lumină ea percepe. Dacă aceastâ nu este imensitate, unitatea de plan care dovedeşte un autor iuteligent, imens, unic, să mi se demonstreze contrariu. Dovezi împotriva unei inteligenţe supreme nu s'au adus niciodată"* [2]).

Argumentul teleologic dovedeşte dar existenţa lui Dumnezeu ca fiinţă personală şi spirituală, adică înzestrată cu inteligenţă şi voinţă.

DE CETIT. Dumnezeul cel veşnic, necuprins, atotştiutor, a trecut pe dinaintea mea. Nu l-am văzut în faţă, dar reflexul lui cuprinzându-mi sufletul, m'a aruncat în înmărmurirea admiraţiunii. Am urmărit ici şi colea urmele sale în lucrurile creaţiunii. Şi în toate aceste opere, chiar in cele mai mici, mai imperceptibile, ce putere! ce înţelepciune! ce perfecţiune nespusă! Am observat cum fiinţele însufleţite se supun regnului vegetal şi se înlănţuesc de

el, iar vegetalele se suprapun mineralelor, care sunt în măruntaiele globului, în timp ce acesta gravitează într'o ordine invariabilă în jurul soarelui, căruia îi datorește vieața. In sfârșit, am văzut soarele și toate celelalte astre, întreg sistemul solar imens, incalculabil în infinitatea sa, mișcându-se în spațiu, suspendat în vid de un prim motor incomprehensibil: Ființa ființelor. Cauza cauzelor, Conducătorul și Guvernatorul universului, Stăpânul și Autorul oricărui lucru din lume... Toate lucrurile create poartă pecetea înțelepciunii și a puterii sale și sunt totodată visteria și argumentul fericirii noastre. Folosul ce ele aduc, atestă bunătatea celui ce le-a făcut, frumusețea lor demonstrează înțelepciunea lui, în timp ce armonia, conservarea, dreptele proporțiuni și fecunditatea lor nesecabilă proclamă înțelepciunea acestui mare Dumnezeu.

Vreți să-i ziceți Providență? Acesta-i numele său și numai sfatul său explică lumea. E drept să credem, că există un Dumnezeu imens, etern, pe care nicio ființă nu l-a născut, nimic nu l-a creat, fără de care nimic nu există, care a făcut și rânduit această operă universală. El nu poate fi văzut de ochii noștri, pe care-i umple totuși de lumina sa. Singură cugetarea îl poate pricepe. In acest altar adânc se ascunde măreția sa.

LINĖ

In „Dumnezeu în natură" al lui Camille Flammarion

Nota 1. — In lucrarea publicată de amândoi acești învățați sub titlul: *„Le problème des causes finales"* Paris, Alcan, 1902. Asupra acestei chestiuni se mai pot consulta: *Paul Janet; „Les causes finales"; De Coster: „Le problème de la finalité"*; d-rul *N. C. Paulescu* în lucrarea cu același titlu din colecția: Science et religion și *Abbé Moreux: „Les confins de la science et de la foi"*.

Nota 2. — Citat tot după *E. Valvekens: „Foi et Raison"*, pag. 281.

CAPITOLUL XI

ARGUMENTUL MORAL ȘI ONTOLOGIC

1. *Argumentul moral* se sprijină pe existența și postulatele conștiinței morale și se formulează în mai multe feluri. Una din formele lui cele mai obișnuite este aceasta :

a. *Existența și funcțiunea conștiinței* sunt fapte netăgăduite. Ea este judecătorul nediscutat căruia se supun toți, căci cine nu-i ascultă poruncile, e aspru mustrat de ea. Conștiința nu depinde de noi, adică de voința noastră, pentrucă nu-i putem porunci, ci ea ne poruncește nouă. Originea ei nu poate fi deci în sufletul nostru, ci în afară și mai presus de noi, în Dumnezeu, ființa absolut morală, al cărui glas ne vorbește prin ea și de la care ea își are autoritatea cu care ni se impune.

b. Conștiința ne dă *noțiunile de bine și de rău, de drept și de nedrept, de moral și de imoral,* etc. De aceste noțiuni sunt legate în mod necesar noțiunile de virtute și păcat, de merit și vină, de răsplată și pedeapsă și de un Legiuitor și Judecător suprem, care a pus în om aceste noțiuni și care distribue recompensele și pedepsele, adică aplică sancțiunea, în chip absolut drept. Se întâmplă conștiinței să se rătăcească sau, mai exact, să se pervertească din cauza păcatului și astfel să prezinte ca bun, drept, moral, ceea ce este rău, nedrept și imoral, dar în asemenea cazuri ea mustră cu aceeași tărie abaterea dela poruncile ei, ca și când nu e pervertită și servește de busolă moralității și străjer neadormit al legii morale. Aceasta ne-o atestă sfântul apostol Pavel prin cuvintele: *„Păgânii cei ce n'au lege, din fire fac ale legii. Neavând lege, ei singuri își sunt lege, ceea ce arată fapta legii scrisă în inimile lor..“* (Romani 2, 14,15). — *„A fost întotdeauna convingerea bărbaților cu adevărat înțelepți* — zice Cicero — *că legea morală nu este ceva inventat de oameni sau introdus de popoare, ci ceva veșnic, de care trebue să se conducă toată lumea. Ultima ei temelie este dar în Dumnezeu, care poruncește și oprește. Și această lege este așa de veche, ca duhul lui Dumnezeu însuși“.*

c) *Kant* a formulat acest argument astfel: Virtutea trebue răsplătită cu fericire, iar vițiul pedepsit. Aceasta cere în mod imperios conștiința. In vieața pământească

însă, virtutea nu este întotdeauna sau nu este pe deplin răsplătită, aşa ca omul virtuos să fie fericit. Tot asemeni, viţiul nu este întotdeauna pedepsit. Ba, de multe ori se întâmplă ca virtutea să fie pedepsită, iar viţiul răsplătit. Trebue dar să existe o altă lume, în care faptele să fie răsplătite după dreptate şi o Fiinţă atotputernică şi dreaptă, care să răsplătească pe fiecare după faptele sale.

Pe argumentul acesta se sprijină în deosebi religiunea naturală, spre a dovedi existenţa lui Dumnezeu. El dovedeşte mai mult decât celelalte, pentrucă prin el ne încredinţăm nu numai că Dumnezeu există, ci că este şi absolut moral şi drept.

S'a obiectat că originea conştiinţei s'ar putea explica pe cale evoluţionistă sau raţionalistă şi că ea nu mai este atunci o dovadă pentru existenţa lui Dumnezeu.— Dar încercările de a deduce conştiinţa din simpatie sau solidaritate, din plăcere sau interes, sau de a o transforma în funcţiune intelectuală n'au dus la niciun rezultat. Ea este şi rămâne promulgarea internă a legii eterne, revelaţiunea naturală a lui Dumnezeu în noi, cum zice Rousseau: *„Conştiinţă, conştiinţă! instinct divin, glas nemuritor şi ceresc; călăuză singură a unei fiinţe ignorante şi mărginite, dar inteligentă şi liberă; judecător infalibil al binelui şi al răului, care faci pe om asemenea cu Dumnezeu: Tu eşti care faci superioritatea firii omului şi moralitatea actelor lui. Fără de tine, eu nu simt nimic în mine, care mă ridică deasupra animalelor, decât tristul prilej de a cădea din rătăcire în rătăcire, ajutat de o minte fără regule şi de o raţiune fără principii“.*

S'a căutat de asemeni să se tăgăduiască necesitatea unei sancţiuni supranaturale şi deci şi a lui Dumnezeu, ca judecător şi răsplătitor al faptelor omeneşti, susţinându-se, că sunt deajuns sancţiunile legilor şi ale conştiinţei. — Dar, fără ideea de Dumnezeu, ca judecător şi

răsplătitor, nu există mobil destul de puternic, ca să ne determine la practicarea virtuţii, nici frâu atât de tare, ca să ne oprească dela păcat.

2. *Argumentul ontologic*[1]). In mintea noastră există idei universale, necesare, apriorice, sau principii, ori categorii ale cugetării, cum le-a numit Kant. Acestea nu se formează prin abstracţiune din impresiunile primite prin simţuri, ci există deodată cu sufletul, cu raţiunea însăşi. Ele n'au nevoie să fie demonstrate, ci sunt evidente prin ele însăşi şi formează legile constitutive după care se conduce inteligenţa. In această categorie intră ideile de adevăr, bine, frumos, drept, etc., noţiunile de cauză, substanţă, infinit, etc., cum şi propoziţiuni, ca: orice efect presupune neapărat o cauză, orice fenomen o substanţă, etc.

Logica ne învaţă că deducţiunile făcute din aceste idei sau principii sunt admisibile. In acest fel se fac în matematici deducţiuni din axiome. Tot astfel şi în morală se deduc din ideile de drept şi nedrept şi din corelatele lor, recompensă şi pedeapsă, ideea de libertate şi responsabilitate morală, ca şi cea de recompense şi pedepse în vieaţa viitoare. Pe această cale au procedat la conchiderea existenţei lui Dumnezeu, dela anumite idei aflate în suflet, unii cugetători de seamă ca: *fericitul Augustin*, teologul scolastic *Anselm de Canterbury* şi filosofii *Descartes, Leibnitz, Christian Wolf, Cousin* ş. a. Astfel, constatându-se în suflet ideea de o fiinţă absolută, infinită, perfectă, atotputernică, prea dreaptă, prea bună, prea sfântă, etc., s'a conchis, că o asemenea fiinţă — care nu e decât Dumnezeu — trebne să existe în realitate. Argumentul s'a numit ontologic, pentrucă pleacă dela ceea ce este (τὸ ὄν) în minte. El este mai abstract decât celelalte argumente şi are puterea de convingere mai mult pentru minţile deprinse cu operaţiunile logice.

Impotriva acestui argument s'a obiectat mai întâi, că *nu oricărei idei din mintea noastră îi corespunde ceva în realitate.* Dacă îmi închipui că undeva în ocean —

obiecta un călugăr cu numele *Gaunilo* lui Anselm — există cea mai mare şi mai frumoasă insulă, nu urmează că ea şi trebue să existe în realitate. Sau cum obiecta Kant; dacă îmi închipui că am 100 de taleri (monede) în buzunar, nu însemnează numaidecât că îi şi am. — La acestea se răspunde: E adevărat că nu oricărei idei îi corespunde ceva în realitate, dar ideii de Dumnezeu trebue să-i corespundă, pentrucă este o idee necesară, cum sunt şi ideile de bine, adevăr, frumos, etc. Ideile de insulă şi taleri nu sunt necesare şi deci nu este constrângător, din punct de vedere logic, ca numaidecât să le corespundă ceva şi în realitate.

S'a zis apoi, *că oamenii au în minte şi idei de ființe fantastice sau monstruoase*, ca de ex. de balauri, sfincşi, titani, centauri, cerberi, etc., care nu există în realitate.— La aceasta se răspunde, că există în realitate toate ființele pe care imaginația le-a combinat sau ale căror însuşiri le-a exagerat, ca să dea ființele fantastice sau monstruoase. Există şerpi şi şopârle, care înfățişați mai mari şi cu însuşiri comune, dau ființa imaginară de balaur. Există oameni şi lei, ale căror forme fizice combinate dau sfinxul şi aşa mai departe. Deci, ideea de aceste ființe este lipsită de realitate numai în ansamblul, nu şi în părțile ei componente.

CAPITOLUL XII

ARGUMENTUL ISTORIC, PSIHOLOGIC ŞI ALTELE

1. *Argumentul istoric.* Istoria ne atestă că toate popoarele, culte sau barbare, din toate timpurile şi din toate locurile, au crezut în Dumnezeu. Iar *„ceea ce toți oamenii țin în chip instinctiv, de adevărat, este un*

adevăr natural", a zis Aristotel. Deci, dar, Dumnezeu există.

Universalitatea credinței în Dumnezeu este într'adevăr realitatea. „*Priviți pe fața pământului*—a zis Plutarh—*și veți vedea poate cetăți fără ziduri, fără legi. Veți întâlni popoare care nu cunosc scrierea și întrebnințarea banilor. Dar un popor fără Dumnezeu n'a văzut încă nimeni*" [1]. *Nu este niciun popor așa de sălbatic* — zice Cicero — *ca să nu creadă într'un Dumnezeu, chiar dacă nu știe ce fel este*". Descoperirile de pământuri noui și populații necunoscute, în zilele lui Plutarh și Cicero, și până azi, confirmă în totul cuvintele lor. „*Ateismul nu există nicăieri decât în stare eratică*", zice Quatrefages. „*Pretutindeni și totdeauna masa popoarelor n'a fost atinsă de el. Nicăieri nici vreuna din marile rase omenești, nici chiar vreo parte oricât de mică din ele, nu este atee*" [2]. Același lucru îl afirmă și *Preistoria*. Inmormântarea, punerea a tot felul de lucruri în mormânt alături de mort și trepanația [3]) sunt dovezi incontestabile, că omul preistoric a avut credință în Dumnezeu și în nemurirea sufletului. Intemeiată pe universalitatea credinței în Dumnezeu, *Antropologia modernă* numește pe om, de acord cu unii părinți bisericești, *animal religios*.

Felul în care diferitele popoare și hoarde omenești își închipue pe Dumnezeu, ca și cultul ce-i dau, este, fără îndoială, diferit, dar oricum ar fi, nu există niciun neam de oameni fără credință în Dumnezeu. Acestui argument i se mai zice și „*de consensu gentium*".

S'a obiectat că, *nu toate credințele universale sunt întemeiate pe adevăr*, că sunt și credințe care s'au dovedit greșite. Așa ar fi de ex. superstițiile în genere și părerea că pământul e de forma unui disc, că e nemișcat și că soarele și planetele s'ar mișca în jurul lui, etc. Răspundem că superstițiile nu sunt universale, pentrucă

nu sunt crezute decât de oamenii fără cultură şi slabi la minte, iar credinţa cu pământul ar fi ca un disc şi imobil şi că celelalte corpuri cereşti ar gravita în jurul lui, *este de fapt o chestiune de Astronomie*, care se explică perfect prin iluziunea sensurilor care nu influenţează întru nimic vieaţa practică şi nu stă în calea niciunui interes material[1]), şi care este accesibilă numai oamenilor de ştinţă. Când *Copernic* şi *Galilei* au dovedit falsitatea ei, ea a încetat de a mai fi profesată. Cu totul altfel este credinţa în Dumnezeu, care este universală şi pururelmică, pentrucă oamenii de pretutindeni şi totdeauna, de pe orice treaptă de cultură, au crezut şi cred în Dumnezeu, iar Ateismul este o excepţia foarte rară şi ceva individual.

O altă obiecţiune este că *religia şi-ar putea avea origina în ignoranţă, în frica de necunoscut*, sau că ar fi inventată de oamenii de stat sau de preoţi, etc. şi că deci universalitatea ei nu implică numaidecât şi existenţa reală a lui Dumnezeu. — Dar mai întâi, dacă religiunea ar avea o astfel de origine, ea n'ar putea fi universală şi al doilea, ea ar fi trebuit să înceteze îndată ce i s'ar fi dat pe faţă originea. Noi vedem însă pe de o parte, că religiunea dăinueşte necontenit în lume şi că nu e niciun indiciu serios. că va înceta cândva să existe; iar pe de altă parte că învăţaţii tuturor timpurilor — care s'ar fi putut debarasa de religiune, dacă ea s'ar întemeia pe vreo eroare sau ar fi ceva pur omenesc — au fost, în marea lor majoritate, şi sunt oameni religioşi. Cunoscutul naturalist german contimporan, *D-rul Dennert*, secretarul Ligii kepleriene (Keplerbund), a făcut în această privinţă o foarte interesantă anchetă. El a examinat părerile şi atitudinea faţă de religie a celor mai mari învăţaţi: naturalişti, fizicieni, chimişti, matematicieni, astronomi, medici, ingineri, etc., şi rezultatul la care a ajuns este următorul: din 300 de învăţaţi, 242 au fost credincioşi, numai 17 au fost necre-

dincioşi, iar în privinţa restului de 41 nu s'a putut stabili dacă au avut sau nu vreo convingere religioasă [4]).

In fine s'a obiectat că, *credinţa religioasă a omenirii a fost mai mult politeistă*, Politeismul este însă de fapt negarea divinităţii. Concluzia ar fi că religiunea nu e universală şi că nu se poate deduce prin urmare că Dumnezeu există. — Istoria şi mitologia, ca şi studiul aprofundat al religiunii triburilor sălbatice de azi, dovedesc din contră, că monoteismul este forma primitivă a religiunii, că deci toate popoarele au crezut la început într'un singur Dumnezeu şi că unele din ele au păstrat-o neîntrerupt, fie sub forma de religiune oficială şi publică, fie sub cea de mistere [5]).

2. *Argumentul psihologic* conchide la existenţa lui Dumnezeu din trebuinţa ce simte sufletul de a avea un Dumnezeu, în adorarea căruia găseşte unica sa satisfacţiune. Acest adevăr a fost exprimat de bătrânul *Omer* în cuvinte: „*Toţi oamenii doresc de zei*“, iar fericitul Augustin îl confirmă când exclamă: „*Inquietum est cor meum, Domine, donec requiescat in te*“. Istoria ne învaţă şi observaţiunea de toate zilele ne dovedeşte de asemeni, că omul nu poate trăi fără ideea de Dumnezeu. Chiar cei care se fălesc cu ateismul sau cu necredinţa totală, au un Dumnezeu pe care-l adoră, căruia îşi închină toată vieaţa lor. Acest Dumnezeu nu este însă cel adevărat, ci materia, sau interesul, ori plăcerea.

3. *Argumentul noetic* care are ca punct de plecare existenţa adevărului, independenţa lui de cugetarea noastră şi acţiunea constrângătoare pe care el o exercită asupra cugetării.

Nu numai în logică şi în matematică, ci şi în morală există adevăruri, care n'au nevoie de a fi demonstrate ca atare, care sunt evidente prin ele înşile. Aşa sunt de ex. propoziţiunile: Cercul e rotund, partea e mai mică decât întregul, cele trei unghiuri ale unui triunghiu sunt egale cu două unghiuri drepte, liniile paralele nu se în-

tâlnesc, binele trebue făcut şi răul evitat, etc. Adevărurile de acest fel nu sunt produse ale cugetării noastre, pentrucă subsistă independent de noi şi chiar de timp. Pretutindeni şi întotdeauna cât vor fi fiinţe cugetătoare, vor trebui să admită neschimbat aceste adevăruri. Precum cugetarea sau raţiunea nu este producătoarea adevărului tot astfel nu este regulativul lui. Nu adevărul se orientează după cugetare, ci cugetarea după adevăr. Neconformarea cugetării cu adevărul duce la minciună, rătăcire, absurd. Adevărul nu e ceva subiectiv, pentrucă e recunoscut şi admis de toţi oamenii normali la minte. El nu depinde nici de obiectele la care se referă, pentrucă acestea sunt trecătoare, schimbătoare, pe când el e veşnic. — Aceste însuşiri ale adevărului îşi găsesc explicaţiunea lor deplină numai dacă admitem că există o fiinţă absolută dela care el purcede şi care exercită prin el influenţa sa asupra cugetării. Această fiinţă trebue să posede între alte însuşiri şi pe acelea pe care le are adevărul: neschimbabilitatea şi veşnicia. Acesta este Dumnezeu.

4. *Argumentul ab utili* deduce necesitatea teoretică, a afirmaţiunii despre existenţa lui Dumnezeu din folosul practic adus de religiune individului şi societăţii. Contra sfioşilor şi scepticilor care au susţinut că, credinţa în Dumnezeu este nu numai nefolositoare, ci chiar dăunătoare, s'a susţinut că ideea de Dumnezeu a adus nespus de mari foloase omenirii şi din răsturnarea acelei susţineri s'a conchis indirect la existenţa lui Dumnezeu. Astfel, *Montesquieu*, în scrierea sa „*L'esprit des lois*", arată — în contra lui Hobbes, Bayle, Mandeville şi alţii — cât de mare este folosul adus omenirii de religiune, iar *Voltaire* a zis că: „*Dacă Dumnezeu n'ar exista, ar trebui inventat*".

Nota 1. — Acest acord universal este cu atât mai izbitor, cu cât oamenii sunt în desacord aproape asupra tuturor celorlalte chestiuni, cum o spune în frumoase cuvinte scriitorul bisericesc

Maxim de Tir: „Se deosebesc între ele popor de popor, oraş de oraş, familie de familie, individ de individ, şi chiar fiecare om nu e totdeauna de acord cu sine însuşi. Ei bine! observaţi că, cu toată această mare luptă de păreri, toate părerile şi toate legiie sunt de acord asupra punctului, că este un Dumnezeu, rege şi părinte al tuturor lucrurilor. Grecul şi barbarul, continentalul şi insularul, înţeleptul şi nătângul mărturisesc într'un glas existenţa lui. Dacă, de când e lumea, au fost doi sau trei nenorociţi de atei, speţa lor e josnică, cinică, descreierată, stearpă, pândită de moarte". (Dissertatio I). Privitor la argumentele raţionale pentru dovedirea existenţei lui Dumnezeu e de consultat: *Preotul Nedelea Georgescu*: *„Argumentele pentru dovedirea existenţei lui Dumnezeu"* în „Biblioteca pentru toţi".

Nota 2. — In lucrarea sa: *„L'espéce humaine"*, cap. 35.

Nota 3. — *Trepanaţia* este o operaţie chirugicală, care constă în găurirea sau scoaterea unei bucăţi de os din craniu. La multe fosile omeneşti se găseşte scos sau găurit osul frontal. S'a stabilit că aceasta se făcea de teama ca mortul să nu se prefacă în strigoiu. Exista, dar, credinţa într'o vieaţă a omului după moartea trupească. Apoi punerea în mormânt a tot felul de lucruri, care se credea că servesc mortului în cealaltă vieaţă, cum şi aşezarea cadavrelor cu faţa spre răsărit, care presupune un ritual stabilit, sunt dovezi că omul avea şi credinţa în Dumnezeu, pe lângă cea în nemurirea sufletului.

Nota 4. — S'a zis de mult, că dacă legile geometrice s'ar opune sentimentelor şi intereselor noastre, cum se opun legile morale, ele ar fi fost contestate şi combătute cu vehemenţă.

CAPITOLUL XIII

ATEISMUL

1. *Ateismul* (α = fără şi θεός — Dumnezeu) este tăgăduirea pur şi simplu a existenţei lui Dumnezeu. Aceasta se poate face în două feluri: cu cuvântul şi cu fapta. Cu fapta e atunci când cineva trăieşte fără teamă de Dumnezeu. Ateismul practic este mai frecvent, pe când cel teoretic este foarte rar, pentrucă raţiunea nu

se poate mulţumi numai cu negarea lui Dumnezeu, ci trebue să admită altceva în locul său pentru ca să-şi explice originea şi rânduiala lumii.

Ateismul este, după cum declară un cunoscut ateu contimporan, *Felix le Dantec*, o predispoziţie sufletească înnăscută, pe care el nu se sfieşte de a o numi *infirmitate*, ori chiar *monstruozitate*[1]).

Argumentul pe care se întemeiază Ateismul este, că Dumnezeu nu există, pentrucă nu poate fi priceput. Dar câte lucruri sunt în lume pe care nu le pricepem şi ele totuşi există?

2. *Materialismul* susţine că nu există nimic afară de materie şi de combinaţiile ei. El tăgădueşte, dar, atât existenţa lui Dumnezeu cât şi a sufletului omenesc.

Intru cât tăgădueşte existenţa lui Dumnezeu ca creator şi providenţiator al lumii, Materialismul ia numele de *cosmologic*, iar întru cât tăgădueşte existenţa sufletului omenesc, ca substanţă spirituală, deosebită de materie, se numeşte *antropologic*.

Afirmaţiunea de bază a Materialismului, că materia este singura existenţă reală şi că prin ea se explică totul, nu se poate susţine, pentrucă el n'a putut răspunde mulţumitor la întrebarea: *Ce este materia? Ipoteza mecanică* susţine că materia constă din atomi, adică din nişte minuscule entităţi materiale, invizibile şi indivizibile. Dar dacă atomii sunt invizibili, cum se poate constata existenţa lor prin experienţa simţurilor, singura admisă de materialism? De unde se ştie apoi, că sunt indivizibili şi cum ar putea fi astfel, dacă sunt materiali? In sfârşit, dacă atomii sunt materiali, nu s'a răspuns la întrebarea: Ce e materia? După *ipoteza dinamică*, atomii sunt centre de forţă sau energie. Dar cum se transformă energia, care n'are dimensiuni, în corpuri, care ocupă un loc în spaţiu şi au dimensiuni?

Orice ar fi materia în sine, însuşirea ei fundamentală este *inerţia*. Prin urmare, ea nu s'a putut pune

singură în mişcare, ca prin diferite combinaţii să porducă corpurile.

Apoi ea nu e veşnică, ci se distruge încetul cu încetul, cum a dovedit-o descoperirea radiului, şi nefiind veşnică, nu e necreată sau necauzată şi nu poate produce din sine totul...

In fine ipoteza lui Kant şi Laplace, care încearcă să explice formarea corpurilor cereşti din materie, pe cale pur mecanică, are o mulţime de lacune,

Afirmaţiunea Materialismului antropologic, că vieaţa este *produsul materiei*, sau că rezultă din materia anorganică, prin generaţii spontanee, a fost spulberată pentru totdeauna de Pasteur; iar temeiurile care se invoacă pentru susţinerea, că sufletul ar fi un produs sau o secreţiune ori o funcţiune a creierului sau, mai exact, a sistemului nervos, nu pot sta în picioare în faţa adevăratei ştiinţe.

Nici tovărăşia cu *Darwinismul*, pentru a explica originea şi desvoltarea vieţii pe cale evolutivă, n'a putut da Materialismului caracter ştiinţific.

Darwinismul, ori Evoluţionismul sau Transformismul, cum se mai numeşte, este o ipoteză filosofică, concepută de naturaliştii Lamark şi Darwin şi adoptată de materialişti, pentru a explica originea şi evoluţia vieţii pe cale naturală. Dintr'o celulă primitivă — care după Darwin, a putut fi creată de Dumnezeu [2]) — s'au născut fiinţe simple, până ce, după trecere de zeci de milioane de ani, s'a ajuns la om, al cărui strămoş ar fi maimuţa. Lupta pentru existenţă, selecţiunea, ereditatea, şi mediul geografic sau fizic [3]) ar fi factorii hotăritori în evoluţia vieţii. — Naturaliştii de seamă nu recunosc însă Transformismul sau îl primesc într'o formă, care-i schimbă cu totul caracterul. Astfel *Yves Delage* († 1920), mare zoolog francez, zice: *„Recunosc fără ezitare, că nu s'a văzut o specie dând naştere alteia, nici transformân-*

du-se într'alta și că nu există nicio observațiune absolut formală, că aceasta ar fi avut loc cândva. Inţeleg o speţă adevărată, fixă, ca speciile naturale şi care să se menţină ca ele, fără ajutorul omului" [4]. Iar un naturalist, transformist ca şi Delage, vorbind de descoperirea de fiinţe de transiţie între specii, zice: *„Aceste strălucite perspective nu sunt în fond decât miraje amăgitoare. Căci, mai întâi există un lanţ al fiinţelor? Eu mi-am exprimat deja îndoiala în această privinţă"* [5]. O ipoteză nouă, numită *a mutaţiunii*, emisă de botanistul olandez *De Vries*, plecând dela observaţiuni făcute asupra florilor, susţine că se produc specii nouă în chip brusc sau dintr'odată, ceea ce e cu totul contrariu Transformismului. Prin urmare, Transformismul este o simplă ipoteză neconfirmată încă. Cu toate acestea, Materialismul a adoptat-o, a modificat-o şi o susţine. Astfel *E. Haeckel* († 1916), leaderul Materialismului, susţine că prima celulă s'a născut din materia anorganică. Un prieten al său, naturalistul englez *Huxley* († 1895), crezuse chiar că a descoperit pe fundul mării secretul naşterii vieţii din materie şi cea mai elementară fiinţă monocelulară, căreia îi dăduse numele de *Batybius Haeckeli*. In curând însă se convinse că se înşelase şi că n'avusese de a face cu o fiinţă, ci numai cu secreţiunea unor bureţi [6]. Haeckel a imaginat şi un arbore genealogic al fiinţelor, care ar vădi descendenţa lor unele dintr'altele, dar aproape nu e naturalist care să-l admită [7]. In fine, Haeckel a instituit chiar o religie monistă, cu *Adevărul, Binele şi Frumosul* ca Divinitate, cu temple pe ai căror pereţi sunt pictate radiolarii, infuzorii şi alte vietăţi. — Toate acestea dovedesc că Materialismul nu e nici ştiinţific, nici serios [8].

Alte două sisteme de cugetare, care nu tăgăduesc de-a-dreptul existenţa lui Dumnezeu, ci numai o reprezintă greşit, sunt: Deismul şi Panteismul.

3. *Deismul* recunoaşte un Dumnezeu personal şi creator al lumii, dar sustine că după ce a făcut lumea şi a pus în mişcare mecanismul cosmic, El stă deoparte şi nu se amestecă în conducerea ei. Deismul tăgădueşte dar existenţa minunilor, posibilitatea revelaţiunii şi întruparea Mântuitorului, pentrucă aceasta ar fi o intervenire a lui Dumnezeu în lume. Idei deiste găsim şi în vechime la filosoful grec *Epicur* şi la poetul roman *Lucreţiu*, dar ca sistem el s'a desvoltat mai întâi în Anglia, în veacurile XVII şi XVIII, de unde a trecut apoi şi pe continent, în deosebi în Franţa şi în Germania. Promotorul lui în Anglia a fost lordul *Herbert of Cherbury*, iar susţinătorii săi cei mai vajnici de pe continent au fost *Voltaire* şi *Rousseau*.

Deismul este greşit, pentrucă, dacă Dumnezeu ar sta înafară de lume şi indiferent faţă de ea, ar urma că *e mărginit şi în spaţiu* — nefiind în lume — *şi ca putere* — neintervenind în lume şi — *e lipsit de dragoste faţă de om*, creatura sa cea mai aleasă de pe pământ, nevenindu-i într'ajutor, ca să-l scape din mrejele păcatului.

4. *Panteismul* (πᾶν = tot şi θεός = Dumnezeu) învaţă că Dumnezeu nu este ceva personal şi deosebit de lume, ci este numai substanţa lumii, aşa încât totul este Dumnezeu şi Dumnezeu este totul. Deosebirile ce observăm în lume între lucruri şi fiinţe sunt simple moduri de existenţă, păreri subiective, închipuiri, pentrucă reală este numai substanţa divină.

Sub această formă se prezintă Panteismul autentic, care poartă şi numele de *Panteism acosmistic* sau *Acosmiem* (dela ἀ = fără şi κόσμος = lume), pentrucă afirmă numai existenţa lui Dumnezeu ca ceva real, pe când lumea se pierde în el. Afară de aceasta mai există şi o altă formă de Panteism numit *pancosmistic* (dela πὰν = tot şi κόσμος = lume), pentrucă învaţă că realitatea

unică este lumea, pe când Dumnezeu se pierde în ea. In această formă, Panteismul se confundă cu Materialismul.

Admiţând existenţa unui singur principiu pentru explicarea lumii, Panteismul mai poartă şi numele de *Monism* (μόνος = singur) şi anume de *Monism panteistic*, spre deosebire de Monismul materialist.

Panteismul este vechiu în istoria cugetării omenirii, căci îl găsim în India, în şcoala filosofică numită Vedanta, în Grecia, la filosofii eleaţi, stoici şi neoplatonici; în Creştinism, la ereticii gnostici şi manihei; la filosofii moderni: Giordano Bruno, Spinoza, Fichte, Schelling şi Hegel; într'o formă deosebită la Schopenhauer şi Hartmann; apoi la Cousin, Gioberti, ş. a., cum şi la mulţi poeţi şi literaţi, ca d. p. la Goethe şi chiar la unii din marii teologi protestanţi, ca Schleiermacher.

Fiind atât de vechiu şi răspândit, Panteismul a fost formulat în diferite chipuri, în fond el este însă acelaşi.

Ca sistem de cugetare, Panteismul este greşit din mai multe puncte de vedere.

Mai întâi, el confundă pe Dumnezeu cu lumea, ceea ce este un nonsens, căci infinitul nu poate consta din părţi materiale.

Al doilea, nesocoteşte principiul logic al contrazicerii, după care un lucru nu poate fi în acelaşi timp în două feluri, ca d. p. şi bun şi rău, şi dulce şi acru, şi alb şi negru, etc. Cum poate fi dar substanţa divină în unul şi acelaşi timp şi simplă şi compusă, şi raţională şi brută, şi moartă şi vie, şi schimbătoare şi neschimbătoare, şi finită şi infinită?

Al treilea, contrazice conştiinţa de sine a omului, care-i spune că el este o fiinţă aparte, individuală, că el singur este cel ce cugetă, simte, voieşte, acţionează într'un fel sau altul, că este deosebit de toate celelalte fiinţe şi lucruri, că nu formează un tot cu ele.

Al patrulea, contrazice principiul individuaţiunii, după

care nu există două ființe sau două lucruri absolut asemănătoare sau identice în lume. Două boabe de nisip, două cristale, două fire de iarbă, două celule nu se aseamănă în totul. De unde această deosebire, dacă la temelia totului stă substanța unică?

In fine, Panteismul este periculos prin consecințele sale practice, căci nimicește religiunea și moralitatea.

Nimicește religiunea, pentrucă substanța divină, unicul substrat al lumii — după Panteism — vine la conștiința de sine numai în om, așa că neexistând un Dumnezeu personal, omul n'are pe cine să adore, sau trebue să se adore pe sine însuși, ca ultima expresie a substanței universale.

Nimicește moralitatea, pentrucă omul n'are înaintea cui să fie răspunzător de faptele sale, iar acestea nu pot fi nici într'un caz rele, pentrucă sunt în unul și același timp faptele omului și ale lui Dumnezeu.

Lipsind apoi criteriul pentru aprecierea faptelor, nu pot exista nici sancțiuni. Virtutea nu mai poate fi răsplătită, nici crima pedepsită, așa că ordinea socială e amenințată.

Panteismul este dar periculos și din punct de vedere social.

Nota 1. — In opera sa: *„L'Athéisme"*.

Nota 2. — Darwin n'a fost necredincios, ci toată vieața sa a rămas, dacă nu creștin practicant, dar un teist convins. Aceasta a dovedit-o nu numai prin scris, ci prin atitudinea din vieața sa de toate zilele. Astfel, el a spus odată cuvinte foarte grele cuiva, care-l socotea ateu *(Pichard: „Chretien ou agnostique"*, pag. 21 în notă). De altfel, în Anglia cei mai mulți transformiști sunt și azi oameni religioși și nu se sfiesc de a numi Transformismul lor *spiritualist*, după cum și mulți teologi sunt adepți ai Transformismului.

Nota 3. — Prin *luptă pentru existență*, expresie devenită curentă, se înțelege în Evoluționism concurența dintre ființele care trăiesc la un loc și au nevoie în cea mai mare parte de aceleași mijloace de traiu.

Selecțiunea naturală este supraviețuirea în lupta pentru existență a indivizilor mai puternici și mai înzestrați.

Ereditatea este moștenirea urmașilor dela părinții lor a însușirilor caracteristice pe care aceștia le posedă.

Mediul geografic sau fizic este în primul rând clima, apoi apa solul, vegetația, etc., care au mare influență aspra desfășurării vieții.

Influența exercitată de acești patru factori este netăgăduit mare, cu toate acestea e relativă și nu poate dovedi, că specia s'a produs dintr'alta și cu atât mai puțin, că vieața ar fi luat naștere din materia anorganică.

Nota 4. — In lucrarea sa: *„Structure du protoplasme“* (p. 184).

Nota 5. — *Contejean* în *„Revue scientifique“*, 1896. Și mai categorice sunt cuvintele rostite de marele anatomist și antropolog german *R. Virchow* la congresul internațional al naturaliștilor, ținut în anul 1892 la Moscova: *„In chestiunea omului, am dat înapoi pe toată linia. Toate cercetările întreprinse în scopul de a găsi continuitatea în desfășurarea progresivă, au rămas fără rezultat. Nu există proantropos. Nu există om-maimuță, Lanțul intermediar este o fantomă“.* (Apud Valvekens, op. cit p. 94). Resturile de schelet — craniul, câțiva dinți și un femur — descoperite de doctorul olandez *Dubois*, în Iava, la doi ani după ce Virchow pronunțase aceste memorabile cuvinte, au fost socotite de Haeckel ca dovadă concretă a ființei intermediare dintre maimuță și om, pe care el a și botezat-o *Pithecanthropus erectus.* Virchow a declarat aceste resturi de patologice, iar mai târziu o naturalistă germană, *doamna Zelenka*, a dovedit că femurul era de maimuță și că deci ființa cu craniu mic și cu picioare lungi, botezată Pithecanthropus și încă și erectus, era de domeniul fanteziei.

Nota 6. — In ce privește imposibilitatea nașterii vieții din materia brută, dovedită peremptoriu de Pasteur, iată ce zice și *Virchow*, care n'a fost spiritualist, ci liber-cugetător și materialist: *„Nu se cunoaște niciun fapt pozitiv, care să stabilească, cum că o masă inorganică, fie ea chiar din societatea Carbon et C-nie* (aluzie la Haeckel), *să se fi transformat în masă organică... Nimeni n'a văzut o producție spontană a materiei organice. Și nu teologii, ci savanții nu admit aceasta“.* (Din discursul rostit la Congresul internațional al naturaliștilor la Berlin (reprodus după *Valvekens*, op. cit., pag. 67, nota 3).

Mai înainte, *Lord Kelvin* se pronunțase, la congresul din Edimburg, în același sens: *„Știința aduce o mulțime de probe invincibile contra ipotezei generațiunii spontanee, acum ați auzit din gura predecesorului meu în acest fotoliu (de președinte), d-l*

Huxley. O cercetare minuţioasă n'a descoperit până azi alt principiu din viaţă decât viaţa însăşi". (Apud Valvekens, op. cit. pag. 67, nota 3).

Insuşi *Haeckel* recunoaşte că „*încercările de autogenie (generaţie spontană) n'au dat până acum niciun rezultat pozitiv*". (Natürliche Schöpfungsgeschichte, in traducerea franceză, pag. 247.)

Prin urmare, rămâne tot cum ziceau cei vechi: „*Omne vivum ex ovo*" sau mai modern: „*Omne vivum ex coelula*".

Către sfârşitul anului 1929 a apărut o carte despre Transformism, care a făcut mare vâlvă in lumea ştiinţifică. Este cartea învăţatului francez *Louis Vialleton*, profesor la facultatea de Medicină din Montpellier. Lucrarea poartă titlul: „*L'Origine des êtres vivants*". La ce concluzie ajunge Vialleton, o spune subtitlul operei sale, care sună: „*L'illusion transformiste*".

Nota 7 — Despre arborele genealogic al lui Häckel, insuşi *Carl Vogt*, naturalist monist şi ateu, zice: „*Acest arbore atât de complet şi bine închegat n'are decât un defect asemenea cu al calului lui Roland: că n'a existat niciodată. Numeroasele mătci originale ce trebuesc recunoscute în genealogie nu pot fi reprezentate printr'un arbore. Un stufiş chiar n'ar fi deajuns, ci trebue o pădure.*

Nota 8. — Vezi şi *Edouard le Roy*: „Les Origines humaines et l'évolution de l'intelligence".

OMUL

CAPITOLUL XIV

NATURA OMULUI: TRUP ŞI SUFLET. — RAPORTUL DINTRE ELE

1. Fiinţa omului constă din două elemente cu totul deosebite unul de altul: din trup material şi din suflet spiritual.

Trupul omului seamănă mult cu al altor vieţuitoare, având în mare parte aceeaşi structură şi aceleaşi organe, care îndeplinesc aceleaşi funcţiuni. Astfel, omul are, ca toate celelalte fiinţe din lume, aceleaşi *trebuinţe fizice*:

de mâncare, de băutură, de aer, de lumină, de căldură, etc. Aceeaşi *structură anatomo-fiziologică:* ochi, nas, urechi, etc., ca organe ale simţurilor; picioare pentru locomoţiune; un aparat circulator cu inimă, vine, artere; un aparat respirator; acelaşi fel de reproducere, etc. Aceeaşi *compoziţie chimică;* în carnea, oasele, sângele trupului omenesc se găsesc oxigen, azot, carbon, fosfor, fier, săruri, etc., ca în trupul tuturor fiinţelor. Privit însă mai de aproape şi cu mai multă luare aminte, el este cu mult superior şi fără asemănare mai perfect decât a oricărei alte vieţuitoare. Un însemnat părinte bisericesc, *Sfântul Grigore de Nazianz,* descriind măestria cu care e construit trupul omului, ne face un tablou înfiorător al înfăţişării, pe care el ar trebui s'o aibă, dacă i-ar lipsi numai mâinile, sau dacă ele n'ar fi aşa fel făcute ca să îndeplinească feluritele şi preţioasele servicii pe care le îndeplinesc şi în timp de pace şi în timp de războiu. Dacă omul n'ar avea mâini cu care să-şi ducă hrana la gură, faţa lui ar avea cu totul alt aspect, un aspect sălbatic, căci pentru a se putea hrăni, el ar trebui să aibă sau bot proeminent, buze mari, cărnoase şi limba lungă, ca animalele ierbivore, ca să poată smulge iarba; sau bot ascuţit, dinţi puternici şi tăietori şi limbă aspră pe margini şi moale la mijloc, ca animalele carnivore; sau, în sfârşit, o altă formă de gură decât cea pe care o are acum. Dacă însă gura ar avea o altă formă, dacă limba ar fi mai mare, dinţii altfel dispuşi, omul n'ar putea scoate sunetele armonioase, care alcătuesc graiul, ci ar trebui să sbiere ca boul, sau să latre ca câinele, ori să miaune ca pisica, sau să scoată alt sunet nearticulat. Neputând să grăiască, adică să-şi exprime prin cuvinte cugetările, simţirile, dorinţele sale, omul ar fi animal ca oricare altul.

Trupul omenesc este dar alcătuit în chip artistic şi în vederea unui *scop special: ca să fie instrumentul sufletului, organul său de manifestare şi colaboratorul*

lui. Creştinismul şi învaţă despre trupul omului, că a fost făcut sau creat de Dumnezeu în chip cu totul diferit de al celorlalte vieţuitoare şi că va fi părtaş învierii şi nemuririi, după judecata de apoi. De aceea el nu despreţueşte şi nesocoteşte trupul, ci recomandă să fie preţuit şi îngrijit ca să fie totdeauna sănătos şi să poată fi un preţios colaborator al sufletului.

Au fost şi sunt religiuni, ca cea buddhistă, şcoalele filosofice, ca a neopitagoreilor şi neoplatonicilor şi eretici, ca gnosticii şi maniheii, care învăţau că trupul omului a fost făcut din materia rea; îl numeau *„închisoarea sufletului“* şi propoveduiau slăbirea şi distrugerea lui prin tot felul de privaţiuni. O asemenea concepţie greşită despre originea şi rostul trupului se întâlneşte adesea şi în credinţele straturilor inculte ale poporului nostru şi este rodul necopt al monahismului rău înţeles. A înţelege însă astfel rolul trupului, este a înjosi demnitatea omului, a coborî pe om de pe tronul său de rege al lumii văzute şi de reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ.

La o asemenea degradare a demnităţii omeneşti duce şi *Darvinismul* sau *Evoluţionismul*, după care trupul omenesc ar fi rezultatul unei infinite serii de transformări, cu alte cuvinte, ar fi de origină animală. Până acum însă nu s'a dovedit în chip sigur, că o fiinţă de un gen superior se trage dintr'alta de gen inferior şi ca atare Evoluţionismul este o simplă ipoteză ştiinţifică a cărei temelie a început a fi sdruncinată de alte ipoteze.

2. Oricât de mult se aseamănă trupeşte omul cu maimuţa şi chiar dacă s'ar asemăna şi mai mult, el totuşi se deosebeşte de maimuţă şi de celelalte vieţuitoare, constitue un gen aparte şi le este superior prin a doua parte constitutivă a fiinţei sale, prin *sufletul său raţional şi spiritual.* Insuşirile sufleteşti sunt însuşirile esenţiale ale omului şi fac deosebirea între o fiinţă sau o grupă de fiinţe şi altele. Precum deosebirea dintre plantă şi animal nu rezidă în elementele materiale din care con-

stau amândouă, ci in principiul de vieaţă, in aceea că animalul are vieaţă superioară plantei, tot astfel între om şi animal, deosebirea stă pe tărâmul sufletesc[1]).

Din punct de vedere sufletesc nu este punte de trecere dela animal la om. Intre unul şi altul este o deosebire de esenţă, iar nu numai de grad. Aceasta se arată prin următoarele:

a. *Omul cugetă şi are idei abstracte, adică este înzestrat cu raţiune*, ceea ce lipseşte animalului. Animalul are inteligenţă şi sensibilitate, adesea foarte desvoltată şi unele din ele chiar un fel de raţionament, dar aceste manifestări sufleteşti se mărginesc la sensibil, la concret, la individual, nu se pot ridica la transcendental, la abstract, la general. După aceea, multe din actele animalului, care par a avea la bază inteligenţa, se reduc la instinct, adică se săvârşesc în chip mecanic şi inconştient. Omul are idei abstracte şi generale sau noţiuni, cum sunt: Dumnezeu, cauză, efect, substanţă, existenţă, timp, spaţiu, absolut, infinit, adevăr, bine, frumos, etc. Pe noţiuni se întemeiază ştiinţele abstracte ca cele matematice şi fizico-naturale, cum sunt: Geometria, Algebra, Mecanica, Astronomia, Calculul infinitesimal, o bună parte de Fizică şi Chimie, Metafizica, etc. Puterea sufletească de a elabora idei abstracte şi generale sau noţiuni şi a opera cu ele este ceea ce se chiamă raţiune şi ea este proprie numai omului.

b. *Omul are graiu convenţional*, care este o consecinţă a raţiunii. Există şi un graiu natural, nearticulat, care este comun şi animalului. Cum omul geme sau răcneşte de durere, dă ţipete de bucurie, exclamă de mirare, etc., fără să rostească cuvinte propriu zise, ci numai sunete naturale, interjecţiuni, tot astfel şi animalele scot anumite sunete prin care se înţeleg şi care constitue graiul lor. Aşa d. ex. cocoşul scoate unele sunete, când a găsit o grămadă de boabe şi chiamă găinile să le mănânce şi altele când vede uliul şi le ve-

stește să se ascundă. Tot astfel cloșca și potârnichea într'un fel își cheamă puii și într'alt fel îi avertizează de primejdie. Și în general vorbind, unele sunt strigătele de bucurie, altele cele de mirare, altele cele de primejdie ale diferitelor specii de animale, prin care se înțeleg între ele. Acest graiu sau limbaj este însă pur emoțional, exprimă pur și simplu o sensațiune. In fața primejdiei, animalul nu va scoate niciodată strigăt de bucurie și vice-versa, el nu poate disimula sentimentele sale. Cu totul altfel este limbajul omului: el exprimă nu numai simțirea, emoția, ci și cugetarea. Mai mult chiar, le poate modifica acțiunea reflexă și să exprime cugetări și sentimente diferite sau chiar opuse acelor ce le are în realitate. Așa, de ex., martirii creștini și în genere toți martirii rostesc cuvinte sau cântă cântece de mulțumire în toiul celor mai grozave chinuri, care le sfâșie trupul. Singur graiul omenesc, graiul rațional, convențional, artificial, este graiu în adevăratul înțeles al cuvântului.

c. *Omul este ființă etică*, adică își poate impune sau interzice săvârșirea unui act în vederea unui scop și conform cu ideile sale de bine și de rău. Ele poate face aceasta în virtutea libertății sale morale. La om, ca și la animal, orice impresiune primită prin organele simțurilor se transmite creierului și provoacă o reacțiune proporțională cu acțiunea directă. Pe când însă animalul nu poate răspunde la impresiune decât într'un singur și anumit fel, omul poate întrerupe sau modifica reacțiunea ce trebue să producă impresiunea ori, ceea ce este tot aceeași, efectele naturale ale unei vibrațiuni cerebrale. Astfel, la o impresiune sau vibrațiune cerebrală, care în mod natural trebue să producă turburare, mânie, revoltă, durere, el poate răspunde cu calm, indiferență sau dispreț, ori chiar cu surâs de veselie. Pe când animalul își manifestă toată suferința ce simte când este măcelărit, martirul sau sălbaticul își disimulează suferința și

pare nesimţitor în faţa durerii, sau că ea îi face chiar plăcere.

d. *Omul este fiinţă inventivă şi capabilă de progres.* Cu ajutorul raţiunii şi al fiicei ei, al imaginaţiunii, omul poate combina cugetările sale abstracte şi cunoştinţele pozitive ce are despre lumea înconjurătoare în infinit de multe şi felurite chipuri, aşa că cunoştinţele lui despre natură şi posibilităţile de a o modifica, stăpâni şi pune în serviciul său se înmulţesc pe zi ce trece. Astfel descoperirea puterii aburului a dus la invenţia locomotivei şi a motorului, care pune în mişcare trenurile şi vapoarele ce străbat uscatul şi apa în toate direcţiunile şi transportă pretutindeni oameni şi mărfuri, făcând legătură între toate punctele globului pământesc. Descoperirea electricităţii şi a diferitelor unde şi raze a fost folosită în tratarea diferitelor boale şi pentru inventarea telegrafului şi telefonului cu şi fără sârmă, care aproape au suprimat timpul şi spaţiul, transmiţând în câteva clipe noutăţi dela un capăt al lumii la celălalt. Maşini, instrumente, arme de tot felul au fost inventate, ştiinţe şi arte noui create, aşa că omenirea e în progres continuu, pe când la animale nu se constată niciun progres. Ele n'au civilizaţie sau cultură, n'au istorie, cum n'au nici ştiinţă, artă, morală şi religie. Vieaţa lor a fost şi este întotdeauna la fel. Albina îşi construeşte şi azi fagurele, furnica muşuroiul şi castorul locuinţa cu aceeaşi măestrie ca acum câteva mii de ani. Maimuţa a imitat întotdeauna gesturile omului, dar n'a ajuns să rostească un singur cuvânt, să exprime o cât de elementară cugetare proprie. Papagalul dresat pronunţă maşinal câteva cuvinte, dar dresarea nu l-a putut face să cugete. Câinele, calul şi alte animale dresate săvârşesc acte care sunt o dovadă de inteligenţă, dar neamul canin şi cabalin n'au făcut niciun pas înainte de când sunt pe lume.

c. *Omul este ființă religioasă.* El se poate înălța cu mintea până la Dumnezeu, poate sta în legătură cu El și să-și pună vieața în serviciul ideilor ce are despre Ființa supremă. Aceasta prerogativă a omului este așa de mare, că mulți au văzut în ea deosebirea capitală dintre om și animal și au numit pe om *animal religios*. Animalul nu poate avea religie, pentrucă n'are idei abstracte, ci numai reprezentări sau imagini.

3. *Raportul dintre trup și suflet* în ființa omului a fost asemănat cu cel dintre om și unealtă, dintre artist și instrument, dintre cavaler și cal, dintre luntraș și luntre, dintre scriitor și condeiu etc. Lucrătorul, artistul, cavalerul, scriitorul ar fi suflet, iar unealta, instrumentul, calul, luntrea, condeiul, ar fi trupul.

Asemănarea aceasta a fost făcută mai întâi de filosoful *Platon* († 347 a. Chr.), și a fost și este folosită încă de mulți filosofi și teologi, pentrucă este foarte sugestivă și, într'adevăr, trupul fără suflet este mort, iar sufletul nu activează decât prin trup. Totuși, ea nu redă în totul adevăratul raport dintre trupul și sufletul omului, pentrucă lucrătorul, artistul, cavalerul, luntrașul, scriitorul nu sunt legați și condiționați de unealtă, instrument, cal, luntre, condeiu, ci fiecare este de sine stătător, formează o entitate aparte. Nu tot astfel este cu trupul și cu sufletul. Ele sunt deosebite unul de altul, dar așa de strâns legate între ele, că numai amândouă la un loc formează entitatea superioară, care este ființa omenească. Intr'adevăr, omul nu este nici numai trup, nici numai suflet, ci sinteza, combinația specială, aparte, sui generis, a acestor două elemente disparate. De aceea, raportul dintre trup și suflet se poate asemăna mai bine cu raportul dintre elementele chimice dintr'un corp material. Existența acestor elemente se constată în fiecare corp, dar ele nu sunt separate, ci combinate sau contopite așa fel că dau un corp.

In virtutea acestei strânse legături, sufletul ca esență

spirituală şi deci superioară, stăpâneşte corpul, îi dictează şi-l conduce spre ţintele sau idealurile făurite de el, sau descoperite lui de Dumnezeu. Dar se poate şi contrariul, ca adică să dicteze trupul şi sufletul să i se supună. In primul caz, vieaţa este normală, este aşa cum a fost rânduită de Dumnezeu să fie, este un fel superior de vieaţă, o vieaţă spirituală. In al doilea caz, vieaţa este anormală, decăzută, animalică, este vieaţa păcatului sau păcătoasă, cum o numeşte religia [2]).

NOTA 1. — Dovada că sufletul constitue superioritatea omulu faţă de animale şi-l deosebeşte fundamental de ele, este faptul că asemănarea psihică dintre el şi ele este cu mult mai mică decât cea fizică. Aşa, de ex., cu maimuţele superioare omul se aseamănă foarte mult ca trup, dar sufleteşte este o adevărată prăpastie între el şi ele.

NOTA 2. — Pshiologia ştiinţifică actuală, numită şi experimentală, exprimă raportul dintre trup şi suflet prin aşa zisul *paralelism psiho-fizic.* Formulat de *Gustav Theodor Fechner,* continuat şi adâncit de *W. Wundt* şi admis de cei mai mulţi şi mai de seamă psihologi, paralelismul psiho-fizic susţine că între procesele psihice şi fizice este un paralelism desăvârşit, sau că fiecărui proces psihic îi corespunde şi un anume proces fizic. (De consultat în această privinţă *„Paralelismul psiho-fizic“*, teză de doctorat în Filosofie de *I. Petrovici,* actual profesor de Logică, la facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti, şi critica făcută ei de *G. Bogdan-Duică* († 1934), fost profesor de literatură Română la Universitatea din Cluj, în revista *Convorbiri Literare* de prin anul 1903 sau 1904). Paralelismul psiho-fizic nu explică însă întreaga vieaţă sufletească. Tocmai pentru cele mai înalte procese psihice nu s'au descoperit procesele fizice, sau mai exact fiziologice, corespunzătoare. Afară de aceasta, psihologii actuali nu înţeleg sufletul ca o entitate, ca o substanţă ci n u m a i ca un nume pentru totalitatea funcţiunilor sufleteşti, ceea ce este egal cu negarea sufletului. Paralelismul psiho-fizic este combătut de *Bergson,* în două din lucrările sale: *„Energie spirituelle“* şi *„Essai sur les données imédiates de la conscience“*, şi de *Georges Dumas,* în *„Traité de Psychologie“*. — A se vedea şi *„Nouveau Traité de Psychologie,“* 10 volume, de acelaşi.

CAPITOLUL XV

SUFLETUL OMENESC. FUNCŢIUNILE, UNITATEA ŞI SPIRITUALITATEA LUI

1. *Sufletul* este o substanţă spirituală [1]) şi prin urmare cugetătoare, liberă şi nemuritoare. El este cauza fenomenelor psihologice din om, ca: gândirea, judecata, memoria, conştiinţa, etc., care sunt deosebite de cele fiziologice şi nu se pot explica prin forţele fizico-chimice.

De existenţa lui ne încredinţează: experienţa, conştiinţa şi intuiţia.

a. *Experienţa* ne arată că se petrec în noi două feluri de procese: fiziologice şi psihologice şi raţiunea ne spune, că procese de natură diferită nu pot proveni din acelaşi principiu, avea aceeaşi cauză. Trebue dar să admitem în om două principii: unul care explică procesele fiziologice şi altul pe cele psihologice. Aceasta este concluzia logică a dreptei raţiuni şi la eu se opreşte psihologia obiectivă a unui *Külpe* sau *Münsterberg* [2]).

b. *Conştiinţa* noastră psihologică este aceeaşi în tot timpul vieţii. Tânărul îşi aduce foarte bine aminte de fapte din copilărie, iar bătrânul de cele din copilărie şi tinereţe. Mustrarea de cuget pentru o faptă rea nu se şterge niciodată, oricât de lungă ar fi vieaţa cuiva. Trebue dar să admitem, că există în noi un principiu neschimbător, totdeauna acelaşi, care face ca *eu* să fiu aceeaşi fiinţă, aceeaşi persoană, în diferitele vârste ale vieţii mele, un principiu care constitue identitatea personală. Acest principiu nu poate fi ceva material, pentrucă moleculele care constitue corpul omenesc se primenesc cu desăvârşire, se schimbă într'un timp relativ scurt [3]). El nu poate fi deci decât spiritual: e sufletul.

c. *Intuiţia* descopere asemeni în noi un principiu

care produce cugetarea şi acţiunea şi care nu poate fi material, după cum nu este materială cugetarea şi acţiunea. Acest principiu material este sufletul.

2. *Funcţiunile* speciale pe care le îndeplineşte sufletul şi prin care omul se ridică mai presus de animal şi se deosebeşte de el — cum am văzut în lecţia precedentă — sunt: a) *Cugetarea* şi formarea de idei abstracte; b) *Graiul*, ca un corolar al cugetării; c) *Libertatea voiei*, în virtutea căreia omul este fiinţă etică, sau cu un cuvânt, moralitatea; d) *Invenţiunea* şi progresul; şi e) Conceperea lui Dumnezeu şi a raportului în care omul trebue să stea cu El, adică *religiositatea.*

3. *Unitatea sufletească.* Cu toate că fenomenele sufleteşti sunt diferite, totuşi omul are un singur suflet, care este principiul celor trei aspecte ale vieţii sale: vegetativă, sensitivă şi intelectuală. Noi suntem conştienţi că este activ în noi acelaşi principiu, când *mâncăm*, când *simţim* gustul mâncării şi când *cugetăm* asupra provenienţei sau compoziţiunii mâncării.

Influenţa reciprocă a acestor trei feluri de vieaţă este mai departe o dovadă sigură despre unitatea sufletului omenesc. Când suntem cu stomacul plin, nu putem cugeta în voie, cum zice maxima latină: *„Plenus venter non studet libenter“*, iar dacă desvoltăm o activitate intelectuală încordată în timpul digestiunii, aceasta se opreşte. Afectele şi pasiunile au de asemeni o puternică înrâurire asupra intelectului şi sunt la rândul lor influenţate de el. Această influenţare reciprocă ar fi cu neputinţă, dacă fiecare fel de vieaţă şi-ar avea principiul său aparte; ea este însă posibilă, fiindcă la baza câtor trele stă acelaşi principiu. De aceea şi desvoltarea funcţiunilor acestor trei feluri de vieaţă se face într'o ordine anumită şi ele se condiţionează unele pe altele: mai întâi, se desvoltă în om vieaţa pur vegetativă, acesteia îi urmează cea sensitivă şi la urmă de tot vine cea intelectuală. Insăşi lupta între trup şi spirit,

între poftele trupului şi aspiraţiunile mai înalte, idealiste, morale ale sufletului, n'ar fi cu putinţă, dacă principiul vieţii vegetative şi sensitive ar fi deosebit de al vieţii intelectuale. Această luptă nu se explică prin diversitatea principiilor de vieaţă, ci prin aceea că sufletul este atras în unul şi acelaşi timp în mai multe direcţiuni de obiective diferite.

Existenţa şi modul de funcţionare al conştiinţei de sine ne încredinţează de asemeni că sufletul nostru este unul şi acelaşi. Noi ne putem da seama în fiecare clipă de starea în care ne aflăm şi suntem conştienţi de toate procesele vieţii vegetative, sensitive şi intelectuale, care se petrec în noi. Putem apoi reflecta asupra noastră înşine şi ne dăm seama, că avem o individualitate proprie, că suntem deosebiţi de ceilalţi oameni. Suntem în fine conştienţi, că între funcţiunile sufleteşti este cea mai deplină armonie şi unitate, că ele lucrează întotdeauna toate şi de comun acord, chiar dacă, la o privire superficială, ni se pare că într'un moment dat este activă numai una din ele. Nimic din acestea n'am putea face, dacă n'ar fi în noi un principiu spiritual permanent, care să activeze continuu, după aceleaşi norme. Materia n'ar putea-o face, căci ea se schimbă şi constă din părţi, aşa că n'ar putea fi subiectul acestei unităţi.

In fine, *permanenţa sau unitatea conştiinţei de sine în tot timpul vieţii,* ceea ce am văzut mai sus, este o altă dovadă a unităţii sufletului omenesc.

4. *Spiritualitatea sufletului.* Când zicem că sufletul este spiritual, înţelegem că el nu constă din materie ponderabilă, ca trupul, ci este o substanţă fină, imaterială, înzestrată cu raţiune şi libertate, este *spirit* [1].

Spiritualitatea sufletului se deduce în mod logic din conştiinţa de sine şi din natura acţiunilor lui.

Dacă sufletul ar fi ceva material sau la fel cu trupul material, nu s'ar putea explica putinţa sa de a se face

pe sine însuşi obiectul cugetării sau a reflecta asupra sa însuşi (ceea ce constitue *conştiinţa de sine*), căci materia nu cugetă şi nu poate reflecta asupra sa. Nu s'ar putea recunoaşte ca unicul principiu al tuturor actelor sufleteşti *(unitatea conştiinţei)*, căci materia constă din părţi. Nu ne-am putea explica *identitatea conştiinţei şi a personalităţii noastre*, căci materia din care este făcut trupul este supusă unei continue schimbări.

Sufletul işi reprezintă lucrurile materiale într'o formă imaterială. El transformă impresiunile, primite prin simţuri dela obiectele materiale, în imagini şi reprezentări, pe acestea în idei şi ideile în noţiuni, iar noţiunile le combină, spre a obţine judecăţi logice. El poate să conceapă şi să cugete lucruri, care n'au nimic comun cu materia, ca d. p. Dumnezeu, libertate, cauză, scop, etc. El poate în fine nu numai să cugete, ci şi să aspire la lucruri imateriale, ca d. p. la adevăr, bine, frumos, virtute, fericire, etc., şi să săvârşească anumite acte în vederea atingerii acestor idealuri [5]). Cum ar putea face aceasta, dacă ar fi material?

5. Pentru a combate existenţa şi spiritualitatea sufletului, *materialiştii* susţin că sufletul nu este altceva decât suma actelor de gândire, simţire, voinţă etc., iar acestea sunt produse fiziologice ale creierului. Aşa, după *Moleschott*, cugetarea este fosforescenţa creierului, după *Vogt* este o secreţiune a creierului, după cum bila e secreţiunea ficatului şi urina a rinichilor, iar după *Bűchner* precum maşina cu aburi produce o energie, care nu e identică cu aburul, tot aşa produce şi creierul cugetarea.

In susţinerea lor, materialiştii se întemeiează:

a. *Pe legătura strânsă dintre inteligenţă şi constituţia creierului.* Cu cât creierul unei fiinţe oarecare sau al unui om este mai mare, cu atât acea fiinţă sau acel om este mai inteligent. Aşa afirmă materialiştii.

Dar, dacă lăsăm la o parte celelalte fiinţe, şi ne oprim numai la om, vedem că cercetări serioase au stabilit

că, creierul Irlandezilor cântăreşte în medie 1472 gr., al Chinezilor 1428, al Pieilor-Roşii 1376, al Algerienilor 1366, al Eschimoşilor 1359, al Negrilor 1232, al Englezilor abia 1222 şi totuşi inteligenţa acestor popoare nu stă în raportul indicat de aceste cifre. Este chiar o observaţiune banală, că oamenii cu capul mare — şi care, în cazuri normale, trebue să aibă creierul mare — sunt puţini inteligenţi. O dovadă mai mult, că nu e un raport direct între greutatea creierului şi cugetarea, e că, dacă creierul lui Cromwell a cântărit într'adevăr 2000 gr., iar a lui Cuvier 1830 gr., al lui Gambetta a cântărit numai 1160 gr.

S'a susţinut, că nu greutatea absolută a creierului ci cea relativă [6]), adică în raport cu greutatea corpului, este cea care determină gradul de cugetare. Dar dacă ar fi aşa, copilul ar trebui să fie mai inteligent decât adultul şi multe păsări mai inteligente decât omul.

S'a susţinut iarăşi, că *circumvoluţiunile* ar produce cugetarea. Dar atunci ar urma ca bovinele în genere şi măgarul să fie mai inteligente decât omul.

S'a susţinut de asemeni că inteligenţa ar depinde de *cantitatea de fosfor* din creier. Dar în acest caz, ar trebui ca oaia şi gâsca să fie cele mai inteligente fiinţe.

Nici de *substanţa cenuşie* nu depinde cugetarea, căci Anatomia demonstrează, că ea este la fel la toţi oamenii, atât ca structură cât şi în compoziţia chimică. Cum se explică atunci deosebirea aşa de mare dintre oameni, din punct de vedere intelectual?

Pe localizarea în anumite regiuni ale creierului a unor acţiuni sufleteşti ca: mişcarea, vorbirea, scrisul, văzul, auzul, etc. Nu s'au putut localiza însă funcţiunile sufleteşti mai înalte, ca: gândirea, simţămintele, voinţa, etc. Apoi, în multe cazuri s'au rănit, bolnăvit sau extras anume părţile în care sunt localizate funcţiunile sufleteşti cunoscute şi acele funcţiuni s'au împlinit şi după aceea. Toate acestea dovedesc că sufletul nu

este identic cu creierul și că localizările unor acțiuni sufletești n'au mare importanță, întru cât se reduc numai la mișcare și sensație și pot fi produse și de alte părți ale creierului [7]).

c. *Pe constatarea că boalele mintale au, în cele mai multe cazuri, drept cauză o leziune sau o stare anormală a creierului.* Aceasta este adevărat, dar se explică tot așa de bine, dacă admitem că creierul este organul sufletului. In acest caz avem și adevărata explicațiune pentru momentele de luciditate ale alienaților, care și-au pierdut cu totul conștiința, ca și pentru numeroasele cazuri de alienație, în care nu se constată nicio alterare anatomică, chimică sau morfologică a creierului. Tot prin aceasta se explică faptul, că aceeași boală mintală diferă dela un bolnav la altul; că în cele mai multe cazuri, alienații au logică în spusele lor, dar o logică bizară; că boalele mintale pot reveni și din cauze morale, cum și rațiunea pentru care animalele nu suferă de aceste boale.

d. *Pe dedublarea conștiinței sau a personalității,* adică de acele cazuri patalogice în care bolnavii se cred că sunt altcineva de cât cei ce sunt în realitate. Suprimarea identității eului sau a permanenței conștiinței de sine în asemenea cazuri — zic materialiștii — este o dovadă a nonexistenței sufletului. In acest caz avem însă de a face numai cu un fenomen morbid, cu turburarea funcționării conștiinții, iar nu cu încetarea existenței eului sau a permanenței conștiinței de sine și deci nu se poate conchide de aci că sufletul nu există.

Creierul este dar numai organul sufletului. El este centrul vieții sensitive și motrice, la care vin, prin mijlocirea nervilor sensitivi, toate impresiunile din afară și dela care pornesc toate mișcările și manifestările cugetării, simțirii, voirii, prin mijlocirea nervilor motori. Dacă n'admitem existența sufletului, care operează în creier și care se servește de el ca de un in-

strument, nu putem da adevărata explicaţie mecanismului prin care sensaţiunile materiale se prefac în reprezentări, idei şi noţiuni abstracte, cum şi întreaga vieaţă sufletească.

Fiind instrumentul sufletului, se înţelege dela sine, că creierul are o foarte mare importanţă şi că, de fineţea structurii şi de regularitatea funcţionării lui atârnă şi calitatea serviciilor ce el aduce sufletului. Lipsa sau alterarea lui pune în imposibilitate sufletul de a lucra în corp.

Nota 1. — *Substanţă* este — după definiţia lui Aristotel — ceea ce există. *Toma de Aquino* a adăugat la noţiunea de existenţă şi pe cea de mişcare sau acţiune, iar *Spinoza* pe cea de cugetare. Substanţa, în înţelesul panteist al lui Spinoza, adică: *„ceea ce există prin sine şi se percepe singură“*, este una singură, însuşi Dumnezeu. Nu în acest din urmă înţeles este dar sufletul substanţă, ci în înţelesul aristotelico-tomist şi este — după expresia lui Toma de Aquino — o substanţă imperfectă, pentrucă, în această vieaţă, nu activează independent, ci în corp, prin corp şi împreună cu corpul.

Nota 2. — Trebue să existe un suport sau substrat al proceselor sufleteşti, adică *sufletul*, aşa cum există unul al proceselor fizice, *materia*, pentrucă: *„efectul trebue să corespundă cauzei“*, zice unul din corifeii Materialismului, *L. Büchner*, în lucrarea sa: *„Materie şi forţă“* (pag. 218). Sau cum zice un alt fruntaş materialist: *„Funcţiunea* trebue să fie proporţională cu organizaţia şi să se măsoare prin ea“ (*Karl Vogt*, *„Lecţiuni despre om“* pag. 12). Ori, în sfârşit, cum zice *Wundt*: *„Noi nu putem măsura direct nici cauzele producătoare ale fenomenelor, nici forţele producătoare ale mişcărilor, dar şi pe unele şi pe altele le putem măsura după efectele lor“*. (Apud *Ribot*, *„Psychologie allemande“*, pag. 222).

Nota 3. — Fiziologul *Flourens* († 1867) a dovedit cel dintâiu prin experienţă, că materia din care constau corpurile vii este într'o continuă schimbare. El a strâns piciorul unui porumbel într'un inel de metal. După câtva timp inelul a fost găsit între piele şi os şi apoi în os, ceea ce dovedeşte că celulele pielei, cărnii şi osului se schimbaseră. După ce a repetat de mai multe ori această experienţă, el trage următoarea concluzie: *„Orice materie, orice or-*

gan material, orice ființă trece și dispare, se face și se desface, și nu rămâne decât un singur lucru, adică ceea ce face și se desface, ceea ce produce și distruge, cu alte cuvinte forța care trăiește în materie și o guvernează", (în lucrarea sa: *„De la Vie et de l'inteligence"*, pag. 21). Ceea ce afirmă Flourens despre animale în genere, *Claude Bernard* (†1878) confirmă despre om (*„La Science experimentale"*, pag. 184), iar materialistul olandez *Moleschott* († 1893) precizează că acest schimb se face complet în 30 de zile (în lucrarea sa: *„Circulația vieții"*, tomul I, pag. 15). Pentru știința de azi toate acestea sunt lucruri asupra cărora nici nu se mai discută.

Nota 4. — Neființd ceva material, ceva care deci să aibe dimensiuni și să ocupe un loc în spațiu, nu se mai poate pune întrebarea care frământa pe cugetătorii și oamenii de știință de altădată și pe care și-o mai pun azi numai cei inculți: *„Unde este sediul sufletului în corp?"* și la care unii răspund: *„In cap"* (creier), alții: *„In inimă"*, alții: *„In plămâni"*, etc. Sufletul este pretutindeni în corp, este principiul sau cauza tuturor fenomenelor vitale, dar se manifestă în forma lui superioară, ca principiu al vieții intelectuale, religioase, morale, etc. prin creier.

Nota 5. — O dovadă peremptorie de existența și spiritualitatea sufletului omenesc ne oferă cei lipsiți din naștere de anumite organe ale simțurilor, ca de ex. de ochi sau urechi normale, ca să poată vedea, auzi, etc. Neavând ochi ca să vadă și urechi ca să audă, ar urma ca cei atinși de aceste infirmități să rămână în totală necunoștiință de realitate, care se percepe cu aceste simțur și ca vieața lor sufletească să fie deci redusă aproape la zero. Iată însă că o Americană, născută și surdă și oarbă, anume *Helen Keler*, a ajuns totuși la un grad de desvoltare intelectuală și morală, pe care numai puțini din cei născuți normal îl ating, căci ea este conferențiară universitară de Matematici și a publicat mai multe opere filosofice, în care se arată un rar optimism, o adâncă și sănătoasă înțelepciune, un foarte fin simț religios, moral și estetic. Ce altă dovadă mai convingătoare s'ar putea aduce pentru susținerea tezei că sufletul este o realitate spirituală, care n'are numaidecât nevoie de organele trupului, spre a se manifesta?

Nota 6. — Cu privire la disproporția dintre inteligență și greutatea creierului se pot vedea interesantele tabele din *„Traité de Physiologie comparée"*, de *G. Colin.*

Nota 7. — Dintre funcțiunile sufletești superioare s'au localizat numai memoria, totuși nici aceasta nu dovedește adevărul teoriei

localizării și prin urmare nici identitatea sufletului cu creierul, ci tocmai dimpotrivă, că creierul este organul sau instrumentul sufletului. Sunt apoi acte sufletești cărora nu le corespunde niciun proces fiziologic sau substrat material.

CAPITOLUL XVI

NEMURIREA SUFLETULUI. ARGUMENTELE PENTRU NEMURIREA LUI

Prin moartea fizică, adică prin despărțirea sufletului de trup, încetează acele acțiuni ale sufletului care sunt strâns legate de trup, adică acțiunile vieții vegetative și animale, pe când activitatea lui superioară, cea intelectuală, spirituală, continuă și mai departe. Aceasta se înțelege prin nemurirea sufletului în sensul propriu al cuvântului.

Ideea de nemurire a fost însă înțeleasă și altfel. Așa d. p. bărbații mari din trecut trăiesc în memoria urmașilor lor, iar artiștii în operele lor. Acest fel de nemurire se numește *etică*. Asemenea și după *Panteism* există nemurire, care constă în aceea, că substanța universală fiind veșnică, omul e nemuritor. De o asemenea nemurire vorbește și *Materialismul*, după care omul când moare, se descompune în părțile materiale din care constă în chip exclusiv ființa sa, dar cum materia, după concepția materialistă, este veșnică, omul nu piere, ci există în veci, sub forma părticelelor materiale în care se descompune, adică e nemuritor.

Aceste feluri de a înțelege nemurirea sunt însă improprii și n'au nimic comun cu nemurirea religioasă, prin care se înțelege că sufletul trăiește, după despărțirea lui de trup, o vieață individuală, personală.

Argumentele pe care se sprijine nemurirea sufletului, astfel înțeleasă, sunt următoarele:

1. *Argumentul istoric.* Ca şi credinţa în existenţa lui Dumnezeu, tot astfel şi credinţa în nemurirea sufletului se întâlneşte la toate popoarele din toate timpurile şi din toate locurile. Aceasta o învederează, în deosebi, obiceiurile dela înmormântare şi cultul morţilor. Nu există popor vechiu sau nou care să nu dea o deosebită cinste trupurilor celor răposaţi, să nu le însoţească de anumite ceremonii, când le înmormântează sau le ard. La multe din ele se puneau şi se pune în mormânt, alături de cadavru, mâncare, băutură, tot felul de obiecte şi se înjunghiau câini, cai, sclavi, soţi, în convingere că acestea vor fi de folos sufletului celui răposat în vieaţa sa de dincolo de mormânt. Şeolul Evreilor, sânul lui Brahma sau nirvana Indienilor, garonemana Iranilor, Hades sau Câmpiile Elizee ale Grecilor şi Romanilor, Walhala Germanilor, raiul şi iadul creştin şi mahomedan etc., etc., sunt tot atâtea nume care exprimă credinţa omenirii în nemurirea sufletului şi în vieaţa lui veşnică. Insuşi faptul înmormântării şi al arderii cadavrelor şi ferirea lor de a fi mâncate de animale sau lăsate în voia întâmplării dovedeşte că grija ce se poartă cadavrelor izvorăşte din credinţa în nemurirea sufletului [1]). Ca să poată, adăposti din nou sufletele în ele, cadavrele erau adesea îmbălsămate, iar mormintele îngrijite cu multă scumpătate, ca unele ce erau considerate de locuinţă a sufletelor celor morţi. De asemenea şi credinţa în spirite care locuesc prin păduri, pe câmpii, prin râuri, lacuri, arbori, stânci, etc., îşi are obârşia în mare parte în credinţa în nemurirea sufletului, pentrucă spiritele erau privite, de cele mai multe ori, ca sufletele celor răposaţi. Aceeaşi obârşie au, în sfârşit, şi superstiţiile despre strigoi, vampiri, stafii, etc.

O credinţă atât de răspândită şi de tenace nu poate avea la bază o iluzie sau neantul.

2. *Argumentul ontologic sau metafizic.* Sufletul fiind material, sau mai bine zis spiritual, este simplu, nu

constă din părţi şi ca atare nu poate fi împărţit în părţi, adică nimicit prin niciun agent extern şi prin nicio slăbiciune. Numai ceea ce este material, ceea ce este compus, se poate desface în părţile sale constitutive şi deci nimici. Dar şi despre corpurile materiale, Fizica învaţă că nu se nimicesc, ci numai că atomii, din care ele constau, se prefac, aşa că, de fapt, ne aflăm numai în faţa unei transformări, iar nu a unei nimiciri a lor.

In suflet nu poate fi vorba nici de transformare sau prefacere, pentrucă el fiind simplu, n'are ce să se transforme din el, ci rămâne de-a-pururi ceea ce este, neschimbat. Singur Dumnezeu, care a creat sufletul, l-ar putea nimici, pentrucă el este autotputernic. N'avem însă niciun motiv să credem, că Dumnezeu ar face vreodată aceasta, de vreme ce el însuşi a creat sufletul nemuritor. Şi dacă în Sfânta Scriptură se vorbeşte adesea de moartea sufletului, aceasta nu trebue înţeles ad litteram, că adică ar fi vorba de nimicirea sufletului celor păcătoşi de către Dumnezeu, ci prin moartea sufletului se înţelege acolo, nefericirea sau pedeapsa veşnică, ce constă pentru cei păcătoşi în depărtarea lor de Dumnezeu, în lipsirea lor de contemplarea fiinţei dumnezeieşti. Apoi sufletul este înzestrat cu raţiune şi cu voie liberă, care sunt facultăţi imateriale şi independente de organism. Ca atare, ele nu pot fi distruse sau reduse de moarte şi deci sufletul, ca substanţă înzestrată cu aceste facultăţi, este nemuritor.

3. *Argumentul teleologic.* In sufletul nostru este o aspiraţiune, o tendinţă neîncetată de a cunoaşte pe deplin tainele naturii, de a atinge perfecţiunea morală şi de a fi fericiţi.

Această aspiraţiune nu este însă satisfăcută în vieaţa pământească. Ceea ce ştim, ceea ce cunoaştem noi este ca o picătură de apă faţă de ocean, în comparaţie cu ceea ce am putea şti. Pretutindeni suntem înconjuraţi

de taine. La fiecare pas pe care cunoştinţa omenească îl face înainte, cu fiecare taină nouă care se cunoaşte, se dă de alte taine mai grele de pătruns şi de deslegat. Cu tot progresul netăgăduit pe care omenirea l-a realizat în privinţa cunoştinţelor, suntem încă departe de a şti totul şi n'am spune un neadevăr, dacă am mărturisi ca Socrat: *„Ştim că nu ştim nimic“*.

Tot astfel şi în privinţa morală. Au fost şi sunt încă mulţi care se străduesc să devină din zi în zi mai buni, să ajungă la desăvârşirea morală prin practica neîntreruptă a binelui, a virtuţii. Apoi chiar cei care s'au apropiat de culmea perfecţiunii sunt nevoiţi să exclame cu sfântul apostol Pavel: *„Păcătos om sunt! căci nu fac binele pe care-l vreau, ci răul pe care nu-l voiesc, pe acela îl săvârşesc“*. Dar de mulţimea cea mare, de gloatele fără număr, care înnoată în mocirla crescândă a imoralităţii, ce să zicem? Nu e o părere, ci purul adevăr, că în privinţa moralei regresăm, nu progresăm.

In sfârşit, în privinţa fericirii, se poate zice că plantele şi animalele sunt fericite, pentrucă trebuinţele plantelor sunt satisfăcute de hrana ce trag din pământ, de aerul ce respiră, de roua şi ploaia care le udă, de soarele care le luminează şi încălzeşte, aşa că ele n'ar mai avea nimic de dorit, dacă ar putea dori. Tot asemeni şi animalele îşi satisfac toate trebuinţele lor materiale, singurele pe care le reclamă instinctul şi mărginita lor inteligenţă şi nu doresc ceva mai înalt. Singur omul doreşte, aleargă după fericire, dela leagăn şi până la mormânt, fără a o atinge.

Se poate ca o aşa nobilă tendinţă să fi fost pusă în sufletul nostru, spre a fi veşnic înşelat şi niciodată împlinită? O maximă ştiinţifică a celor vechi zicea, că natura n'a făcut nimic în zadar. Dar Dumnezeu poate face ceva în zadar? *„Târîm până la mormânt* — zice Bossuet — *lungul lanţ al speranţelor noastre amăgite. Fiindcă nădăjduim necontenit, este un semn sigur că*

nu suntem în locul unde putem avea ceea ce dorim", ci trebue să fie un alt loc, o altă vieață, în care să le putem poseda.

Trebue dar ca sufletul să fie nemuritor — conchide acest argument — pentru ca să-i fie satisfăcute aceste înalte aspirațiuni: cunoașterea adevărului deplin, atingerea perfecțiunii morale și gustarea fericirii neîmpuținate [2]).

4. *Argumentul moral.* Legea morală obligă pe om să facă binele și să evite răul, fără să urmărească răsplata pentru binele făcut și să se aștepte la pedeapsă pentru răul săvârșit. O altă lege, legea sau simțul dreptății, pe care se întemeiază ordinea socială ideală, cere însă ca binele să fie răsplătit și răul pedepsit. Postulatul acesta nu este însă întotdeauna, ci numai foarte rar satisfăcut. Ba de cele mai multe ori se întâmplă tocmai contrariul, ca adică virtutea, binele, fapta bună să fie pedepsite, iar vițiul, răul, crima să fie răsplătite.

Ființa noastră morală nu se împacă cu această stare de lucruri, ci postulează nemurirea sufletului și existența unei alte vieți, în care faptele omului să fie răsplătite după dreptate; această vieață este vieața de veci, vieață care începe după moarte, adică după despărțirea sufletului de trup [3]).

Așa conchide argumentul moral.

S'ar putea obiecta: cum poate trăi sufletul despărțit de trup? Răspunsul l-a dat din vechime Cicero, în sensul că e mai greu să se înțeleagă cum trăiește și lucrează el în trup decât cum trăiește singur. „*Oamenii* — zice el — *care nu înțeleg cum sufletul poate exista despărțit de corp, înțeleg mai bine cum locuește el în corp și-i dă vieață? Nu e mai ușor de înțeles sufletul despărțit de trup și înălțându-se către locuințele superioare, decât să-ți explici prezența sa într'un corp cu care seamănă așa de puțin? Sunt*

oare compuse și asemănătoare corpului rațiunea, memoria și celelalte facultăți ale sufletului, atât de bogate și întinse prin puterea lor?“...

Nota 1. — „Dintre toate ființele create — zice *Chauteaubriand* — omul singur adună cenușa semenului său și-i poartă respect. In ochii noștri, domeniul morții are în sine ceva sacru. De unde vine oare puternica idee ce avem despre moarte? Câteva bobițe de praf merită ele cinste din partea noastră? Nu, fără îndoială. Respectăm cenușa strămoșilor noștri, pentrucă un glas tainic ne spune că nu se stinge totul în noi și acest glas este care consacră cultul, morților la toate popoarele pământului. Acestea toate sunt convinse, că somnul nu ține mult și că moartea nu e decât o glorioasă schimbare la față.“ („*Génie du Christianisme*“, cartea IV, cap. III).

Nota 2. — Intr'o strânsă formă logică, pe un solid temeiu fiziologic și într'o frumoasă formă literară ne prezintă acest argument *Talmudul*, în următorul pasaj:

„Moartea este o taină ca și nașterea. Dacă din acel lucru de nimic, care este germenele în sânul mamei, poate ieși o ființă care cu vremea ajunge ceva minunat, o lume în mic, cu atât mai mult din moartea mormântului, care poate să înghită această lume în mic, va ieși o ființă mai minunată. Dacă cineva ar spune fătului în pântecele mamei, că o să-i sfâșie învelișurile care îl ocrotesc, că o să distrugă tot ce-l înconjoară și condițiunile care par indispensabile vieții sale, el ar privi ca o moarte durerosul act care l-ar smulge din sânul mamei și ar geme. Și totuși când sosește clipa despărțirii, când fătul părăsește lumea îngustă în care a trăit și care de atunci încolo e moartă pentru el, începe o vieață mai frumoasă, mai nobilă, de două ori mai nobilă, pentrucă e rațională și liberă. Această a doua vieață nu e pentru el propriu vorbind decât o nouă zămislire și tainică înfăptuire a unei alte nașteri. Locul sânului mamei îl ține lumea. El nu mai are să trăiască aci nouă luni, ci mulți ani se găsește în afară de el și în el însuși, o întreagă lume de idei. Dar același glas răsună în urechile lui și zice: „*Trebue să mori din nou*“. Moarte, mormânt și pieire. Ce cuvinte amare! Urmarea acestei a două morți este însă o vieață și mai frumoasă și mai nobilă și mai plăcută, este un pas mai mult, pasul hotăritor și cel din urmă către perfecțiuni la care nici n'a gândit“. (După *E. Caro: „L'Idée de Dieu et ses nouveaux critiques“*).

Nota 3. — „Este o altă vieață în care se va face dreptate", a strigat *Victor Hugo* în camera franceză, în ședința dela 15 Ianuarie 1850. „Eu cred profund în această lume mai bună și declar aci, ea este siguranța supremă a rațiunii mele, cum este suprema bucurie a inimii mele". (După *Abbé Lelarge; „Notre Credo"*, pag. 228). Dovezile pentru nemurirea sufletului se găsesc temeinic expuse în lucrarea *Preotului Nedelea Georgescu, „Nemurirea sufletului"*, publicată în *Biblioteca pentru toți.*

CAPITOLUL XVII

REVELAȚIUNEA NATURALĂ ȘI SUPRANATURALĂ

1. Revelațiunea (revelatio, ἀποκάλυψις), sau descoperire în general, este descoperirea sau cunoașterea a ceva ascuns.

Revelațiunea dumnezeiască este actul prin care Dumnezeu se face cunoscut pe sine, ființa, voia și planurile sale, creaturilor raționale. Fiindcă Dumnezeu este ființă absolut spirituală, și care deci nu cade sub simțuri, omul n'ar fi putut ajunge niciodată să-l cunoască, dacă el — Dumnezeu — n'ar fi binevoit să se descopere, să se facă cunoscut omului.

In două feluri s'a descoperit Dumnezeu omului: pe cale naturală și pe cale supranaturală. De aceea, revelațiunea este și ea naturală și supranaturală.

Revelațiunea naturală este cea făcută în natură și care poate fi cunoscută cu ajutorul minții. Din observarea naturii înconjurătoare, a ordinei și armoniei care domnește în ea, ca și din studierea sufletului omenesc și a evenimentelor istorice, putem ajunge să cunoaștem pe Dumnezeu și să deducem o întreagă serie de adevăruri privitoare la el și la raportul său cu lumea și în deosebi cu omul.

Astfel, din observarea ordinei și a regularității ce

domnesc pretutindeni în lume deducem că trebue să fie o fiinţă prea înţeleaptă, atotputernică şi bună, care a făcut lumea şi îngrijeşte de ea. **„Cerurile spun slava lui Dumnezeu şi tăria vesteşte facerea mâinilor lui“**, zice Psalmistul [1]), iar sfântul apostol Pavel zice : **„Cele nevăzute ale lui Dumnezeu, dela facerea lumii, din creaturi înţelegându-se se văd, adică veşnica lui putere şi dumnezeire“** [2]), şi în cuvântarea sa, ţinută în Areopag, spune că **„Dumnezeu nu e departe de noi şi că în el viem, ne mişcăm şi suntem“** [3]).

Din studierea sufletului nostru, conchidem că Dumnezeu este spirit, spiritul absolut, care posedă în măsură nesfârşită însuşirile bune ale sufletului omenesc, iar din cunoaşterea istoriei omenirii, în fundamentele ei, încheiem că omenirea tinde, în evoluţia ei, către un scop superior, ideal, suprapământesc ; că desfăşurarea vieţii ei nu este un haos, ci se face după un plan înţelept şi prestabilit ; că degetul lui Dumnezeu se vede în toate marile evenimente.

Revelaţiunea supranaturală, numită şi **pozitivă**, este aceea în care Dumnezeu se face cunoscut prin mijloace mai presus de fire şi nu poate fi cunoscută şi primită decât prin credinţă. Ea cuprinde dar adevăruri la a căror cunoaştere n'am putea ajunge numai prin puterile minţii, şi multe din ele rămân neînţelese pe deplin chiar şi după ce se descoper.

Dacă această revelaţiune se face prin semne minunate, perceptibile simţurilor, se numeşte **externă**, iar dacă se adresează de-a-dreptul sufletului, împărtăşindu-i idei, simţăminte ori îndemnuri la care n'ar fi ajuns de sine, ori luminându-l, ca să pătrundă înţelesul unor lucruri neînţelese de el mai înainte, atunci se numeşte **internă** sau **inspiraţie**, ori **însuflare dumnezeiască.**

In fine, dacă Dumnezeu se face cunoscut direct şi

fără niciun intermediu, revelaţiunea se numeşte **directă** sau **nemijlocită** ori **imediată**; iar dacă se face prin mijlocirea anumitor persoane, cum au fost patriarhii şi proorocii în Vechiul Testament, sau apostolii şi ierarhia bisericească în creştinism, atunci revelaţiunea se zice **mediată** sau **mijlocită**.

2. Sub forma supranaturală, pozitivă şi directă, Dumnezeu s'a descoperit dela început, dela creaţiune, celor dintâi oameni. Din cauza căderii în păcat însă, această primă **revelaţiune**, numită **primordială**, s'a întunecat în conştiinţa omenirii şi, pentru ca oamenii să nu se rătăcească cu desăvârşire din punct de vedere religios, Dumnezeu a reînnoit această revelaţiune mai întâi către patriarhi, apoi către poporul evreu, prin Moise şi prin prooroci, şi în cele din urmă, în formă definitivă şi completă, către întreaga lume, prin Iisus Hristos, Fiul său.

Dela patriarhi şi până la Iisus Hristos, celelalte popoare, afară de Evrei, s'au călăuzit în privinţa religioasă de slabele amintiri ce le-au rămas din revelaţiunea primordială, sub forma de tradiţiuni şi de revelaţiune naturală. Aşa se explică pe de o parte ideile relativ înalte despre Dumnezeu şi vieaţa morală pe care le întâlnim într'unele religiuni păgâne, ca d. ex. în brahmanism, budism, parsism, în religiunea Egiptenilor, Grecilor, Romanilor, Galilor etc., iar pe de altă parte credinţa generală că fiecare religiune se întemeiază pe revelaţiunea dumnezeiască. Astfel: brahmaniştii susţin că religiunea lor a fost descoperită de Brahma, prin înţeleptul şi piosul Manu; Iranii credeau că Zaratuştra a primit legea sfântă (Zend) dela zeul bun Ahura Mazda; Babilonienii atribuiau începuturile religiunii lor divinităţii Oanes sau Ea, iar Egiptenii lui Osiris şi Isidei, etc. La multe din popoarele primitive, această credinţă se găseşte sub forma tradiţiunii că la început Dumne-

zeul cel bun locuia pe pământ, dar, din cauza răutăţii oamenilor, s'a retras în cer şi a lăsat conducerea lumii spiritelor inferioare [4]).

Revelaţiunea dumnezeiască n'a lipsit dar niciodată din lume, sub niciuna din cele două forme principale ale ei: naturală şi supranaturală. Aceasta constitue dovada de fapt a posibilităţii ei, căci dacă ea a existat şi există, evident că este **posibilă**.

Dumnezeu împărtăşeşte omului prin revelaţiune numai adevăruri care-i sunt necesare pentru mântuire, și numai atât cât şi ceea ce este absolut trebuitor pentru mântuire, şi treptat, treptat, potrivit gradului lui de pricepere în materie de religiune. Aceasta o spune sfântul apostol Pavel, în următoarele cuvinte: **„In multe părţi şi în multe chipuri a grăit Dumnezeu de demult părinţilor noştri prin prooroci, iar în zilele acestea de pe urmă ne-a grăit prin Fiul său“** [5]).

3. Din posibilitatea sau realitatea revelaţiunii decurge **necesitatea ei**, pentrucă Dumnezeu nu face nimic de prisos sau care să nu corespundă unei trebuinţi bine simţite.

Revelaţiunea supranaturală, adică revelaţiunea în înţelesul strâns al cuvântului, a fost necesară pentru om, atât ca o continuare a celei naturale, ca să deschidă ochilor sufletului lui sfere mai înalte şi mai largi, cât şi ca premergătoare a revelaţiunii naturale, fiindcă, fără ajutorul ei, omul n'ar fi putut ajunge la niciun fel de religiune.

Vieaţa omului are ca scop supranatural preamărirea lui Dumnezeu, prin cunoaşterea şi iubirea lui. Pentru cunoşterea şi atingerea acestui scop, puterile fireşti ale omului nu sunt însă deajuns, ci el are nevoie de ajutorul descoperirii dumnezeieşti. In starea sa originară, adică înainte de pierderea harului dumnezeiesc, omul ar fi putut atinge acest scop, dar, în

starea de slăbiciune şi de înjosire în care l-a aruncat păcatul, îi este peste putinţă.

Tot din cauza slăbirii pricinuite de păcat, omul nu-şi poate atinge pe deplin, numai prin propriile sale puteri, scopul natural al existenţei sale şi să ducă o vieaţă religioasă şi morală demnă de el, ca creatură aleasă a lui Dumnezeu. Şi pentru aceasta este nevoie de ajutorul lui Dumnezeu, dat prin revelaţiune [6]).

4. Atât posibilitatea sau realitatea, cât şi necesitatea revelaţiunii sunt contrazise de materialişti, de deişti şi de panteişti.

Materialiştii, nerecunoscând nici pe Dumnezeu mai presus de om, nici păcatul şi deci trebuinţa de mântuire în om, nu admit că există revelaţiune şi că e nevoie de ea.

Deiştii, învăţând că Dumnezeu a făcut într'adevăr lumea, dar că nu se amestecă în mersul ei, ci a lăsat-o în seama legilor naturale, tăgăduesc de asemeni posibilitatea şi necesitatea revelaţiunii.

Panteiştii nu tăgăduesc ca formă nici posibilitatea nici necesitatea revelaţiunii, dar în fond sau de fapt ea nu poate exista după concepţia panteistă, căci dacă Dumnezeu nu este deosebit de lume, cui se revelează el ? Lui însuşi ?

A convinge pe materialişti, deişti şi panteişti de rătăcirea în care se află, este imposibil, pentrucă se obstinează în părerile lor şi o maximă zice : **„Nu e mai mare surd decât cel ce nu vrea s'audă”**; dar falsitatea sistemelor lor de cugetare şi dovezile pozitive pentru posibilitatea şi necesitatea revelaţiunii sunt, pentru orice minte, fără păreri preconcepute, probe palpabile că susţinerile lor sunt greşite.

Nota 1. — Psalmul XVIII, 1.
Nota 2. — Epistola către Romani, I, 20.

Nota 3. — Faptele apostolilor XVII, 27—27.

Nota 4. — Este clasică în această privință lucrarea *Etnographie* a antropologilor germani *Gerland* și *Waitz.* Material bogat oferă asemeni *Anthropogeographie,* de *F. Ratzel,* și pot fi citite cu folos descrierile de călătorii la primitivi, ca d. ex. a lui *Livingstone,* cum și ale diferiților misionari creștini.

Nota 5. — Epistola către Evrei I, 1.

Nota 6. — Imposibilitatea pentru om de a cunoaște pe Dumnezeu numai cu ajutorul minții și deci de a-și făuri singur o religiune demnă de Dumnezeu și de sine, cum și o morală superioară, și dimpotrivă căderea în cele mai cumplite rătăciri, o mărturisesc nu numai părinții și scriitorii bisericești, ca : *Tațian, Minuciu Felix, Tertulian, Ciprian, Lactanțiu, Augustin* și alții, ci înșiși unii din cei mai mari înțelepți Greci și Romani, ca : *Platon* (în De republica, II, și De legibus XII), *Aristotel* (Politica VII, 15), *Seneca* (De vitae brevitate XVI și De vita beata XXVI), *Ovidiu* (Tristes II, I), *Orațiu* (Epistola I, XVI), *Properțiu* (Elegia I și II), *Pers* (Satira III, 37) și alții.

„Câți filosofi sunt — *zice Cicero* — ale căror obiceiuri și fel de vieață sunt conforme cu rațiunea ? Unii sunt așa de ușuratici și de înfumurați, că ar fi fost mai bine să nu fi învățat nimic. Alții sunt avari, ambițioși sau chiar sclavi ai plăcerilor. Cu un cuvânt, se pare că își iau sarcina de a desminți prin fapte ceea ce învață cu cuvântul" (Questiones tusculanae III, 19).

„Cercetați — *zice un scriitor creștin contemporan* — istorisirile misionarilor catolici sau protestanți despre triburile nomade ale continentului nou și vechiu ; răsfoiți istoria națiunilor civilizate ale Asiei, a Perșilor, a Chinezilor și a Japonezilor, pretutindeni — și, lucru vrednic de luat în seamă, la națiunile civilizate mai mult decât la triburile nomade — veți găsi aceleași aberațiuni despre divinitate și cultul ce i se dă și aceleași practici înjositoare pentru umanitate. Insăși religiunea mahomedană, deși a împrumutat cele mai de seamă învățături ale ei dela Moise și dela Iisus Hristos, n'a putut feri pe aderenții ei de greșelile cele mai grosolane și de stricăciunea cea mai mare" (Olivier, Conférences, 22).

Totuși, mintea omenească nu este în așa grad slăbită sau întunecată din cauza căderii omului în păcat, încât să nu se poată înălța fără ajutorul revelațiunii nici măcar la cunoașterea unui adevăr natural, cum susțin unii dintre protestanți și tradiționaliștii romano-catolici.

CAPITOLUL XVIII

CRITERIILE REVELAŢIUNII SUPRANATURALE. MINUNILE ŞI PROFEŢIILE

1. Semnele după care se poate cunoaşte revelaţiunea adevărată se numesc **criterii** şi sunt de două feluri : **interne** şi **externe.**

Criteriile interne se scot din însuşi cuprinsul revelaţiunii şi unele din ele arată ce nu poate cuprinde adevărata revelaţiune, ca d. p. idei care să stea în contrazicere cu bunul simţ, ori exprimarea ei în termeni obscuri sau cu mai multe înţelesuri, etc. Altele arată ce trebue să cuprindă revelaţiunea, ca d. p. adevărurile religioase cele mai înalte şi mai curate, expuse într'o formă limpede şi precisă, fără să contrazică adevărurile omeneşti evidente, etc. Cele dintâi se numesc criterii **negative**, cele din urmă **pozitive.**

Criteriile externe se deduc din împrejurările în care se face şi faptele care însoţesc revelaţiunea şi se subîmpart în **naturale** şi **supranaturale.**

Intre **criteriile naturale** se numără : caracterul organului revelaţiunii şi modul în care se face şi se propagă revelaţiunea. Organul revelator, adică persoana prin intermediul căreia se face revelaţiunea, trebue să fie în totul evlavios, moral, sănătos la minte, convins de ceea ce învaţă, devotat cauzei ce a îmbrăţişat, neintersat de câştig bănesc, de onoruri sau de alte avantaje lumeşti, cu un cuvânt desbrăcat de orice interes personal, etc. Modul în care se face şi cum se propagă revelaţiunea trebue să fie demn de Dumnezeu şi de om. Dacă una sau alta este ridiculă, crudă, ruşinoasă, înjositoare, ori se în-

temeiază pe viclenie, amăgire, silă, interes material, etc., n'avem de a face cu o revelaţiune adevărată.

Criteriile supranaturale sunt minunile şi profeţiile.

2. **Minunile.** Prin minune se înţelege în vorbirea de toate zilele orice întâmplare neobişnuită din natură sau din vieaţa omului. Ivirea unei comete, cutremurele de pământ, însănătoşirea neaşteptată a unui bolnav, fenomenele spiritiste, orice invenţie nouă, scamatoriile etc., sunt minuni pentru cel neştiutor, fiindcă sunt întâmplări sau acte neobişnuite şi neînţelese de el. Ele se fac însă în marginile puterilor şi ale ordinii naturale şi de aceea nu sunt minuni. Cauzele lor sunt naturale şi, dacă nu le cunosc toţi oamenii, sunt totuşi mulţi care le cunosc, pe când cauza directă şi imediată a minunilor este Dumnezeu. Afară de aceasta, chiar dacă un fenomen pare că este mai presus de ordinea şi de puterile firii, dar dacă nu are un scop religios-moral, nu poate fi minune, pentrucă Dumnezeu nu face minuni în zadar, ci numai pentru adeverirea revelaţiunii sale, şi deci într'un scop religios-moral. Tot ce se poate explica pe cale naturală sau pare supranatural, dar nu serveşte unui scop religios-moral, nu e minune [1]).

In înţelesul religios, **minunea este dar un fenomen extraordinar, produs în sfera perceptibilului de însuşi Dumnezeu, nemijlocit sau mijlocit, în vederea confirmării revelaţiunii.**

Notele caracteristice ale minunii sunt dar: fenomen perceptibil (sensibil), extraordinar, produs de Dumnezeu (iar nu de legile naturale) şi servind unui scop religios-moral.

2. **Posibilitatea minunilor.** Inainte de toate, minunea este un fenomen religios. Ea îşi are locul numai în concepţia teistă despre lume. Posibilitatea ei nu se poate deci discuta cu cei care nu admit exi-

stenţa lui Dumnezeu ca fiinţă personală şi ca făcător şi pronietor al lumii. Aşa dar, din punctul de vedere ateist, materialist şi panteist, nu poate exista minune în înţelesul strâns al cuvântului.

Posibilitatea minunii este dată în principiu prin aceea că ea (minunea) nu contrazice nici noţiunea de Dumnezeu, autorul ei, nici pe cea de lume, adică mediul în care ea se produce.

Dumnezeu fiind creatorul şi pronietorul lumii, adică cel care a făcut-o, o conservă şi o conduce, fiind apoi Fiinţa absolută, care posedă toate perfecţiunile în cel mai înalt grad, nu i se poate tăgădui dreptul şi putinţa de a interveni în mersul lumii, când găseşte aceasta de cuviinţă. Dimpotrivă, un Dumnezeu care n'ar interveni în lume şi care deci n'ar face minuni, n'ar fi Dumnezeu, căci nu se poate ca atotputernicia sa, cum şi bunătatea şi dragostea lui către creaturi, să nu se arate din când în când în lume. Cugetarea că Dumnezeu nu face minuni, fie din orice motive ar fi, este o cugetare nedemnă despre Fiinţa supremă, şi cel care ar susţine aşa ceva, „ar trebui — zice **Rousseau** — să fie închis fără întârziere în casa de nebuni".

Lumea, cu ordinea şi legile ei fizice, nu poate fi o piedecă pentru Dumnezeu, ca să nu facă minuni, fiindcă ea este opera lui şi el, ca atotînţelept, găseşte mijlocul de a face minuni, fără să nimicească ordinea sau să turbure legile ei. Dacă un mecanic priceput poate opri să funcţioneze şi să pună din nou în mişcare o maşină, sau să-i adapteze un mecanism, în virtutea căruia să poată îndeplini şi alt lucru decât cel pentru care a fost făcută, cum să nu poată face Dumnezeu aceasta cu lumea şi cu aşa zisele ei legi? Făcând minuni, Dumnezeu nu nimiceşte nici ordinea, nici legile firii, ci numai le suspendă într'un punct şi într'un moment dat, sau mai exact

le dirijează în aşa fel ca să producă un alt efect decât cel obişnuit natural. Dacă, printr'o minune, cei trei tineri n'au ars în cuptorul Babilonului, dacă sfântul apostol Petru nu s'a scufundat, mergând pe Marea Tiberiadei, dacă diferiţi morţi au fost înviaţi de Mântuitorul şi mulţi bolnavi vindecaţi, etc., nu însemnează că s'a distrus puterea focului de a arde, a apei de a înneca, a morţii şi a boalelor de a bântui pe oameni, ci numai că puterea, efectul lor natural a fost suspendat sau modificat de Dumnezeu în aceste cazuri şi în altele asemenea.

3. Obiecţiuni. Ateii, materialiştii, deiştii, raţionaliştii şi pozitiviştii obiectează împotriva posibilităţii sau realităţii minunii, că :

Minunea contrazice fixitatea legilor naturii şi adaogă : **Ştiinţa n'ar fi posibilă fără legi fixe în natură, şi deci a admite minunea ar fi a distruge ştiinţa.** Răspundem : Mai întâi, este inexact că legile naturii sunt fixe sau imutabile. Ele sunt mai întâi contingente, cum a învăţat întotdeauna teologia creştină şi cum au susţinut şi demonstrat în numele filosofiei **Boutroux** şi **Bergson,** iar în numele ştiinţei experimentale **Henri Poincaré ;** iar ceea ce este contingent, nu poate fi absolut neschimbător. Experienţa şi observaţiunea ne arată apoi unele excepţiuni însemnate dela legile naturale generale. Aşa de ex. creşterea vegetaţiei înafară de pământ este o excepţie dela legea gravităţii, după care tot ce este pe pământ trebue să tindă către centrul pământului. Tot astfel magnetul, care atrage la sine fierul, este iarăşi excepţie dela aceeaşi lege. Apa este asemeni o excepţie dela legea generală a dilatării corpurilor prin căldură, căci ea îşi măreşte volumul la frig, etc. etc. In fine, omul, prin puterea inteligenţei sale, se foloseşte de unele legi ale naturii, spre a se sustrage altora sau a le anihila efectele. Ce altceva este cul-

tura decât o luptă titanică dusă de om împotriva naturii şi a elementelor ei, spre a le supune voinţei sale ? Aeroplanul, care sfidează legea gravităţii, telegrafia şi telefonia fără fir, dimpreună cu radiofonia şi televiziunea, care nesocotesc spaţiul, locomotivele trenurilor, vapoarelor, automobilelor, care-şi râd de legea greutăţii materiei, străpungerea munţilor, secarea bălţilor, asanarea ţinuturilor pestilenţioase, folosirea căderilor de apă, fertilizarea câmpiilor aride, etc., etc., ce sunt decât tot atâtea biruinţe împotriva naturii, decât înfrângeri ale legilor ei sau plecarea lor sub voinţa omului ? Când sunt dar excepţii dela legile naturii, nu însemnează nicidecum că ele se desfiinţează, dacă se admite minunea, care este şi ea tot excepţie dela ele. Când omul, creatură mărginită şi slabă, poate folosi natura şi legile ei în vederea scopurilor sale, Dumnezeu, creatorul infinit şi atotputernic, să nu poată face acelaşi lucru ? Quod licet bovi, non licet Jovi ? [2]).

Cât despre ştiinţă, ea este foarte posibilă, dacă legile naturii nu sunt fixe, căci ea are de scop să studieze aceste legi aşa cum sunt în realitate, iar nu să pornească la investigaţia lor cu păreri preconcepute. Iar pentru aceasta minunea nu-i stă nicidecum în cale.

Obiecţiunea că **minunea nu e posibilă, pentrucă ar contrazice legile naturii,** nu este întemeiată, pentrucă nu se cunosc toate legile naturale, spre a se putea zice că minunea este împotriva lor. Pe zi ce trece, se descopăr legi noui în natură sau, cel puţin, laturi noui ale legilor cunoscute, şi se stabileşte că ele nu sunt absolute, inflexibile sau fixe, aşa că rămâne destul loc pentru minuni.

4. **Putinţa cunoaşterii minunilor şi a deosebirii minunilor adevărate de cele false.** Fiind fenomene, adică acte care cad sub simţuri, minunile pot fi cu-

noscute, şi deosebirea între minunile adevărate şi cele false se poate face uşor, dacă avem în vedere caracterul supranatural şi scopul religios-moral al minunii, cum şi condiţiunile ce trebue să îndeplinească taumaturgul (persoana care face minuni), ca organ sau instrument al revelaţiunii.

Minunea se poate cunoaşte ca atare şi deosebi mai întâi de fenomenele sau actele naturale, prin aceea că ea întrece ca efect cauzele naturale. Vindecarea unui bolnav cu medicamente, printr'un tratament oarecare, să zicem prin băi, raze, regim alimentar, etc., ori printr'o operaţie chirurgicală, e ceva natural, dar vindecarea numai cu cuvântul ori dela distanţă a unei infirmităţi incurabile sau a unei boale grele, este fără îndoială o minune, pentrucă nu e săvârşită pe cale naturală.

De faptele istorice obişnuite, minunea se deosebeşte iarăşi uşor prin aceea că, având caracter extraordinar, ea atrage atenţiunea contemporanilor în mod deosebit asupra ei.

De minunea falsă iarăşi se deosebeşte uşor minunea, oricât s'ar părea de extraordinară minunea falsă, pentrucă aceasta nu serveşte niciodată unui scop religios-moral, ci se face numai în vederea unui interes, adesea material, sau pentru a satisface curiozitatea mulţimii, iar taumaturgul este sau un îngâmfat, sau un şarlatan ordinar. Aşa sunt în cea mai mare parte minunile făcute de şamani [3]), de vrăjitorii triburilor primitive, de fachiri, de medii spiritiste, de ipnotişti, etc.

Nota 1. — Credinţa în minuni este universală. Ea se întâlneşte la toate popoarele şi în toate religiunile. *„Toate teologiile vechi* — zice Monsabré — *se sprijină pe minuni. Egiptenii, Asirienii, Perşii, Grecii, Romanii, Galii au lăsat să pătrundă ideea de minune, sub toate formele, în istoria lor religioasă. Astăzi, pe ţărmurile Gangelui şi ale Indului, în stepele Tartariei, în pădurile con-*

tinentelor noui, auzim povestindu-se încă de isprăvile Divinităţii în lume, adică minunile făcute de ea" („Introduction au dogme", tomul III, pag. 15). De fapt, minunea este identică cu supranaturalul, despre care *Spencer* zice: *„Dacă este permis să se facă o inducţie pe datele istorici, trebue conchis că un fapt aşa de universal şi permanent, cum este credinţa în supranatural, nu poate proveni decât dintr'o trebuinţă esenţială a fiinţei noastre".*

Nota 2. — Iată un interesant text din care se vede că omul foloseşte legile naturii: *„Orice experienţă de fizică, orice combinaţie a unui mecanism ingenios determină natura şi legile ei să meargă, potrivit legii naturii, către scopul pe care i-l impune voinţa omului. Când chimistul descompune sau compune diferite corpuri, nu conduce natura, după propriile ei legi, către scopuri şi rezultate pe care ea singură nu le-ar fi atins? N'o sileşte el să facă ceea ce fără el n'ar fi putut face? Când medicul redă, prin amestecuri dibace, corpului slăbit puterile pe care le-a pierdut şi restabileşte astfel echilibrul care constitue sănătatea; când, în sfârşit, arta şi spiritul omenesc însufleţesc o materie moartă, ca metal sau lemn, pânză sau colori, cărora omul le însuflă sentimentele sale cele mai delicate şi ideile sale cele mai sublime, pe care le împărtăşeşte auditorilor sau spectatorilor săi, nu este inteligenţa şi voinţa omului care determină şi forţează natura să producă, urmând propriile ei legi, efecte pe care ea singură nu le-ar fi putut produce, cel puţin în acest fel şi cu această regularitate?... Şi Dumnezeu, Creatorul, izvorul unic a tot ce există, să fie redus la rolul de spectator fără nicio putere asupra creaţiunii! El să aibă mai puţină putere asupra propriei sale opere decât omul! In loc de a o domina să-i fie supus!"* (Hettinger, Apologie, II, pag. 165).

Nota 3. — *Şamani* se numesc preoţii, sau mai exact vrăjitorii Tătarilor şi Mongolilor fetişişti. Ei pretind că pot face diferite minuni, în special să vindece boalele, alungând spiritele rele care le pricinuesc, servindu-se de fumat, dansuri, conjuraţiuni, etc.

Vrăjitorii altor triburi primitive pretind că fac aceleaşi minuni ca şi şamanii, servindu-se de aceleaşi mijloace. In Australia şi în Africa centrală sunt chiar vrăjitori care pretind că pot face să plouă.

Fachirii indieni sunt aderenţii unei direcţiuni mistice, care, prin exerciţii îndelungate, ajung să facă lucruri care într'adevăr uimesc, ca d. ex. să stea îngropaţi săptămâni întregi şi să se trezească din somnul lor letargic într'o anumită zi de mai înainte fixată, să-şi sfâşie corpul fără să curgă sânge, să bea otrăvuri puternice fără să le facă rău, să se ridice în aer, etc. Nimic nu e supranatural

însă în tot ceea ce ei fac, şi pretinsele lor minuni nu urmăresc un scop religios-moral imediat, ca să se poată numi minuni.

Mediile spiritiste fac într'adevăr unele lucruri neobişnuite, cum sunt in special mişcarea meselor, vederea la distanţă, etc., dar acestea se explică în mod natural prin puterea sufletească, pe când faptele mai neobişnuite, ca d. p. ridicarea de obiecte, umblarea prin văzduh a mediului, etc., s'au dovedit că sunt şarlatanii curate.

Ipnotismul şi sugestiunea utilizate în mod ştiinţific, cum au făcut în special cele două şcoale medicale franceze: cea dela *Salpetrière* din Paris, în frunte cu *Charcot*, şi cea dela *Nancy*, în frunte cu *Bernheim*, la sfârşitul veacului trecut, sau de doctorul *Coué*, până mai anii trecuţi, vindecă într'adevăr multe boale nervoase, din care unele chiar foarte grele, dar n'au nimic extraordinar în ele.

Despre minune în genere se poate citi cu mult folos extrem de interesanta care a pastorului german *F. Bettex*, intitulată *„Minunea“*, care a fost tradusă în româneşte de *I. Negoiţă*, revăzută de *I. Mihălcescu* şi publicată în *„Biblioteca teologică“*, Nr. 1, şi a doua ediţie în editura *„Cugetarea“*, 1936.

CAPITOLUL XIX

BIBLIA, CARTEA CĂRŢILOR

Biblia sau Sfânta Scriptură este cartea sfântă a creştinilor şi a Iudeilor, şi anume creştinii o socotesc de sfântă în întregime, iar Iudeii numai Vechiul Testament.

Cuprinsul ei este istoric, literar şi religios-moral.

Caracterul ei dumnezeiesc se evidenţiază din acest întreit punct de vedere.

1. **Din punct de vedere istoric,** Biblia este o carte de istorie sfântă. In cadrul său se expune, aci în linii largi, aci în amănunte mişcătoare, istoria manifestării dragostei lui Dumnezeu faţă de om sau istoria mântuirii omului. Aceasta începe cu cel dintâiu om şi cu facerea lui de către Dumnezeu, se continuă cu patriarhii şi proorocii, culminează în Iisus Hristos şi se desăvârşeşte în vieaţa veşnică. Ce altă istorie ar pu-

tea fi aşa de instructivă, de atrăgătoare şi de sublimă ca aceasta! Materialul de care se serveşte ea în expunerea sa este aproape în întregime pur omenesc, dar este astfel ales și grupat, că fiecare părticică oglindeşte şi redă ceva din actul mântuirii. Starea de fericire a lui Adam şi a Evei înainte de căderea în păcat este starea în care aveau să se afle toţi urmaşii lor, dacă ei nu păcătuiau. Căderea în păcat a lui Adam şi a Evei prilejuește făgăduința unui Răscumpărător. Patriarhii sunt personalităţi religioase, oameni drepţi şi sfinţi care umblă în căile Domnului. Profeţii sunt trimişii lui Dumnezeu, spre a face cunoscută legea Domnului, a feri de rătăcirea idolească pe fiii poporului ales și a pregăti terenul pentru venirea Răscumpărătorului. Amănuntele vieţii politice şi sociale, a epocilor de glorie şi de cădere, de cultură și de barbarie, de războaie şi de pace, etc. care se întâlnesc atât de des în Vechiul Testament, atât despre poporul evreu cât şi despre popoarele cu care ei au venit în atingere, ca: Egiptenii, Fenicienii, Sirienii, Arabii, Medo-Perşii, Asirienii și Babilonienii, etc. nu servesc decât ca să ilustreze mersul mai repede sau mai încet, mai deschis sau mai acoperit al ideii de mântuire, până ce ea s'a realizat în persoana Mântuitorului Hristos. Descifrarea ieroglifelor egiptene, a cuneiformelor asiro-babiloniene și medo-perse, a altor diferite inscripțiuni, papirusuri și documente, a confirmat în totul exactitatea unora din aceste amănunte care erau puse la îndoială. Aşa că, din acest punct de vedere, avem în Biblie şi o operă pur istorică.

II. **Din punct de vedere literar,** Biblia este cea mai măreaţă operă literară.

Cu mult înainte de a fi înflăcărat Omer, pe ţărmurile Asiei-Mici, tineretul neamului său cu povestirea în stihuri nemuritoare a faptelor vitejeşti ale

eroilor războiului troian, au intonat Moise şi sora sa cântarea de biruinţă asupra oştilor egiptene, înnecate în Marea Roşie, iar profetesa Debora înfrângerea Canaaniţilor.

Mai înainte ca Pindar să-şi fi înstrunat lira, ca să proslăvească pe învingătorii în jocurile olimpice, regele-păstor David a alcătuit şi însoţit cu armonioase sunete de harfă psalmii săi, care vor răcori, mângâia şi înălţa sufletul omenesc cât va fi lumea.

Pe când pe cele şapte coline de pe malul Tibrului abia se puneau cele dintâi pietre din temelia Cetăţii Eterne, proorocii lui Israel, luminaţi de Duhul Sfânt, vesteau connaţionalilor lor şi puternicelor popoare din răsărit judecata lui Dumnezeu, cu un talent oratoric mai mare ca al lui Demostene şi Cicero şi într'un sbor poetic superior lui Eschiles şi Virgil. Iar când grăiau de harul şi îndurarea lui Dumnezeu către oile rătăcite ale casei lui Israel, cuvintele lor erau mai mişcătoare decât ale lui Sofocle.

Nu este ton în gama simţurilor omeneşti pe care să nu-l fi atins proorocii, dela detunăturile produse de izbucnirea mâniei până la cele mai dulci tonuri ale îndurării, dela tânguirea desnădejdii sfâşietoare de suflete până la accentele înflăcărate ale cântecului de dragoste.

Cunoaştem numele şi înţelepciunea de pomină a celor şapte înţelepţi ai Greciei, în frunte cu Tales, dar ce este înţelepciunea lor faţă de adâncul înţelepciunii regelui Solomon sau a lui Iisus fiul lui Sirah, sau mai ales a lui Iisus Hristos Mântuitorul ? O picătură de apă faţă de ocean.

Admirăm avântul filosofic şi idealismul înaripat al divinului Platon şi ne minunăm de spiritul şi de înţelepciunea practică a lui Socrat, dar cu cât sunt mai superioare veşnicele idealuri de care vorbeşte Biblia

şi cu cât mai simplu este cuvântul ei şi mai practică învăţătura ei!

Chiar dacă am privi-o numai ca operă a spiritului omenesc, Biblia întrece cu mult toate producţiunile literare ale tuturor popoarelor şi timpurilor.

Cu mai multe decenii în urmă, ambasadorul unei mari puteri prânzea adesea într'un restaurant parisian împreună cu mai mulţi liber-cugetători. Conversaţia acestora se învârtea aproape numai în jurul Bibliei, pe care o criticau fără milă. Nimic din ea n'avea preţ în ochii lor. Intr'o zi, ambasadorul le ceru voie să citească un fragment dintr'o carte veche, pe care zicea că a găsit-o la un anticar şi care i-a plăcut foarte mult. Citi, şi ascultătorii fură încântaţi de maiestatea gândirii şi simţirii, exprimate de necunoscutul autor în impecabile forme poetice. Când se sfârşiră elogiile ce păreau că nu mai contenesc, ambasadorul adăogă: „Domnilor, ceea ce v'am citit este o pagină din acea Biblie, pe care d-voastră o criticaţi fără s'o cunoaşteţi şi în care eu cred. Intreagă cartea este la înălţimea paginii care v'a stors admiraţia. Fusese o pagină din proorocul Habacuc.

III. **Din punct de vedere religios-moral,** Biblia cuprinde cea mai înaltă, mai curată, mai spirituală şi mai eficace învăţătură religioasă şi morală.

Au fost şi sunt atâtea religiuni în omenire. Numai unele din ele au cărţi sfinte, care sunt focarul vieţii religioase a celor care ascultă şi urmează preceptele lor şi niciuna din ele nu se apropie nici pe departe de Biblie.

In religiunile: greacă, romană, egipteană, asiro-babiloniană n'au existat cărţi sfinte în adevăratul înţeles al cuvântului, ci numai cărţi de ritual şi cu cuprins edificator.

La Chinezi, cele 5 cărţi sfinte (King) cuprind ma-

gie, istorie, poezie şi regule de politeţe. Prin urmare, nicio asemănare între ele şi Biblie.

La Indieni, în religiunea brahmană, cărţile sfinte cunoscute sub numele de : Veda, Brahmane şi Vedante sunt o bizară colecţie de tot ce mintea omenească a putut concepe şi născoci : poezie, mit, literatură, filosofie, artă, medicină şi chiar teologie. Religiunea cuprinsă în ele este panteistă. In zeul suprem Brahma se contopesc toţi cei 33 de zei ai cerului, văzduhului şi pământului. Sufletul omenesc, ca să se cureţe de păcat şi să se întoarcă în Brahma, trebue să treacă printr'o nesfârşită serie de fiinţe, după gravitatea păcatului săvârşit. O distanţă dar ca dela pământ la cer între aceste cărţi şi Biblie.

Cartea sfântă a buddhismului, Tripitaca, cuprinde în cea mai mare parte reguli pentru vieaţa monahală, geografie mitică, chestiuni de logică şi de metafizică şi aproape de loc material religios. Despre Dumnezeu nu se pomeneşte niciun cuvânt. Aşa că buddhismul este la origină ateism curat. Poate fi atunci vorba de o comparaţie măcar între Tripitaca şi Biblie ?

Zend-Avesta, cartea sfântă dată Iranilor de Zaratuştra, este de asemeni o îngrămădire de legende şi mituri, de cunoştinţe geografice şi de imnuri care se cântau la aducerea sacrificiilor. Religiunea avestică constă din recunoaşterea a două divinităţi : una bună numită Ahura Mazda şi alta rea, Angra Mainiu, veşnic în luptă, şi din cinstirea a mai multor categorii de spirite, care sunt adevărate divinităţi. Aşa că, de fapt, avem în faţă nu un dualism, ci un bogat politeism, pe când în Biblie avem cel mai curat monoteism.

In fine, Coranul, cartea sfântă a mahomedanilor, cuprinde învăţătura despre un singur Dumnezeu şi alte învăţături religioase şi morale, împrumutate din Biblie, dar denaturate.

Biblia este dar incomparabil superioară tuturor

cărţilor sfinte ale celorlalte religiuni şi deci şi din punct de vedere religios şi moral ea este şi rămâne Cartea Cărţilor. Citirea ei este de folos în orice privinţă.

„Biblia este cea mai bună carte şi aş vrea să se afle în mâna oricui — a zis Taylor, un fost preşedinte al Statelor-Unite. — **Ea este indispensabilă pentru siguranţa şi trăinicia aşezămintelor de Stat. Nu poate fi guvernare dreaptă fără religiune şi fără morală. Nu există însă morală fără religiune şi nu este religiune adevărată decât în Biblie. Ea trebue pusă mai ales în mâna tineretului, căci este cea mai bună carte de şcoală“.**

CAPITOLUL XX

DUMNEZEIREA LUI IISUS HRISTOS

1. Mântuitorul sau Răscumpărătorul, făgăduit de Dumnezeu celor dintâi oameni şi prezis de prooroci, este Iisus Hristos. Insuşi numele pe care l-a purtat el : de **Iisus**, de **Hristos** şi de **Mesia**, arată că el este Mântuitorul lumii, căci Iisus însemnează pe evreieşte **„Mântuitor“**, Hristos s'ar traduce în greceşte cu **„Uns“**, iar Mesia, pe evreieşte, **„Răscumpărător“**. In legea mozaică se ungeau cu untdelemn sfinţit, la începutul slujbei lor, profeţii, preoţii şi regii, din care cauză se numeau **„unşii Domnului“**. Iisus se numeşte în deosebi **uns**, pentrucă şi-a îndeplinit rolul de Mântuitor prin întreita chemare de : **profet, preot şi împărat.**

El a venit în lume — cum zice sfântul apostol Pavel — **„la plinirea vremii“**, adică atunci când fusese rânduit de Dumnezeu din veci ca să vină, când s'au

împlinit toate cele prezise de prooroci relativ la venirea sa, când era aşteptat deopotrivă şi de Iudei şi de păgâni. Căci promisiunea dată de Dumnezeu lui Adam şi Evei, la alungarea lor din raiu, că le va trimite un Mântuitor, s'a păstrat nu numai de Iudei, ci şi de alte popoare, sub forma de mit. Astfel, găsim această credinţă la Indieni în întruparea lui **Vişnu** în **Crişna**, care avea să sfărâme capul şarpelui **Kalia** ; la Chinezi, care aşteptau pe „Omul din Apus", pe **„Adevăratul sfânt"**; la Egipteni în zeul bun **Horus**, care învinge pe zeul rău, în chip de şarpe, **Set** ; la Perşi în **Saoşiant**, a treia şi ultima întrupare a zeului bun **Ahura Mazda**, care se va naşte dintr'o fecioară şi va birui pe zeul rău **Angra Mainiu**; la Mexicani în zeul **Teotl**, care rupe în bucăţi pe adversarul său în chip de şarpe ; la Greci în mitul lui **Prometeu înlănţuitul**, care nu va scăpa de chinuri decât când un zeu le va lua asupra lui, cum şi în ideea de **Logos** şi de **Inţeleptul universal** al lui Socrat, Platon, al stoicilor şi neoplatonicilor ; la Romani în **prezicerile sibilinice** şi ale lui **Virgil**, despre **Impăratul-mântuitor**[1]), care va aduce din nou epoca de aur pe pământ, şi în aşteptarea generală că, din Orient, cum zice **Suetoniu**, sau din Iudeia, cum afirmă **Tacit**, va veni cel ce va stăpâni lumea ; la Celţi, în aşteptarea **„Fiului Fecioarei care trebue să nască"**, etc. Mărturie neîndoioasă despre această aşteptare la popoarele din spre răsărit de Palestina este în fine venirea magilor dela răsărit la naşterea Domnului.

Din descrierea vieţii Mântuitorului, aşa cum ne-o dau cele patru Evanghelii, reiese clar că el n'a fost numai om, ci şi Dumnezeu în una şi aceeaşi persoană, în unul şi acelaşi timp. Că a fost om adevărat, la fel cu noi, ne-o dovedesc cu prisosinţă naşterea şi creşterea în casa părinţilor săi trupeşti, trebuinţa de hrană, de îmbrăcăminte, de odihnă, pe care a sim-

ţit-o ca orice om, bucuria, întristarea, durerea şi amărăciunea fizică şi morală, chinurile şi moartea pe cruce.

Fineţea cugetării şi a simţirii sale, sublimitatea caracterului său, bunătatea, blândeţea, smerenia sa fără pereche, ni-l arată însă ca om fără de păcat, desăvârşit, ideal, ca prototipul moral al umanităţii, ca întruchiparea cea mai înaltă a tuturor virtuţilor, ca cel mai mare sfânt, ca Sfântul sfinţilor [2]).

Că a fost Dumnezeu adevărat, rezultă :

a) **Din profeţii.** Profeţii au prezis că Mesia va fi Dumnezeu. Astfel, Isaia îi numeşte „**Imanuel**", care însemnează „**Dumnezeu cu noi**" şi adaugă : „**Dumnezeu însuşi va veni şi vă va mântui**". Daniil îl numeşte „**Prea sfântul**", iar **Ieremia** îi zice : „**Domnul, Dreptul nostru**", nume care se dădeau numai lui Dumnezeu.

b) **Din mărturia lui Dumnezeu-Tatăl.** La botezul Domnului în Iordan şi la schimbarea sa la faţă, s'a auzit glasul Tatălui ceresc, zicând : „**Acesta este Fiul meu cel iubit...**"

c) **Din mărturia sa proprie.** Iisus însuşi s'a numit pe sine **Fiul lui Dumnezeu** şi a aprobat pe cei ce l-au numit cu acest nume. El şi-a atribuit însuşiri dumnezeieşti ca : veşnicie, puterea de a ierta păcatele şi a învia morţii, etc., s'a identificat cu Dumnezeu-Tatăl şi a cerut să i se dea adorare dumnezeiască.

d) **Din sfinţenia vieţii sale.** Istoria lumii nu cunoaşte o altă figură, care să semene măcar pe departe cu Iisus în privinţa curăţiei vieţii morale. Insuşi apostolul vânzător, Iuda, a trebuit să mărturisească despre el : „**Greşit-am de am vândut sânge nevinovat**" ; Pilat şi-a spălat mâinile şi a zis : „**Nevinovat sunt de sângele acestui drept**", iar duşmanii săi înverşunaţi au rămas muţi la întrebarea sa : „**Cine mă acuză de păcat ?**" Inima sa a fost pătrunsă de cea

mai candidă iubire de Dumnezeu şi de oameni şi nu e virtute care să nu fi înflorit în sufletul său.

e) **Din învăţătura sa.** Invăţătura lui Iisus este de o sublimitate pe care n'a atins-o nicicând înţelepciunea omenească, şi are o putere de prefacere a sufletelor cum n'a avut nicio altă doctrină a vreunui filosof sau întemeietor de religiune, şi totuşi este atât de simplă şi de limpede, că o pot înţelege şi copiii. Cu privire la credinţă, ea descoperă tot ce este de trebuinţă sufletului pentru mântuire, iar cu privire la morală nu recomandă numai cel mai înalt şi mai curat ideal de perfecţiune — imitarea Tatălui ceresc — ci ne pune înainte pilda vieţii sale, ca cel mai desăvârşit model de înfăptuire a acestui ideal. De aceea, cu multă dreptate zice Goethe : **„Progreseze cultura spirituală oricât de mult, crească ştiinţele în cât de largă extindere şi adâncime, lărgească-se spiritul omenesc oricât va voi, niciodată el nu se va înălţa peste sublimitatea şi cultura morală a creştinismului, aşa cum ea străluceşte şi luminează în Evangheliî"**. Puterea supranaturală a învăţăturii lui Iisus s'a arătat în deosebi în prefacerea totală a vieţii religioase, morale şi sociale a lumii greco-romane, în care ea s'a răspândit mai întâi, şi a tuturor popoarelor la care a pătruns creştinismul în curgerea vremii [3]).

f) **Din învăţătura şi minunile apostolilor.** Sfinţii apostoli au mărturisit prin rostul de Dumnezeu însuflat al lui Petru : **„Tu eşti Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu"**. Ei au învăţat prin viu graiu şi prin scris că Iisus este Dumnezeu adevărat, căruia i se cuvine închinare dumnezeiască, şi au săvârşit, în numele lui şi ca trimis ai lui, nenumărate minuni, dovedind astfel trimiterea lor dumnezeiască şi dumnezeirea celui ce i-a trimis.

g) **Din învăţătura Bisericii şi existenţa martiriului.**

Credința în dumnezeirea lui Hristos este temelia de granit a Bisericii, ca așezământ dumnezeiesc pentru mântuirea omului. Când Arie a tăgăduit dumnezeirea lui Hristos, Biserica a hotărît, în sinodul I ecumenic (Niceea 325), și a stabilit în simbolul de credință, că el este fiul unul-născut al Tatălui și de-o ființă cu Dumnezeu Tatăl. **Existența martiriului** este asemeni o dovadă strălucită despre dumnezeirea lui Hristos, căci statornicia cu care au suferit chinurile mii de martiri pentru numele lui arată că izvorul din care ei sorbeau puterea și curajul de a răbda chinurile este supranatural și cel mărturisit de ei este Dumnezeu.

h) **Din vieața credincioșilor și a societății creștine.** Invățătura Mântuitorului, bine înțeleasă și aplicată, a transformat vieața individului și a societății, a înlăturat rele milenare și a semănat pretutindeni bună stare și fericire. Nu din întâmplare cele mai înaintate și mai civilizate popoare sunt cele creștine.

2. Dumnezeirea lui Iisus Hristos se dovedește mai departe prin **împlinirea** în persoana sa a **profețiilor mesianice.** Tot ce s'a prezis despre el, s'a împlinit întocmai.

Astfel, el s'a născut din neamul sau din sămânța lui Avraam, din tribul lui Iuda, din familia lui David, cum o dovedesc tablele genealogice din evangheliștii Matei și Luca și predicatul de „**Fiu al lui David**“, care i s'a dat de popor la intrarea triumfală în Ierusalim. S'a născut la timpul prezis de proorocul Daniil, când Iudeii căzuseră sub stăpânirea romană și deci sceptrul nu mai era în neamul lui Iuda, cum profețise Iacov. S'a născut în fine, în Bethleem, cum prezisese Mihea, și dintr'o fecioară, cum prezisese Isaia.

El a îndeplinit funcțiunile de profet, preot și împărat, cum iarăși se prezisese prin prooroci.

Ca profet a prezis viitorul, cum se va vedea mai departe ; ca preot s'a jertfit de bunăvoie pe cruce pentru păcatele omenirii ; iar ca împărat a întemeiat şi conduce o împărăţie spirituală, o împărăţie care nu este din lumea aceasta, cum a afirmat el însuşi în faţa lui Pilat.

In deosebi, în ceea ce priveşte rolul său de preot, şi anume suferinţele ce a îndurat înainte de răstignire, în timpul răstignirii şi după aceea, totul fusese prezis până în cele mai mici amănunte şi totul s'a împlinit fără ştirbire.

Nota 1. — Iată celebrele versuri ale lui Virgil :

„Timpurile prezise de Sibilă au sosit,
„Imensa ordine a veacurilor ia un nou curs
„Un copil, tatăl unei noui rase, este trimis din cer.
„El va lua loc în sânul divinităţii,
„Va vedea pe eroi amestecaţi cu zeii şi va fi cinstit de ei
„Va conduce lumea potolită prin virtuţile tatălui său.
„Timpul soseşte, vine, primeşte-ţi marile onoruri.
„„Vino, scump fiu al zeilor, odraslă a lui Jupiter !
„Priveşte înaintea ta, pământul ţi se închină şi te salută.
„Pământul, marea imensă, cerul înalt.
„Priveşte, totul se bucură la apropierea veacului ce vine".

Egloga IV ad Pollionem.

Nota 2. — Curăţia fără pereche a vieţii morale a lui Iisus şi felul cum el a îndurat patimile şi moartea au făcut pe *Rousseau* să zică : „Dacă moartea lui Socrat este demnă de un înţelept, moartea lui Iisus este demnă de Dumnezeu".

Portretul moral al personalităţii Mântuitorului n'a fost şi nu va putea fi prins şi redat aidoma de nimeni, el fiind mai presus de limitele umanităţii şi ale mărginirii fizice şi morale, este desăvârşirea, nemărginirea însăşi. Nicio mirare dar dacă asupra sa părerile sunt aşa de diferite şi s'au ivit atâtea şi atâtea erezii în curgerea veacurilor. Nicio mirare că, voind să-l înţeleagă şi facă înţeles, *Ernest Renan*, în celebra lui carte *„Vie de Jésus"* (tradusă şi în româneşte), îl prezintă ca pe un simplu om şi nu vede în el nimic dumnezeiesc, pe când *L. Couchoud*, dimpotrivă, în lucrarea sa *„Le Mystère de Jésus"*, îl înfăţişează numai ca Dum-

nezeu, fără nimic omenesc în el, chiar fără ca să fi existat ca om. Dintre numeroasele opere care redau obiectiv vieaţa Mântuitorului, merită să fie citită *„Storia di Cristo“* de *Giovani Papini*, tradusă şi în româneşte, *„Jésus Christ“* de *Leon de Grandmaison* şi *„Le Christ Jésus“* de *Lepin.*

Un portret moral binişor reuşit ni-l dă următoarea pagină:

„Iată-l, adorabil de simplu şi cu totul adorabil; nu călugăr singuratic ca Sachia-Muni, ci numai acţiune, ca Dumnezeu însuşi, în acest cadru anume ales; nu într'o ţară moartă a unui popor adormit, ca India, ci într'o ţară vie, cosmopolită, în care se agită toată mişcarea omenească, dar fără exploatare şi fără violenţă; nu Iudeu iudaic, adică duşman al neamului omenesc, cum numeşte Tacit pe Iudei, ci Galileian, adică de o rasă simpatică, universalistă, amestecată cu toate rasele din Galileia neamurilor, cum o numeau cu despreţ Iudeii. Rasa omenească în tot universalismul ei caracterizează corpul lui, de o curăţie nepătată, de o regularitate şi de o curăţenie edenică. Nobleţea şi inteligenţa umană, nu viclenia şi dibăcia Iudeului, se văd minunat sub păru-i negru, bogat şi fin, sub fruntea lată, sub nasu-i drept, sub ochii negri mistici şi pătrunzători în acelaşi timp, sub buzele delicate, sub bărbia-i lunguiaţă, dar armonică sub faţa ovală, sub talia sveltă, sub toată virilitatea-i estetică. Cu adevărat, bunătatea dumnezeiască radiază din privirea şi din cuvântul lui; bunătatea dumnezeiască necunoscută oamenilor pe pământ, obişnuiţi de veacuri să tremure în faţa unui tiran ceresc, ca înaintea Cezarilor pământeşti. Da, prin bunătatea nesfârşită a lui Iisus s'a descoperit Dumnezeu omului: în el ni s'a arătat un Dumnezeu, Dumnezeu-omul fără îndoială, dar nu în viţiile omului, ca în zeii dinainte de Iisus Hristos, ci într'o umanitate, adică într'o adorabilă bunătate; bunătate şi umanitate împinse până la iubire, nu numai faţă de cei perfecţi în virtute, ci faţă de păcătoşi: nu numai faţă de Sfântul Ioan cel prea curat, ci faţă de Magdalena păcătoasa; bunătate şi umanitate nu numai faţă de cei desăvârşiţi în frumuseţe, ci faţă de cei desfiguraţi şi îndureraţi, până la a le împărtăşi urîţenia şi durerile, spre a-i mângâia mai bine, el cel biciuit, încununat cu spini, răstignit. Zeii păgâni îşi întorceau faţa dela suferinţe cu un fel de desgust superb. In Ipolit al lui Euripide, Artemis-Diana s'a îndrăgostit de viteazul tânăr, când frumuseţea bărbătească şi faptele lui vitejeşti puteau trezi admiraţie; dar când acest îmblânzitor de fiare sălbatice fu rănit şi gata să moară, şi zicea zeiţei: „Vezi tu, Stăpână, starea de plâns în care mă aflu?“ aceasta îi răspunse: „Văz, dar lacrămile sunt interzise ochilor mei“, şi părăsi pe Ipolit înainte de a-şi da sufletul; „Adio, îi zise ea. Primeşte ultimul meu

salut. Nu-mi este permis să văd vreun mort, nici să-mi pătez privirea văzând suferinţe". Dar Dumnezeul nostru Iisus Hristos a voit să îndure moartea ruşinoasă de răstignit între doi tâlhari, şi creştinii, când mor, sărută crucea, ca să aibă curajul Dumnezeului lor de a îndura ultimele chinuri şi de a înfrunta grozăviile iadului. De aceea — zice un păgân modern — oamenii au părăsit pe zeii păgâni cu toată frumuseţea lor, pe acei zei fără lacrămi, care-i părăsesc când sunt în agonie. Au fugit de cei ce fug de ei în momentul suprem, pentru a se îndrepta către acela care a suferit şi a murit ca ei".

Alta, Le Christianisme original, pag. 139—141.

Nota 3. — Creştinismul a făcut să înceteze sclavia, a ridicat femeia alături cu bărbatul, a redus drepturile tiranice ale bărbatului asupra femeii şi a copiilor, a îmblânzit spiritele şi legile, etc. etc. Ca să ne facem o idee de ce mare pată era pentru societatea păgână sclavia, e destul să reflectăm asupra următoarelor cifre : In Sparta erau 36.000 de cetăţeni liberi şi 244.000 de sclavi ; în Atena 21.000 de cetăţeni şi 40.000 sclavi ; în Roma erau patricieni care aveau câte 20.000 de sclavi, iar pe timpul împăratului Claudiu erau în Roma 100.000, şi în tot imperiul 120.000.000 de sclavi. (Vezi *Rutten, L'Église et la Civilisation*). Despre imoralităţile de tot felul care bântuiau societatea romană, ne informează chiar unii dintre scriitori romani, ca : *criticul Juvenal, retorul Cicero, poetul Ovidiu, filosoful Seneca* ş. a. Dintre moderni au tratat acest subiect, arătând şi în ce fel a contribuit creştinismul la înlăturarea acestor rele şi la progresul moral şi material al omenirii, următorii autori mai însemnaţi : *Chateaubriand*, în *„Le Génie du Christianisme"* *Duruy*, în *„Histoire des Roumains"*; *Momsen* în *„Römische Geschichte"* ; *Gaston Boissier*, în *„La fin du paganisme"* şi în *„La Religion romaine d'Auguste à Antonins"* ; *Franz de Champagny*, în *„Les Césars"* ; *P. Reynaud*, în *„La Civilisation payenne et la morale chrètienne"* ; *Fustel de Coulange*, în *„La Cité antique"* ; *Aug. Loudun*, în *„L'Antiquité"* ; *P. Allard*, în *„Esclaves, serfs memorables"* ; *Troplong*, în *„De l'Influence du Christianisme sur le droit privé des Romains"* ; *Friedländer*, în *„Geschichte der Kultur"* ; *Preotul Nedelea Georgescu*, în *„Foloasele aduse omenirii de creştinism"*, publicată în Biblioteca pentru toţi, etc., etc.

CAPITOLUL XXI

INVIEREA DOMNULUI NOSTRU IISUS HRISTOS

1. Invierea Domnului Hristos este dovada cea mai puternică a dumnezeirii lui şi a originii dumnezeieşti a creştinismului, pentrucă ea este cea mai mare şi mai strălucită minune a lui. Ea este piatra unghiulară a Bisericii. Cu ea stă sau cade întreaga credinţă creştină, căci **„dacă Hristos n'a înviat, zadarnică-i credinţa noastră“**, zice sfântul apostol Pavel.

Insemnătatea covârşitoare ce are minunea învierii Domnului a făcut să se concentreze asupra ei toate atacurile necredincioşilor. In acest scop, s'au făurit mai multe ipoteze, care se încearcă să explice învierea Domnului într'un fel sau altul, tăgăduindu-i caracterul supranatural. Pentru a putea răspunde cu succes acestor ipoteze, trebue să dovedim mai întâi: că Iisus Hristos a murit cu adevărat şi că a înviat cu adevărat.

Moartea reală a Domnului Hristos se dovedeşte prin următoarele:

a. **Câteşipatru sfinţii evanghelişti** mărturisesc că Iisus şi-a dat duhul pe cruce.

b. **Ostaşii** care primiseră poruncă dela Pilat să sfărâme fluierele picioarelor lui Iisus şi ale celor doi tâlhari, răstigniţi împreună cu el, le-au sfărâmat numai pe ale tâlharilor, nu şi pe ale lui Iisus, pentrucă au constatat că el murise; şi unul din ei l-a împuns cu suliţa în coastă, din care a curs sânge şi apă.

c. **Sutaşul** însărcinat cu executarea răstignirii a raportat lui Pilat că Iisus a murit. Numai după aceasta a îngăduit Pilat lui Iosif din Arimateia să ia trupul Domnului de pe cruce şi să-l îngroape.

d. **Ungerea cu aromate,** înfăşurarea în giulgiu şi punerea Domnului în mormântul rece de piatră i-ar fi provocat moartea, chiar dacă n'ar fi fost mort când fusese luat de pe cruce, pentrucă aromatele făceau să se lipească giulgiul de trup aşa de tare că nu se mai putea lua decât cu pielea. Cu aceasta se oprea respiraţia prin pori, care produce moartea prin asfixiere. Răceala mormântului putea de asemeni să cauzeze moartea.

e. **Biciuirea** fără milă de către ostaşi, încununarea cu spini, prăbuşirea sub greutatea crucii, emoragia produsă de răstignire, spânzurarea timp de trei ceasuri pe cruce şi împungerea cu suliţa în coastă, ar fi fost deajuns fiecare în parte să producă moartea.

f. **Fariseii** înşişi, când cer lui Pilat să pună streajă la mormânt, zic : **„Ne-am adus aminte că înşelătorul acela, pe când era viu, a zis : După trei zile mă voiu scula“.**

Invierea reală a Mântuitorului o adeveresc :

a. **Arătările Domnului** către femeile mironosiţe ; către sfinţii apostoli, la care intră de două ori prin uşile încuiate ; lui Luca şi lui Cleopa în drumul spre Emaus ; sfinţilor apostoli pe ţărmul Lacului Tiberiadei ; aceloraşi şi la mai mult de 500 fraţi, pe un munte în Galileia, şi lui Saul, pe calea către Damasc.

b. **Mărturia soldaţilor** care făcuseră de strajă la mormânt, către farisei şi procurator.

c. **Atitudinea vrăjmaşilor Domnului** după învierea lui. Aceştia dau bani soldaţilor de strajă şi-i învaţă să spună că apostolii i-au furat trupul noaptea, iar pe sfinţii apostoli nu-i urmăresc pentru furtul de care-i învinuiau.

d. **Atitudinea sfinţilor apostoli.** De unde la început erau neîncrezători în învierea Domnului, după ce li se arătă de mai multe ori, sfinţii apostoli se conving

aşa de adânc, că fac din înviere argumentul cel mai puternic şi mai cu efect al predicii lor.

Iisus a murit dar cu adevărat şi a înviat cu adevărat.

2. Iată acum ce susţin şi cele mai de seamă ipoteze raţionaliste şi cum se combat.

a. **Ipoteza morţii părute.** Teologul protestant raţionalist, **Gottlob Paul,** pe la începutul veacului trecut, şi după el şi alţii, au susţinut că Iisus n'a murit în realitate, ci numai a căzut în sincopă, din care s'a trezit graţie mirosului tare al aromatelor, cu care i-a fost uns trupul, şi răcelii mormântului [1]). Am dovedit însă că Iisus a murit în realitate, aşa că ipoteza nu poate sta în picioare.

Sunt apoi o mulţime de imposibilităţi de care se loveşte această ipoteză. Aşa, de pildă, cum a putut ieşi Iisus din mormânt, dacă n'a înviat cu adevărat şi dacă deci n'a fost Dumnezeu? Sau cine a răsturnat tocmai la timp piatra de pe uşa mormântului şi cum a putut-o face în faţa ostaşilor de strajă ? Cum ar fi putut sfinţii apostoli să creadă că Iisus a înviat cu adevărat când trupul lui trebuia să fie cu desăvârşire slăbit şi istovit ? Insemna aceasta biruinţă asupra morţii ? [2])

Această ipoteză a fost însuşită şi susţinută de şcoala critică teologică din Tübingen, tot la începutul veacului trecut. Reprezentanţii ei cei mai de seamă au fost : **Ferdinand Christian Bauer, Bruno Baur** şi mai ales **David Friedrich Strauss,** cu faimoasele lui lucrări : **„Vieaţa lui Iisus“** şi **„Credinţa veche şi nouă“.** In timpul de faţă reprezintă această direcţiune **Arthur Drews,** cu lucrarea sa **„Christusmythe“.**

Aşa învaţă şi **Jean Rèville** în lucrarea sa **„Jésus de Nazareth“,** aşa reiese din **„Vieaţa lui Iisus“** de **Renan,** deşi el n'o afirmă categoric şi aci va ajunge

savantul german **Eisler** în lucrarea sa Ἰησοῦς Βασιλεὺς οὐβασιλεῖσας, în care susţine că Mântuitorul a fost un revoluţionar politic [3]).

b. **Ipoteza înşelăciunii** susţine că trupul lui Iisus a fost furat din mormânt de către sfinţii apostoli, care după aceea au pretins că a înviat. Am văzut pe farisei susţinând aceasta şi dând bani soldaţilor de strajă ca s'o trâmbiţeze urbi et orbi. Ipoteza aceasta a fost apoi susţinută de filosofii păgâni, adversari creştinismului : Celsus, Porfiriu şi împăratul Iulian, şi reluată de teologul german protestant **Reimarus** († 1769). Ea este şi mai şubredă decât cea precedentă. Ca să fure trupul Domnului, sfinţii apostoli trebuiau să fie : ori foarte curajoşi, ca să nu se teamă de soldaţii de strajă, ori destul de bogaţi, ca să-i mituiască. Ştim însă că nu erau nici una nici alta. Apoi, dacă ar fi reuşit să-l fure, oricare ar fi fost mijlocul, s'ar fi luat măsuri împotriva lor şi a soldaţilor, pe când de fapt li s'a interzis numai să predice pe Iisus cel înviat. Şi mai presus de toate a fost o imposibilitate morală din partea lor ca să se fi gândit măcar la aceasta, căci ei : ori credeau că va învia şi aşteptau aceasta în linişte, ori nu credeau şi trebuiau să aştepte trei zile să vadă dacă Invăţătorul lor inviază şi prin urmare este Dumnezeu, sau nu inviază şi este deci un şarlatan [4]).

c. **Ipoteza viziunii** susţine că ceea ce au luat femeile mironosiţe, sfinţii apostoli şi toţi câţi au văzut pe Domnul înviat, drept Iisus înviat cu adevărat, a fost o simplă viziune.

Pentru ca să se producă o viziune se cer două condiţiuni : un organism bolnav, cu nervi sdruncinaţi sau cel puţin supraobosiţi sau supraescitaţi, şi ideea fixă că se va produce ceea ce este viu aşteptat, sau ceva de care cineva se teme. Sfinţii apostoli şi femeile mironosiţe nu îndeplineau aceste condiţiuni,

căci apostolii erau mai toţi pescari plini de vieaţă, iar învierea n'o aşteptau cu nerăbdare, ci se îndoiau că se va produce. Dovadă că văd pe Mântuitorul înviat în mai multe rânduri şi totuşi nu cred că este el. Tot astfel şi Maria Magdalena, care vede pe Iisus înviat şi crede că nu e el, ci grădinarul [5]).

Lipsa de temeinicie a tuturor ipotezelor care au încercat să tăgăduiască în diferite chipuri caracterul supranatural al învierii Domnului, lasă să se tragă singura concluzie firească şi îndreptăţită : **Mântuitorul Hristos a înviat cu adevărat.**

Nota 1. — Ipoteza aceasta — de altfel ca şi cea următoare — n'a mai găsit de mult niciun susţinător. Deja în a doua jumătate a veacului trecut, teologul protestant raţionalist *E. Reuss* scria: „Apologetica poate să se dispenseze astăzi de osteneala de a discuta serios anumite explicaţii imaginate altădată spre a înlătura minunea, ca d. ex. presupunerea unei simple letargii din care Iisus şi-ar fi revenit puţin câte puţin... Istoria şi psihologia, fiziologia şi bunul simţ au făcut dreptate de mult timp (*Histoire évangélique*, pag. 701).

Nota 2. — Acest argument l-a desvoltat însuşi renegatul teolog *David Friedrich Strauss.* „E cu neputinţă ca un om care a ieşit din mormânt pe jumătate mort, care a trebuit să se târască slab, bolnav şi lipsit de îngrijiri medicale, care avea nevoie de bandaje, de întărire şi de ocrotire, este cu neputinţă să fi făcut apostolilor impresia că el era învingătorul morţii şi al mormântului şi stăpânul vieţii, impresiune care stă la temelia viitoarei lor propoveduiri. O asemenea înviere n'ar fi putut decât să slăbească impresiunea pe care el o făcuse asupra lor în timpul vieţii şi al morţii. Cel mult, ea le-ar fi putut trezi o sensaţie de milă şi de compătimire, niciodată însă nu le-ar fi schimbat întristarea în entusiasm sau s'o fi înălţat până la ardoare“ (*Das Leben Iesu*, 218).

Un alt raţionalist mai nou, *Jean Réville*, condamnă de asemeni ipoteza lui Paul. Această teorie — zice el — care şi-a avut timpul său de glorie în veacul trecut, este o simplă ţesătură de imposibilităţi materiale şi morale. Materialmente se poate socoti printre imposibilităţi ca un om deja rupt de oboseală, istovit de chinuri, pironit pe cruce timp de mai multe ceasuri, coborît, înmormântat şi aruncat într'un mormânt închis, să fie fiziceşte în stare să iasă

singur din mormânt, după aproape treizeci şi şase de ore şi să facă imediat călătoriile mai lungi sau mai scurte de care istorisesc Evangheliile. Răstignirea şi efectele sale fiziologice se opun cu totul la aceasta. Apoi, din punct de vedere moral, pentru oricine studiază mai de aproape caracterul lui Iisus, este permis o clipă să şi-l înfăţişeze lăsându-şi ucenicii să creadă că el a înviat, când el ar fi ştiut că aceasta nu-i adevărat şi să-i lase pradă celor mai grele încercări ce-i aşteptau, spre a se retrage într'o linişte obscură, egoistă şi prudentă, care echivalează cu o dezertare?" (*Jésus de Nazareth, tomul II*, pag. 455).

Nota 3. — In timpurile noastre, un alt teolog protestant raţionalist, *Heinrich Holtzmann*, a susţinut că Iosif din Arimateia ar fi cel care a luat trupul Domnului din mormânt, spre a-i face toate onorurile înmormântării, pe care nu i le putuse face vineri seara, din cauză că începea Paştele. Dar când a făcut aceasta? Sâmbătă, în ziua de Paşte? Nu, pentrucă oprea legea şi Iosif era un bărbat evlavios. Şi apoi dacă el a luat trupul Domnului, pentru ce n'a spus, când a văzut că se susţine că Iisus a înviat? Putea el asista nepăsător la predica apostolilor, că Iisus a înviat şi că deci este Dumnezeu, dacă-l ştia mort ca toţi morţii? Este o imposibilitate morală să admitem aceasta.

Nota 4. — Imposibilitatea morală în care se aflau apostolii de a se gândi să fure trupul Domnului din mormânt o accentuiază asemeni *Réville* (op. cit.) Când se cunoaşte starea de spirit a apostolilor din timpul patimilor şi de a doua zi după ele, adânca lor descurajare, necredinţa chiar pe care o arată când femeile mironosiţe le vorbesc de înviere, nu este de admis ca ei să se fi înţeles să se ducă să fure trupul Domnului, pentru ca să poată spune că a înviat. Dimpotrivă, schimbarea lor sufletească nu se poate explica, dacă nu s'a petrecut ceva supranatural, care a putut să-i convingă de învierea Invăţătorului lor.

Părerea că trupul Domnului ar fi fost luat din mormânt de căpeteniile preoţilor iudei, este şi mai puţin admisibilă, pentrucă dacă ar corespunde adevărului, ei ar fi trebuit să opună acest fapt predicii apostolilor despre înviere.

Nota 5. — Această ipoteză a fost susţinută de teologii germani protestanţi: *Strauss, Ewald, Hausrath, Holsten, Pfleiderer* şi alţii mai puţin însemnaţi, iar dintre francezi de: *Renan, Sabatier şi Réville*.

Intr'o formă schimbată, că adică Iisus înviat s'a înfăţişat numai spiritului apostolilor şi numai în chip spiritual, a fost susţinută

această ipoteză de: *Keim, Schenkel, Schweitzer, Weizsächer, Stapfer, Ménegoz* şi alţii.

Bibliografie. — Lucrări speciale mai însemnate despre învierea Domnului sunt: *Ladeuse: „La Resurection de Jésus"; Chauvin, „Jésus Christ est-il ressuscité?"; I. Mihălcescu, „Trei conferinţe apologetice".*

CAPITOLUL XXII

DUMNEZEIREA CREŞTINISMULUI

Dumnezeirea creştinismului se adevereşte din repedea sa răspândire, din minunata sa conservare şi din extraordinarele sale efecte.

1. **Repedea răspândire a creştinismului.** Nicio altă religiune nu s'a răspândit aşa de repede şi în condiţiuni aşa de neprielnice ca creştinismul. Buddhismul s'a răspândit mulţumită faimei pe care o avea întemeietorul său ca vlăstar regal, predicii lui timp de cincizeci de ani şi regilor care l-au primit, susţinut şi apărat. Mazdeismul s'a răspândit de asemeni prin regi, dintre care cel dintâiu a fost Viştaspa, contemporanul şi protectorul lui Zaratuştra. Celelalte religiuni păgâne au prins pentrucă încurajau viţiile şi satisfăceau toate poftele şi plăcerile sensuale ale oamenilor. Mahomedanismul s'a impus cu forţa armelor de fanaticii credincioşi ai Profetului.

Niciuna din aceste condiţiuni prielnice, niciunul din aceşti factori interni sau externi, care au contribuit la răspândirea mai repede sau mai înceată a celorlalte religiuni, nu întâlnim în creştinism, şi cu toate acestea el s'a răspândit şi a cucerit sufletele mai repede ca oricare altă religiune.

Iisus Hristos, ca om, n'a fost fiu de rege ca Buddha, ci s'a născut într'un staul de vite şi a trăit în sărăcie

şi lipsă, în casa unui teslar, până la vârsta de treizeci de ani. După începerea activităţii sale publice a îndurat de asemeni tot felul de lipsuri, cum însuşi a spus-o în cuvintele : **„Pasările cerului au cuiburi şi vulpile vizuini, dar Fiul Omului n'are unde să-şi plece capul“.** Apoi, el a predicat Evanghelia sa numai trei ani şi jumătate, nu cincizeci ca Buddha.

Ucenicii săi n'au fost nici nobili, nici bogaţi, nici învăţaţi, ci numai oameni din poporul de jos, simpli, cei mai mulţi din ei pescari.

De sprijinul sau protecţiunea vreunui rege sau altui mare potentat civil sau religios nu s'a bucurat nici Mântuitorul, nici apostolii, nici creştinii. Dimpotrivă, toţi au fost prigoniţi sălbatic, căci Mântuitorul a fost răstignit, apostolii (afară de unul) au murit de moarte martirică, iar creştinii primelor trei veacuri au numărat mii şi mii de martiri în prigoanele pornite contra lor de Statul roman.

Invăţătura dogmatică a creştinismului cuprinde, pe lângă lucruri uşor de înţeles şi convenabile, şi unele lucruri foarte anevoie, ori chiar imposibil de înţeles, sau mistere, ceea ce era o piedecă serioasă pentru primirea lui. Aşa d. p. unitatea şi spiritualitatea lui Dumnezeu, Sfânta Treime, întruparea Domnului, minunile Mântuitorului, ale apostolilor şi ale sfinţilor, etc. etc. erau probleme mai presus de puterea de pricepere atât a păgânilor în genere cât şi a Iudeilor. Răstignirea Mântuitorului şi cinstirea dată Sfintei Cruci erau chiar, cum zice sfântul apostol Pavel : **„pentru Iudei sminteală, iar pentru păgâni nebunie“.**

Morala creştină nu convenea de asemeni nici păgânilor, nici Iudeilor, pentrucă ea condamnă toate păcatele şi viţiile pe care le tolerau celelalte religiuni şi cere o vieaţă morală curată şi virtuoasă, la care păgânii nu se puteau decide uşor. Creştinismul pretin-

dea păgânilor — cum zice un mare scriitor bisericesc, fericitul **Augustin** — nici mai mult nici mai puţin decât ca să condamne tot ce iubiseră şi să iubească tot ce condamnaseră mai înainte.

De o impunere cu de-a-sila a creştinismului sau de ademenire nu poate fi nicidecum vorba, din cauza sărăciei şi lipsei de învăţătură a celor dintâi propoveduitori ai cuvântului Evangheliei, adică a apostolilor. Trimiţându-i la predică, Mântuitorul le-a zis : **„Iată, eu vă trimit pe voi ca oile în mijlocul lupilor şi umblând propoveduiţi că s'a apropiat împărăţia cerurilor şi să nu luaţi nimic pe cale... : nici traistă, nici pâine, nici bani la brâu, ci numai încălţaţi cu sandale şi să nu aveţi două haine“.**

Cu toate aceste condiţiuni şi factori interni şi externi defavorabili, creştinismul s'a răspândit totuşi cu o repeziciune uimitoare. Chiar în ziua Cincizecimii, când s'a pogorît Duhul Sfânt asupra apostolilor, Sfântul Petru a convertit 3000 de oameni prin cea dintâi predică a sa, iar prin a doua alţi 5000. Mulţi dintre cei convertiţi fiind Iudei din diferite părţi ale lumii, veniţi la Ierusalim de sărbătoarea Cincizecimii, au dus cu ei sămânţa creştinismului în ţările de unde veneau. Apostolii au propoveduit apoi Evanghelia în toată lumea cunoscută pe atunci, căci Toma s'a dus în India şi în Persia, Iuda Tadeu în Siria, Mesopotamia şi Armenia, Simon Canaanitul în Egipt şi Africa septentrională, Matia în Etiopia, Andrei în Sciţia, Petru în Asia-Mică şi la Roma, iar Pavel în Asia-Mică, Tracia, Elada, în Roma şi poate şi în Spania, etc.

Mulţumită predicii apostolilor şi urmaşilor lor, creştinismul s'a răspândit în scurtă vreme până peste graniţele întinsului imperiu roman, încât la jumătatea veacului II, **Sfântul Justin Martirul** scrie : **„Nu este niciun neam de oameni, fie Greci sau barbari,**

sau oricum s'ar numi, la care să nu se facă rugăciuni şi să nu se aducă mulţumiri Tatălui atoatefăcător întru numele lui Iisus cel răstignit". Iar ceva mai târziu, Tertulian putea zice Romanilor, stăpânii de atunci ai lumii : **„Noi suntem de ieri şi am umplut toate ale voastre : cetăţi, insule, fortăreţe, municipii, localuri de întruniri, chiar castrele, curiile, decuriile, palatul, senatul, forul. Vouă vă lăsăm numai templele".**

Nu numai cât de mult era răspândit, ci şi cât de bine era organizat creştinismul la începutul veacului IV, când Constantin cel Mare dete rescriptul de toleranţă din Milan (313), ne-o dovedeşte existenţa a 1500 de episcopi : 850 în Răsărit şi 650 în Apus.

Nu este dar minunată această răspândire aşa de repede ?

Şi minunea creşte, dacă ne gândim şi la o altă latură a răspândirii, care este calitatea celor ce au primit creştinismul. S'a zis de unii din adversarii lui că creştinismul este religiunea celor inculţi şi săraci, că el a prins repede pentrucă s'a adresat mulţimii celor care trăiau în lipsă şi mizerie, sclavilor, servitorilor, muncitorimii, făgăduindu-le fericire într'altă lume.

Calomnie ! Pentrucă aristocraţia minţii şi a banului a dat întotdeauna un însemnat contingent creştinismului. Iosif din Arimateia şi Nicodim, ucenici în taină ai Mântuitorului, nu erau ei fruntaşi ai intelectualităţii, iar Zaheu vameşul, fruntaş al burgheziei iudaice ? Apoi apostolul Pavel şi Dionisie, preşedintele Areopagului atenian, convertit de sfântul apostol Pavel, şi învăţaţi şi filosofi ca cei ce fură : Origen, Clement Alexandrinul, filosofii Aristide şi Justin, retorii Tertulian şi Augustin, omul politic Ambrozie, membrii familiei imperiale Flaviu Clemente şi Dometila, şi atâţia alţii întăresc minunea răspândirii

creştinismului cu mare iuţeală şi în pătura cultă şi aristocratică şi dovedesc dumnezeirea sa.

2. **Minunata conservare a creştinismului.** Mântuitorul a întemeiat Biserica pe credinţa în dumnezeirea sa şi i-a prezis că porţile iadului nu o vor birui. Această prezicere s'a împlinit, pentrucă dela naşterea Bisericii şi până azi, şi de sigur şi de azi înainte până la sfârşitul veacurilor, puterile întunerecului s'au coalizat şi se vor coaliza împotriva ei, s'au străduit şi se vor strădui s'o nimicească, şi totuşi ea stă tare şi neclintită ca o stâncă de granit în mijlocul valurilor mării. Dintele vremii, care roade totul, nu poate să-i aducă nicio stricăciune. Nici Iudeii, nici păgânii, nici împăraţii persecutori, nici curentele filosofice disolvante, nici ereziile otrăvitoare, nici revoluţiile, nici viţiul, nici păcatul, nimeni şi nimic n'au putut-o sdruncina de pe eterna ei temelie, n'au putut-o slăbi. Dimpotrivă, ea este plină de vigoare şi tinereţe veşnică şi va creşte şi se va desvolta până ce omenirea întreagă va fi o turmă unică, cu un unic păstor, Iisus Hristos.

Această minunată conservare este o nouă dovadă a dumnezeirii creştinismului.

3. **Extraordinarele efecte ale creştinismului.** Religiunea creştină este un duh nou şi înnoitor, o putere morală de prefacere care, revărsându-se în lume, a schimbat cu totul vieaţa omenirii în structura şi resorturile ei.

Creştinismul declară pe oameni fiii lui Dumnezeu. Aceasta înseamnă încetarea oricărei deosebiri de clase sau caste sociale. Insemnează desfiinţarea sclaviei, abolirea privilegiilor pe care le avea bărbatul asupra soţiei şi a copiilor şi întronarea deplinei egalităţi înaintea lui Dumnezeu, cum zice sfântul apostol Pavel : „**Nu mai este Iudeu, nici păgân. Nu mai este rob, nici slobod. Nu mai este parte bărbătească, nici**

parte femeiască, ci toţi sunteţi una (deopotrivă) în Hristos Iisus“. Insemnează introducerea domniei dragostei între oameni, a frăţiei tuturor oamenilor şi tuturor popoarelor lumii. Virtuţi noui şi necunoscute mai înainte — atât individuale cât şi sociale — înfloresc în sufletul omului şi lumea devine cu totul alta.

CAPITOLUL XXIII

CONCEPŢIA CREŞTINĂ DE VIEAŢĂ

Vieaţa omenească este o problemă, a cărei deslegare o dă numai creştinismul. Asupra ei au meditat înţelepţii tuturor timpurilor şi din sânul tuturor popoarelor, dar niciuna din soluţiunile găsite de ei nu este mulţumitoare.

Pentru a găsi o soluţiune, gânditorii de totdeauna şi-au pus următoarele întrebări : De unde venim noi oamenii ? Ce suntem ? Unde mergem ? Sau, cu alte cuvinte : Care este începutul vieţii omeneşti ? Care este rostul ei pe pământ ? Şi ce scop urmăreşte sau spre ce ţintă tinde ?

Răspunsurile date la aceste întrebări, care oglindesc vieaţa in complexul ei, au fost şi sunt felurite.

1. Pe frontispiciul templului grecesc dela Delfi era scrisă maxima, pe care a luat-o apoi Socrat ca punct de plecare al filosofiei sale : **„Cunoaşte-te pe tine însuţi“.** Urmând acestei maxime, înţeleptul atenian a crezut că a descoperit scopul vieţii în fericire, la care se ajunge prin cunoaştere şi virtute. Dar despre cunoaştere în general el mărturiseşte sincer : **„Ştiu, că nu ştiu nimic“**, aşa că vieaţa omenească a rămas şi mai departe o enigmă nedeslegată de minte.

2. „Fericirea este scopul şi rostul vieţii“, au zis şi

hedonicii, cu Epicur în frunte, dar nu acea fericire la care se ajunge — cum zicea Socrat — prin cunoaştere şi virtute, ci aceea pe care o dă plăcerea satisfăcută. **„Edite et bibite, post mortem nulla voluptas“**, suna pe latineşte lozinca acestei şcoli filosofice.

Ea a avut şi are şi azi mulţi urmaşi. Nici acesta nu poate fi scopul şi rostul vieţii, pentrucă dacă am admite-o, ar însemna că la capătul vieţii stă amăgirea ce mai cumplită, căci fericirea pe care o gustă cel ce o caută în satisfacerea plăcerii este de foarte scurtă durată şi este urmată întotdeauna şi inevitabil de scârbă şi desgust. Paharul plăcerilor are pe fund o amărăciune fără seamăn.

3. Ţinta spre care tindem în vieaţă este de **a trăi conform naturii**, au zis stoicii. Prin natură înţelegeau ei raţiunea omenească. A trăi conform naturii înseamnează deci a trăi conform dictatelor raţiunii, conform firii noastre raţionale. Raţiunea nu este însă în toţi oamenii aceeaşi. Unuia raţiunea îi spune una, altuia alta. Ceea ce pentru unul este raţional, pentru altul este iraţional, absurd chiar. Dictatele raţiunii se contrazic de multe ori, se bat cap în cap. Câte sisteme filosofice şi reguli de vieaţă practice, în directă contrazicere unele cu altele, nu s'au stabilit de raţiune şi în numele ei ? Chiar dintre stoici, care plecau dela principiul că a trăi conform naturii însemnează a trăi conform raţiunii, unii propoveduiau resemnarea şi absistenţa **(sustine et abstine)** în faţa suferinţei, pe când alţii, ca d. p. Seneca, recomandau şi chiar puneau în practică sinuciderea. Deci nici acesta nu poate fi scopul vieţii şi regula ei de aur.

4. **Pesimismul**, care priveşte lumea şi vieaţa ca ceva aşa de rău că n'ar trebui să existe, nu admite niciun scop al vieţii, nu-i recunoaşte niciun rost. Vieaţa n'are pentru ce să fie trăită, căci ea e numai suferinţă, amăgire. Atitudinea practică faţă de vieaţă tre-

bue dar să fie sinuciderea, ori nimicirea (nirvana). Bună sau rea, vieaţa însă nu este ceva ce am ales noi, ci este un dar al lui Dumnezeu, o moştenire pe care o primim vrând-nevrând, şi ca atare trebue s'o trăim, chiar dacă nu-i înţelegem rostul şi nu-i întrezărim scopul. Afară de aceasta, nu se poate ca vieaţa cuiva să fie numai suferinţă, căci cum zice poetul :

Alăturea cu răul stă binele 'n vieaţă,
Pe lângă zile-amare sunt zile de dulceaţă.

5. **Optimismul** învaţă, contrar pesimismului, că tot ce există — deci şi vieaţa — este bun. A trăi este prin urmare o fericire. Condus de această concepţie de vieaţă, omul tinde către perfecţiunea morală, lucrează cu încredere spre atingerea acestui scop şi realizează astfel progresul moral. E de netăgăduit că optimismul e mai aproape de adevăr decât celelalte teorii expuse până aci. El însă greşeşte închizând ochii în faţa răului, a cărui existenţă nu poate fi negată cu totul şi poate avea efectul contrar celui preconizat de el şi duce la descurajare şi pesimism, când omul e lovit de mari şi multe nenorociri. Apoi, dacă el nu are la bază doctrina creştină despre creaţiune şi graţie, nu dă răspuns la întrebarea: Care este origina vieţii ? Nu arată de unde şi cum dispune omul de puteri, ca să tindă spre perfecţiune şi să meargă din progres în progres.

6. **Moralismul** lui Kant pune scopul vieţii în împlinirea datoriei, în aşa numitul imperativ categoric. Datoria împlinită se chiamă virtute, iar virtutea realizată postulează fericirea, care dacă nu se ajunge în această vieaţă, va fi dobândită neapărat în vieaţa de dincolo de mormânt. Moralismul n'are însă temelie sigură, pentrucă legea morală, căreia trebue să se conformeze vieaţa omului, ca să-şi împlinească da-

toria şi să devină virtuos, este ceva subiectiv, adică un produs al voinţei omului. Şi voinţa se ştie că este schimbătoare şi n'are destulă putere ca să împlinească ceea ce ea însăşi porunceşte. Kant însuşi a recunoscut că, pentru ca voinţa să aibă această putere, omul ar trebui să se renască sufleteşte sau moralmente, adică să dobândească puteri noui sufleteşti. Cu aceasta el a mărturisit insuficienţa concepţiei sale de vieaţă şi adevărul nediscutat al concepţiei creştine.

7. **Evoluţionismul.** Concepţiile de vieaţă enumărate până aci au dat răspuns numai asupra scopului sau rostului vieţii, iar asupra originii ei nu s'au pronunţat. Evoluţionismul îşi propune să răspundă la ambele chestiuni şi anume : Evoluţionismul biologic deduce originea şi vieaţa omului din animal, iar vieaţa în genere din materie, prin generaţia spontană, iar ca scop sau ţintă pune perfecţionarea fiziologică a speţei umane. Evoluţionismul economic şi moral admite, ca şi cel biologic, aceeaşi origină a vieţii, iar ca scop progresul sau perfecţionarea morală cu ajutorul culturii sau chiar cultura însăşi. Producerea vieţii din materie a fost însă demonstrată peremptoriu ca imposibilă de către Pasteur, iar delimitarea scopului vieţii la perfecţionarea fiziologică a speţei umane este un ideal cu care nu se poate mulţumi omul adânc cugetător. Tot asemeni perfecţionarea morală şi progresul cultural nu pot fi privite ca scop al vieţii de cei care cred şi într'o vieaţă dincolo de mormânt.

8. **Concepţia creştină.** Sunt încă multe alte concepţii de vieaţă, dar care — ca şi cele precedente — nu dau un răspuns mulţumitor la toate întrebările referitoare la vieaţă. Singură religiunea creştină ne dă acest răspuns. Ea zice aşa :

„Omule ! Tu nu eşti un produs al materiei, nici un urmaş direct sau indirect al maimuţei ori al altui ani-

mal, ci tu eşti făptura directă şi cea mai de seamă, din toate câte sunt în lume, a lui Dumnezeu. A lui Dumnezeu care a făcut cerul şi pământul şi soarele şi stelele, sau, într'un cuvânt, universul. Intre tine şi lumea înconjurătoare este o strânsă legătură, o înrudire de aproape chiar. Corpul tău constă din aceleaşi elemente chimice ca şi mineralele. Te nutreşti şi simţi ca şi plantele. Te mişti dintr'un loc într'altul, simţi şi exprimi plăcere, durere, bucurie, întristare etc., ca şi animalele superioare. Dar tu mai ai ceva, ai mai multe chiar, pe care nu le are nici mineralul, nici planta, nici animalul. Acel ceva, acele multe te pun pe tine într'o categorie cu totul deosebită şi superioară faţă de tot ce vedem, de toată lumea, te încadrează printr'o latură a fiinţei tale într'o altă ordine de lucruri, într'altă lume. Tu raţionezi, ai graiu articulat, ai conştiinţă de tine, adică îţi poţi da seama în fiece clipă de ceea ce se petrece în tine şi în jur de tine. Tu îţi poţi imagina lucruri care nu sunt şi combina elemente disparate, ca să produci opere de artă. Te poţi înălţa cu mintea până la Dumnezeu, pe care ţi-l prezinţi într'un chip simbolic, te pui în legătură cu el prin inima, prin sufletul tău, şi-i dai adorarea cuvenită, etc.

Aceste posibilităţi sau privilegii pe care le ai numai tu, iar nu şi semenul tău după trup — animalul — fac din tine ceva care nu-şi are seamăn în această lume, un novum, o fiinţă care — pe lângă trup — este şi spirit.

Prin spirit te deosebeşti tu de restul lumii, eşti asemenea cu Dumnezeu, te înalţi până la el şi te uneşti cu el.

Vieaţa spirituală este — după învăţătura creştină — vieaţa specific omenească şi ea este un dar special cu care Dumnezeu te-a înzestrat chiar din clipa creaţiunii."

Intrebările privitoare la vieaţă primesc dar următorul răspuns din partea religiunii creştine :

Origina vieţii în genere, şi a omului în special, este în Dumnezeu, Creatorul totului. Ţinta sau scopul vieţii omeneşti este desăvârşirea morală, care merge până la asemănarea cu Dumnezeu şi unirea cu el. Mijlocul prin care se ajunge la ţintă este virtutea.

Omul este dar călător pe pământ. Patria sa este cerul. Totuşi, în trecerea prin această vieaţă, el nu este un osândit care cată să-şi facă prevenţia aci jos, spre a putea apoi intra în vieaţa de-a-pururi fericită, ci el a fost rânduit să fie regele făpturilor văzute. „Să facem om — a zis Dumnezeu — **după chipul şi după asemănarea noastră, ca să stăpânească peste peştii mării, peste pasările cerului, peste animale şi peste tot pământul“.**

Prin urmare, omul a fost făcut ca să fie fericit şi în această vieaţă. Dacă însă nu toţi oamenii sunt fericiţi pe pământ, vina e a lor, pentrucă s'au făcut robi păcatului. Cei care voiesc, pot sigur birui păcatul şi pot deveni fii şi moştenitori ai împărăţiei lui Dumnezeu prin harul lui Iisus Mântuitorul.

CAPITOLUL XXIV

PROBLEMA RĂULUI

I. Că răul există pretutindeni în lume şi în om sub nesfârşite forme, este un adevăr pe care nu-l pot tăgădui nici cei mai înfocaţi optimişti, căci o privire oricât de fugitivă şi superficială ne învederează existenţa lui. Să ne oprim o clipă numai la om. El se naşte mai neajutorat decât orice altă vietate. Nu poate merge, nu se poate hrăni, îngriji, susţine sau

apăra singur, ci are absolută nevoie de îngrijirea inteligentă şi plină de dragoste a mamei. După ce cu multă trudă a ajuns la maturitate, şi chiar înainte de aceasta, are de luptat cu frigul, cu căldura, cu foamea, cu setea, cu tot felul de griji şi necazuri şi boale, cu gelozia, duşmănia şi răutatea semenilor, cu propriile sale gusturi, pofte şi patimi şi în fine cu moartea, pe care în multe cazuri o doreşte şi o aşteaptă ca o binefacere.

Observarea acestui lung şir de suferinţe şi a multor altora, care sunt nedespărţite de vieaţa omului, a făcut pe mulţi să cadă în scepticism, ca Solomon, sau în pesimism, ca Schopenhauer, şi chiar în ateism, ca Buddha. Unii au tăgăduit providenţa, adică purtarea de grijă a lui Dumnezeu de lume, cum a făcut însuşi marele filosof Aristotel, sau au socotit că lumea este făcută de un Dumnezeu rău, ca arienii, gnosticii şi maniheii. Alţi, în fine, s'au mărginit să-şi mărturisească totala lor ignoranţă în această chestiune şi să declare problema răului de insolubilă. **„Nu este mai mare înţelepciune ca recunoaşterea neştiinţei în astfel de lucruri. Cine recunoaşte sincer că nu ştie nimic despre acestea, este cel mai mare înţelept, iar cine, dimpotrivă, e curios să ştie ce se ascunde în dosul acestor lucruri este un netot“.** Aşa se exprimă cel mai mare orator creştin, Sfântul Ioan Gură-de-aur. El motivează această atitudine de renunţare la deslegarea problemei răului, recurgând la următoarea asemănare : Precum un profan nu-şi poate da seama de operaţiile ce reclamă executarea unui obiect de artă, tot astfel noi, muritorii, nu putem pătrunde în inima multor taine din natură.

Problema este însă prea arzătoare pentru ca mintea iscoditoare a omului, ajutată şi de revelaţiunea dumnezeiască, să nu-i fi găsit deslegarea, care, trebue s'o mărturisim, nu este pe deplin satisfăcătoare.

II. Mai întâi, ce este răul ?

Toţi cugetătorii vechi şi noui sunt de acord în a defini răul ca ceva **negativ**, ca ceva ce **n'are existenţă**, ci e numit **lipsa binelui** (defectus sau privatio boni).

Sunt trei feluri de rău: metafizic, fizic şi moral.

1. **Răul metafizic.** Se numeşte rău metafizic imperfecţiunile şi defectele creaturilor sau, mai exact, ceea ce lipseşte creaturilor imperfecte pentru a fi perfecte. Cum nimic din ce este creat nu este perfect, căci perfect este numai Dumnezeu, răul metafizic — adică lipsa de perfecţiune sau de însuşiri superioare acelora pe care o fiinţă le are prin natura sa — nu este ceva pozitiv, ceva ce există în mod real. Aşa d. ex. mineralele sunt lipsite de simţire, plantele de locomoţiune, animalele de puterea de abstracţiune, omul de putinţa de a sbura, ca pasările, sau de a trăi în apă, ca peştii, etc. Toate acestea sunt rele metafizice şi deci inexistente, pentrucă stă în natura metalului să fie nesimţitor, a plantei să fie legată de un loc, a animalului să nu poată raţiona, a omului să nu poată sbura sau trăi în apă. Aceste lipsuri sunt numai cu numele, sunt improprii, pentrucă însuşirile faţă de care ele apar ca lipsuri nu aparţin naturii finţelor sau lucrurilor respective, ci altor fiinţe sau lucruri de categorii deosebite de ele. Pentru a lămuri mai bine chestiunea, să luăm şi alte exemple. Nu e o lipsă sau un rău pentru pietre că nu sunt toate preţioase, pentru râuri că nu curge pe ele lapte, pentru apă că nu e caldă, pentru aer că nu e colorat, pentru reptile că n'au picioare, pentru lup că nu-şi poate întoarce capul, etc., etc.

2. **Răul fizic** constă din desordinile aparente din natură, ca de ex. izbucnirile vulcanilor, cutremurele de pământ, inundaţiile, furtunile, gerurile şi căldu-

rile excesive, seceta, vânturile distrugătoare, plantele otrăvitoare, etc. şi din durerea sau suferinţa fiinţelor sensibile : a omului şi a animalelor.

Amintitele desordini din natură nu sunt de fapt desordini, ci ne par astfel pentrucă nu se produc continuu sau la intervale determinate, cum sunt de ex răsăritul şi apusul soarelui, fazele lunii, succesiunea anotimpurilor, etc. Ele sunt dar ceva natural, se produc după legi naturale şi deci nu sunt, nu pot fi clasate printre rele. Aceste fenomene naturale neobişnuite — acesta este numele ce li se cuvine — ne pot fi vătămătoare în măsură mai mică sau mai mare, cum de altfel ne pot fi câteodată şi fenomenele şi agenţii naturali obişnuiţi.

Izbucnirea unui vulcan, cutremurul de pământ, trăsnetul, ne pot preface în ruină casele şi clădirile de orice fel, inundaţia ne poate distruge avutul mobil şi imobil, seceta ne poate nimici semănăturile şi păşunea, căldura prea mare a soarelui de vară ne poate da insolaţie, gerul excesiv din timpul iernii ne poate cauza diferite boale grele, etc. Toate acestea sunt într'adevăr vătămătoare pentru noi şi nu le putem refuza numele de rele, dar aceasta nu înseamnează că înşişi agenţii care au produs acestea sunt răi. Parte din relele acestea pot fi prevenite sau evitate, şi dacă nu luăm măsuri în acest sens, vina este a noastră, iar ele sunt câteodată certare dumnezeiască pentru păcatele noastre. Aşa d. ex. nu trebue să ne facem locuinţele pe terenuri vulcanice sau inundabile, ca să nu fim expuşi a le vedea căzând peste noi. Să nu distrugem pădurile, şi vom preveni atât seceta cât şi inundaţiile. Să canalizăm râurile şi să facem irigaţii tot în acelaşi îndoit scop. Să ne înzestrăm casele şi orice clădiri cu paratrăsnet, spre a le feri de trăsnet. Să ne îmbrăcăm uşor vara şi călduros iarna, spre a scăpa de efectele răufăcătoare ale

căldurii şi frigului prea mare, etc. Cu un cuvânt, să ne folosim de toate mijloacele pe care ştiinţa ni le pune la îndemână, spre a preveni, sau cel puţin evita, efectele dezastroase ale agenţilor şi fenomenelor naturale... Câteodată elementele naturale sunt întrebuinţate de Dumnezeu împotriva omului ca pedeapsă pentru păcat. Aşa au fost apele potopului în timpul lui Noe, scufundarea pământului cu cetăţile Sodoma şi Gomora, prefacerea apelor în sânge, năvala broaştelor, a muştelor, a lăcustelor şi celelalte plăgi ale Egiptului, etc.

Cât priveşte durerea, ea este ceva natural, fiziologic, o însuşire a organismului tuturor fiinţelor sensibile, adică înzestrate cu un sistem nervos mai desvoltat, şi este de mare folos pentru conservarea vieţii. Dacă ar fi lipsite de sensaţia durerii, fiinţele nu şi-ar da seama de vătămările ce pot fi aduse organismului şi nu s'ar feri sau apăra de agenţii naturali sau de fiinţele care le ameninţă existenţa. Animalele şi copiii nu simt durerea în toată intensitatea ei, pentrucă n'au desvoltată conştiinţa de sine. La omul matur durerea este mai adâncă şi mai mare, pentrucă el poate gândi şi la urmările durerii pentru el şi pentru cei de aproape ai lui şi poate simţi pe lângă dureri fizice şi dureri morale.

Efectele durerii sunt însă binefăcătoare pentru om. Durerea face să se studieze, să se cerceteze şi descopere cauzele sau origina durerii şi să se născocească tot felul de mijloace pentru vindecarea sau alinarea ei. Ştiinţa medicală, şi mai ales chirurgia, n'ar fi realizat uimitoarele progrese la care a ajuns, dacă n'ar exista durerea. Pentru a se evita şi alina durerea, oameni îşi strâng rândurile, se constituesc în societăţi ştiinţifice şi de binefacere şi ajutor reciproc, iar cei chinuiţi de dureri îşi aduc aminte că depind de Dumnezeu, căruia îi cer vindecare şi se înarmează

cu curaj şi răbdare în suferinţă, iar dacă scapă de durere se fac mai buni, mai blânzi, mai dispuşi să ajute pe semenii lor. Iată atâtea urmări bune ale durerii.

3. **Răul moral** este păcatul sub toate formele şi cu toate urmările lui. Păcatul este neascultarea şi nesupunerea faţă de legile morale puse de Dumnezeu în om, nesocotirea acestora. El este o adâncă desordine morală ce minează fiinţa celui păcătos şi-l face element şi cauză de desordine şi turburare a mediului social şi chiar fizic în care acesta trăieşte. Nedreptăţile, delictele, crimele de tot felul, sunt urmarea şi efectul păcatului, sunt păcatul însuşi sub diversele lui înfăţişări.

Deşi, prin definiţiunea dată răului în genere, răul e ceva negativ, e numai lipsa binelui, totuşi răul moral sau păcatul este o realitate, o forţă, un virus moral. Precum sărăcia nu e numai lipsă de bogăţie, urîţenia nu e numai lipsă de frumuseţe, orbia nu e numai lipsă de lumină, boalele nu sunt numai lipsă de sănătate, datoriile băneşti nu sunt numai lipsă de bani, etc., ci toate constau în ceva real, simţit, tot astfel și păcatul este o realitate, o funestă realitate, cum îl înfăţişează sfântul apostol Pavel când zice: **„Nu fac binele pe care-l vreau, ci răul pe care nu-l vreau. Şi dacă fac ce nu vreau, nu eu sunt cel ce fac, ci păcatul care locueşte în mine“.**

Răul moral nu e ceva natural, nu e creaţiunea lui Dumnezeu, nu e ceva ce trebue să fie, ci e ceva anormal, morbid, ce n'ar trebui să fie. El este o contrabandă morală, produsul bolnăvicios al libertăţii morale a omului. Dacă ne întrebăm, cum sau pentru ce a înzestrat Dumnezeu pe om cu posibilitatea de a călca înţeleptele sale legi sau sfânta sa voie, răspunsul ni-l dă Leibniz: „Posibilitatea răului moral este pentru om **consecinţa** unui mare bine, care este

voia liberă şi **condiţiunea** unui bine şi mai mare, care este meritul". Incontestabil că dintre două lumi: una în care omul n'ar fi putut păcătui, nefiind liber, adică o iume amorală şi una în care omul poate păcătui fiind liber, dar poate face şi bine şi a avea merit pentru aceasta, adică o lume morală, aceasta din urmă e mai bună şi de preferat şi aşa a făcut Dumnezeu lumea.

CAPITOLUL XXV

TEOSOFIA

1. Cuvântul Teosofie este format din două cuvinte greceşti : Theòs = Dumnezeu, şi sofía = înţelepciune. Teosofia ar fi dar înţelepciunea lui Dumnezeu sau înţelepciunea dumnezeiască. Ea are asemănare şi ca nume şi ca obiectiv cu Teologia, dar nu vrea să fie socotită ca o religiune, ci ca esenţa tuturor religiunilor, ca cea mai înaltă înțelepciune, ca adevărul absolut.

Adevăratul ei nume ar trebui să fie Teofizică, pentrucă întemeietorii săi au definit-o ca ştiinţa cunoaşterii naturii, a atributelor Puterii supreme şi a spiritelor superioare, prin procedee fizice.

Curente de gândire asemănătoare cu Teosofia au existat în toate timpurile la popoarele cu înaltă cultură filosofică, cum au fost : Indienii, Egiptenii şi Grecii în vechime şi popoarele din apusul Europei în evul mediu şi modern. Ele pot fi cuprinse sub numele generic de **mistică.**

Mistica susţine că sufletul omenesc se poate înălţa la Dumnezeu şi uni cu el sau a se îndumnezei. La această ţintă nu se ajunge nici prin simţuri, nici prin

raţiune, ci printr'o specială experienţă internă, pe cale afectivă, în deosebi prin contemplaţie şi prin extaz. Dumnezeu e conceput de adevăraţii mistici ca o fiinţă personală.

Teosofia învaţă că omul, ca şi tot ce există, va fi absorbit în Dumnezeu, care nu este personal.

2. Teosofia cu pretenţii de ştiinţă datează abia din 1875. In acest an, o doamnă rusoaică, **Blavatsky**, puse bazele unei societăţi zisă teosofică, în New-York. Puţin după aceea, societatea fu transferată în India, având ca centru când o localitate, când alta, până ce în anul 1882 se stabili în Adjar, aproape de Madras, unde este şi astăzi. Isterică în cel mai înalt grad, cu pretenţiuni de mediu spiritist şi cunoştinţe ale ştiinţei oculte a yoghilor, cu o neobişnuită putere de sugestiune şi în fond o escroacă în stil mare, d-na Blavatsky câştigă adepţi pentru ideile sale prin tot felul de „trucuri" practicate în şedinţele spiritiste. Demascată, ea se refugiă la Londra, în 1885, unde trăi tot restul vieţii, publică lucrări şi întemeiă o revistă teosofică.

Succesoarea sa în fruntea societăţii fu Englezoaica **Annie Besant.** Aceasta fusese mai înainte ateistă militantă, care nu urmărea nici mai mult nici mai puţin decât să izgonească pe Dumnezeu din cer. Ca teosoafă, îşi propuse să prezinte lumii un Mesia în carne şi oase. In 1905, ucenicul ei favorit, Leadbeater, prezentă un băiat, pe care-l creştea el, drept Pitagora reîncarnat. Mistificarea fu dată însă curând pe faţă de tatăl copilului, care-şi reclamă odrasla. De prisos să spunem că pretinsul Pitagora n'a ajuns nici matematician de seamă, nici filosof, ca veritabilul Pitagora.

Altă reîncarnare, de astă dată a unui Buddha, sau a Celui Prea Sfânt sau a lui Hristos, fu exhibată de Annie Besant şi Leadbeater în persoana unui tânăr

Indian **Krişnamurti,** care e purtat ca o divinitate prin Asia, Europa şi America. Tatăl lui îşi reclamă însă copilul şi Inalta Curte de Justiţie din Madras hotărăşte (18 Aprilie 1913) ca Krişnamurti să fie redat tatălui său. In faţa judecătorilor, d-na Besant susţinu, sub prestare de jurământ, că a asistat la iniţierea lui **Krişnamurti, într'o localitate din Tibet, în prezenţa şefului suprem al revoluţiei pământului, adică a Logosului planetar.** Leadbeater jură de asemeni că a **căutat prin Marte şi Mercur tineri apţi de muncă spirituală în viitor şi că a primit această însărcinare de mai mulţi ani dela nişte fiinţe supraumane.**

Aceste eşecuri ale leaderilor Teosofiei au avut de efect ruperea de ei a teosofilor germani şi francezi, care au format o nouă **societate** zisă **antroposofică.** In fruntea ei stau în Germania **Rudolph Steiner** [1]), iar în Franţa **Edouard Schuré** [2]), ambii cunoscuţi în lumea întreagă prin scrierile lor. Leadbeater a fost hirotonit arhiereu de câţiva prieteni, în Olanda, spre a propovedui un teosofism, care-şi zice catolic.

Şi la noi în ţară a pătruns Teosofia. Adepta lui cea mai de seamă a fost **Bucura Dumbravă** (d-şoara Seculici), fina literată care ne-a dat **Pandurul** şi **Haiducul,** precum şi scrierea teosofică **Ceasuri sfinte.** Ea a murit (1926) în Alexandria (Egipt), de friguri galbene, pe când se întorcea dela un congres teosofic, care se ţinuse în Adjar.

3. **Doctrina teosofică** este un amalgam de idei împrumutate din cabala iudaică [3]), din filosofia neoplatonică [4]) şi din gnoza creştină [5]), exprimate în termeni sanscriţi, pentrucă mai la urmă s'a adăpat şi din filosofia şi religiunile Indiei.

Ideea de bază a Teosofiei este, în puţine cuvinte, cugetarea că lumea simţurilor nu cuprinde toată realitatea, ci că există sfere superioare ale acesteia, de care omul poate lua cunoştinţă printr'o formă supe-

rioară de cunoaştere : prin viziune (clairevoyance).

După marea operă a d-nei Blavatsky **„la Doctrine secrète“**, doctrina teosofică se reduce la următoarele puncte :

Există un principiu universal divin, sorginte a tuturor lucrurilor. Din el porneşte şi în el are să se întoarcă totul, când se va sfârşi marele ciclu al evoluţiilor. Această Divinitate nu este altceva decât puterea universală şi misterioasă de evoluţie şi involuţie. Ea nu este Fiinţa absolută, ci cugetarea absolută sau existenţa absolută, dar impersonală. Numele său mai potrivt este : **Nefiinţa, Nedeterminarea, Aceea, Sat.** Ea mai poate fi definită ca **Legea unică**, cea care se manifestă prin veşnica prefacere.

Ceea ce numim lume nu există în realitate, ci e o amăgire deşartă, o iluziune trecătoare. Nu există dar creaţiune. Unica realitate, Principiul universal divin se reflectează periodic în adâncimile infinite ale spaţiului şi astfel apar şi dispar lumile amăgitoare, ce ni se par că ne cad sub simţuri.

Omul constă din şapte elemente : Patru elemente constituesc pe omul fizic. Acestea sunt : **corpul fizic, principiul vital, corpul astral sau sensaţiunea şi mentalul.** Alte trei elemente constituesc pe omul spiritual şi anume : **Inteligenţa sau Manas, spiritul sau Boddhi şi Marele Suflet ori Marele Eu sau Atma.** (Manas, Boddhi, Atma şi Sat de mai sus sunt cuvinte sanscrite).

Cele patru principii inferioare care constituesc pe omul fizic se schimbă la fiecare naştere pentru multiplele vieţi prin care trece omul. Aşa se explică de ce el nu-şi mai aminteşte nimic din vieaţa sau vieţile anterioare.

Nu orice om se reîncarnează, adică se naşte într'un alt trup, într'o nouă vieaţă, ci numai cel care posedă un aşa zis trup cauzal, adică în care sălăşluesc Spi-

ritul şi Marele Suflet sau Marele Eu, adică Boddhi şi Atma.

Condiţiunile în care se face reîncarnarea sunt determinate de **Kharma**, adică de faptele pe care individul le-a săvârşit în vieaţa anterioară. Când spiritul va fi complet purificat prin reîncarnări multiple, atunci va fi absorbit în **Marele Suflet**, se va cufunda în Nirvana.

Datoria capitală a teosofului în oricare din vieţile prin care trece este de a renunţa la sine şi a trăi numai pentru alţii. Chiar când îşi împlineşte o datorie către sine, trebue s'o considere ca şi cum ar fi către o fracţiune a omenirii. Aşa au trăit şi aceasta ne învaţă marii dascăli ai umanităţii : Gautama Buddha şi Iisus Hristos.

Morala teosofică este deci o morală înaltă, altruistă, dar doctrina pe care ea se întemeiază sau, mai exact, din care curge, este o ţesătură bizară de noţiuni fictive şi contradictorii.

4. **Antroposofia**, cum o prezintă Schuré şi în deosebi R. Steiner, diferă întru câtva de Teosofie şi se pierde şi mai mult decât aceasta în reverii fanteziste.

Mai întâi, omul are cu totul altă constituţie. El n'are suflet, ci numai corpuri, şi anume patru: **a) Corpul fizic**, constând din aceleaşi elemente ca lumea neînsufleţită ; **b) Corpul viu sau eteric**, ori principiul de vieaţă, care poate fi văzut numai de cei ce văd în ascuns (clairvoyants, Hellseher) ; **c) Corpul sensorial sau astral**, care simte durere, plăcere, bucurie, întristare, patimă etc.; el are forma unui ou lunguet, închide în sine corpul fizic şi pe cel astral şi este luminos ; **d) Corpul eu**, propriu numai omului, căci celelalte sunt comune şi animalelor, este imaterial, raţional şi voliţional. Prin el, omul conduce şi stăpâneşte celelalte trei corpuri. Acest corp nu este decât un alt nume pentru raţiune.

In om sunt ascunse, aţipesc, puteri misterioase, sunt date posibilităţi sau virtualităţi care pot fi chemate la vieaţă, trezite, puse în funcţiune prin meditaţiune continuă. Una din aceste puteri este **vederea în ascuns** (clairvoyance, Hellsehen), cu care cel ce o are pătrunde străfundurile realităţii în orice privinţă, cunoaşte totul, posedă adevărul întreg. Astfel, Steiner, care pretinde că posedă această vedere, ne descoperă în operele sale trecutul pământului şi al întregului sistem solar. El descrie în cele mai mici amănunte vieaţa omului, în epoca lemurică, pe continentul dintre India şi Australia. Vorbeşte de nişte fiinţe spirituale care au locuit pe pământ înaintea oamenilor şi de culturi preistorice. A existat chiar şi un Hristos preistoric, atunci când pământul nu era încă despărţit de soare. Acest Hristos era un **Om-Soare,** a avut şapte ucenici, care sunt cei şapte mari înţelepţi ai Indiei preistorice, ai unei Indii imaginare, nu **ai celei de azi, etc., etc. Curate reverii de consumatori de opiu !**

Nota 1. — *Rudolph Steiner* (1881—1925), de religiunea catolică, născut în Ungaria, a făcut studii realiste şi filosofice. A fost mai întâi un adept înfocat al lui Darwin şi Haekel şi mare adversar al creştinismului. După aceea s'a făcut teosof şi în cele din urmă (1913) a întemeiat societatea antroposofică. Antroposofia lui are bază mai ştiinţifică decât Teosofia. In această ultimă treaptă a evoluţiei gândirii se apropie mult de creştinism, pe care-l înţelege în felul său.

Nota 2. — *Edouard Schuré* (1841—1929), francez. S'a ocupat la inceput cu istoria muzicii, ca wagnerian. După aceea s'a dedicat filosofiei religioase şi studiului religiunilor, care l-a condus la Teosofie, în domeniul căreia a scris foarte mult şi a fost bine apreciat. Din operele lui teosofice amintim ca mai cunoscute : *„Les grands initiés“* (1869), *„Sanctuaires d'Orient“* (1898) şi *„L'évolution divine“* (1912).

Nota 3. — *Cabala* este o carte în care se explică cultul iudaic şi regulile de vieaţă, cu ajutorul imaginaţiei fără frâu.

Nota 4. — *Neoplatonismul* este un curent de filosofie spiritualistă, care a înflorit în primele veacuri ale creştinismului, cu care are oarecare afinitate. Intemeietorul lui este *Ammonius Sakkas* (pe la 200 p. Chr.), iar reprezentanţi mai de seamă *Plotin, Porfir, Iamblic, Proclu* ş. a.

Nota 5. — *Gnoză* este cuvânt grecesc care însemnează „cunoştinţă“. Gnosticismul a fost o încercare de a armoniza creştinismul cu filosofia păgână, în special cu cea platonică şi cu religiunea parsistă. Sunt mai multe sisteme gnostice, unul mai fantastic decât altul.

CAPITOLUL XXVII

SPIRITISMUL

1. Spiritismul este pretinsa ştiinţă despre mijloacele de comunicare cu sufletele celor decedaţi.

Cu pretenţiuni de ştiinţă, el e nou ; ca practică e însă vechiu, nefiind altceva decât o formă şi continuare a necromanţiei [1]), care a existat întotdeauna în omenire. E destul să amintim de epopeea lui Ghilgameş [2]), la Babilonieni, care descrie călătoria nedusă la capăt a eroului Ghilgameş la infern, spre a libera din lanţurile morţii pe prietenul său Izdubar. De cartea morţilor, la Egipteni, în care se vorbeşte de reîncarnarea sufletului. De cazul regelui Saul, la Evrei, care s'a adresat unei vrăjitoare, ca să-l pună în legătură cu sufletul răposatului mare preot Samuel. De Odiseu, la Greci, care reuşeşte, prin aducere de sacrificii, să stea de vorbă cu suflete de morţi, şi de credinţele populare ale acestor popoare şi ale tuturor popoarelor culte şi inculte din vechime şi de azi în influenţa binefăcătoare şi mai ales răufăcătoare a sufletelor celor morţi şi în tot felul de mijloace de a le îmbuna. Toate acestea sunt dovezi de existenţa şi practicarea spiritismului în diferite forme.

In forma lui de azi, spiritismul datează abia dela sfârşitul jumătăţii întâia a veacului trecut. In anul 1848, se auziră în casa unui cetăţean paşnic din satul Hydesville, în America de Nord, tot felul de ciocănituri în uşă, în pereţi, în mobile, fără ca ele să provină dela o fiinţă în carne şi în oase. Copiii începură să ciocănească şi ei în glumă şi misterioasele ciocănituri se repetară de acelaşi număr de ori şi în acelaşi tact. Copiii şi mama lor puseră diferite întrebări nevăzutei fiinţe dela care credeau că provin ciocăniturile şi-i cerură să răspundă în caz afirmativ printr'un număr oarecare de ciocănituri, în caz negativ, printr'altul. Răspunsurile fură date cum se ceruse. Se stabili astfel un limbaj convenţional prin ciocănituri, datorită căruia se conchise că ciocăniturile proveneau dela sufletul unui fost locatar al aceleiaşi case, care fusese asasinat şi îngropat în pivniţă. S'a săpat în pivniţă şi s'a găsit un maxilar inferior şi câteva fire de păr, dar nu s'a putut preciza dacă erau de om sau din vreun animal.

Ciocănituri la fel, însoţite de fenomene ciudate, ca : răsturnări de scaune, de mese, de sfeşnice, spargerea vaselor de sticlă şi a geamurilor dela ferestre, etc., s'au produs şi în casa unui pàstor din Stratford (Ontario).

Se formară comisiuni de medici şi oameni de ştiinţă pozitivă care să cerceteze aceste fenomene, şi unii din ei le atribuiră unor cauze naturale necunoscute, oculte, iar alţii spiritelor.

Această din urmă părere se răspândi ca o boală contagioasă. Mesele învârtitoare erau la modă. Aproape nu era casă din care să lipsească.

Astfel luă naştere spiritismul în America, de unde trecu repede şi în Europa, unde avu norocul să câştige de adepţi somităţi ştiinţifice şi să ia prin aceasta o formă oarecum ştiinţifică.

Astfel, în Franța, se numără printre cei dintâi **spiritişti** : juristul, medicul şi linguistul **Hippolyte Denisard Rivail,** cunoscut sub pseudonimul de **Allan Kardec,** a cărui operă **„Livre des Ésprits“** (Paris, 1858), este considerată până azi ca Biblia spiritiştilor. Apoi **Leon Denis,** un alt mare teoretician spiritist, literatul **Victor Hugo,** marele astronom **Camille Flammarion,** şi profesorul **Charles Richet,** întemeietorul Metapsihicei [3]).

In Anglia au fost spiritişti dintre marii oameni de ştiinţă : matematicianul **August Morgan,** naturalistul **Alfred Russel Wallace** şi chimiştii **Oliver Lodge** şi **Crookes.**

In Germania s'au ilustrat ca spiritişti : învăţatul **Carl du Prel** şi astronomul **Zöllner,** în Italia **Lombrozo,** în Rusia omul de Stat şi învăţatul **Aksakow,** şi, la noi, **D-rul Istrate** şi **B. P. Haşdeu,** acum câteva decenii, iar azi profesorul naturalist **Scarlat Dumitrescu,** inginerul **C. Stănulescu** şi financiarul **Al. N. Ştefănescu.**

2. Formele în care s'a practicat şi se practică spiritismul au fost şi sunt felurite. Cea mai simplă este a meselor învârtitoare sau mişcătoare. Se ia o masă, de regulă rotundă, fără cuie de metal, ci numai din lemn, şi operatorii îşi întind palmele pe ea aşa fel ca degetele unuia să vină în atingere cu ale vecinului din dreapta şi din stânga şi să formeze cu toatele un cerc pe marginea mesei. După câteva minute masa începe să se mişte şi să răspundă prin lovituri cu unul sau altul din picioare, prin aplecări într'o parte sau alta, prin locomoţiune etc. la întrebările ce i se pun şi după înţelegerea ce se stabileşte. D. ex., se pune întrebarea : „Este X sănătos sau nu ? Dacă e sănătos, să baţi odată din picior, dacă nu, să baţi de două ori“. Sau se întreabă : „Ce vârstă are X ? Să

răspunzi prin atâtea lovituri de picior câţi ani are X"; şi se răspunde.

S'au făcut şi mese mai mici speciale şi li s'a pus într'unul din picioare un creion, ca să poată scrie răspunsurile pe o hârtie peste care se mişcau ; sau s'a scris alfabetul pe suprafaţa mesei, pentru ca un pahar de sticlă să alerge dela o literă la alta, spre a forma cuvinte, care unite în propoziţiuni să dea răspunsul la întrebarea pusă ; ori se pune pe masă un ac, ca arătătorul unui ceasornic, adaptat la un fel de suveică (psihograf), care îndeplineşte cu mai multă promptitudine serviciul paharului.

Spiritismul mai nou şi cu pretenţii de ştiinţă nu mai lucrează cu mese, fie ele chiar prevăzute cu psihograf, ci cu **medii.**

Mediu se chiamă persoana care pretinde că stă în directă comunicare cu spiritele, fie în stare de veghe, fie în transă [3]), sau care face legătura între cei vii şi spirite, iar prin spirite se înţeleg sufletele celor morţi.

In şedinţele spiritiste, care se ţin de regulă în întunerec, mediile produc tot felul de fenomene care par minunate şi inexplicabile. Aşa de ex. se mişcă dela locul lor obiecte grele fără a fi atinse, instrumente muzicale scot sunete sau melodii, de asemeni fără a fi atinse de cineva, sau chiar se aud asemenea sunete sau melodii fără să fie în camera şi în casa în care se ţin şedinţele vreun instrument muzical. Mediile povestesc sau scriu ori descriu lucruri sau întâmplări petrecute de mult, dar necunoscute de cei de faţă, ori care se petrec în acea clipă la depărtări imense, câteodată chiar în alte continente sau pe planete, sau care se vor întâmpla într'un viitor mai apropiat sau mai depărtat. Unii plutesc în văzduh, alţii fac să fie văzute spirite într'o formă quasi-materială, etc. etc.

3. Toate aceste fenomene zise spiritiste îşi au ex-

plicaţiunea lor fără să se admită intervenţia spiritelor, a căror existenţă nu se tăgădueşte de nicio religiune şi de nicio minte sănătoasă, dar care stau şi activează în lumea lor, iar nu se supun capriciului unui mediu sau altul, ca să se manifesteze în şedinţele spiritiste.

Unele din fenomenele spiritiste, ca : mişcarea meselor, a paharelor, a psihografului etc. se explică prin puterile sufleteşti necunoscute sau oculte, cuprinse sub denumirea de forţe magnetice sau magnetism animal. Altele, ca : povestirea sau descrierea de evenimente petrecute, dar care par necunoscute de el în stare de veghe etc. îşi au explicaţia în subconştientul asistenţilor sau al mediului. Altele, ca vederea la distanţă sau telepatia îşi au explicaţia în undele sau razele mintale ale mediului. Cele mai multe din ele sunt simple autosugestiuni ale asistenţilor sau scamatorii ale mediilor [4]).

4. **Doctrina spiritistă.** Omul constă din trei elemente: corp, perispirit şi suflet. **Corpul** este compus din materie ponderabilă şi trecătoare. El îndeplineşte funcţiunile vieţii animale sau fiziologice. **Perispiritul** e ceva material şi spiritual în acelaşi timp, este — s'ar putea zice mai bine — o materie eterică. El se manifestă de predilecţie în somn şi domină în special subconştientul. Prin el se produc şi explică fenomenele zise oculte. — **Sufletul,** numit şi corp mintal, este sediul funcţiunilor psihice : al cugetării, raţiunii, conştiinţei şi voinţei libere.

Moartea este despărţirea de trup a sufletului împreună cu perispiritul. Corpul se nimiceşte, iar sufletul — care de acum ia numele de spirit — împreună cu perispiritul, trăiesc un timp în lumea suprapământească sau invizibilă. Ele comunică cu cei vii şi produc fenomenele spiritiste, cele bune descoperind adevărul, cele rele inducând în eroare. După

gradul lor de perfecţiune şi curăţie, spiritele bune populează sferele ce există între om şi Dumnezeu şi se împărtăşesc de o fericire cu atât mai mare cu cât sfera este mai aproape de Dumnezeu.

Spiritele rele, adică cele încărcate de păcate sau de defecte morale, se întorc din invizibil şi se reîncarnează odată, de două sau de mai multe ori, până ce vor merita prin faptele lor să intre în sfere şi să guste fericirea. Lipsa aducerii aminte într'una din vieţi de ceea ce a fost şi ce a făcut în vieaţa sau vieţile precedente, spiritiştii o explică prin aceea că în fiecare vieaţă omul are alt corp şi alt creier. Totuşi, ei citează şi cazuri excepţionale şi foarte rare de asemenea aduceri aminte.

Creaţiune, păcat original, demoni, munci veşnice pentru cei răi nu există, ci sunt născociri ale ignoranţei.

Aceste învăţături contra Evangheliei au atras spiritismului condamnarea din partea Bisericii romano catolice. Biserica noastră, mai tolerantă şi mai prudentă, n'a luat încă o **atitudine hotărîtă.**

Nota 1. — *Necromanţia* este un fel de vrăjitorie care pretinde că stă de vorbă cu morţii spre a descoperi viitorul.

Nota 2. — *Epopeea lui Ghilgameş* este cea mai veche epopee pe care o cunoaşte istoria literară. Este tradusă în româneşte de *I. Mihălcescu,* Bucureşti, 1920.

Nota 3. — *Metapsihica* este o ştiinţă nouă, care se ocupă în special cu cercetări despre spiritualitatea sufletului.

Nota 4. — Transa este somn hipnotic, în care — după limbajul spiritist — mediul cedează învelişul său material (corpul) unui spirit, spre a se manifesta.

Nota 5. — Un important studiu critic asupra spiritismului dă profesorul I. F. Buricescu în lucrarea sa: *„Misterele sufletului omenesc. Spiritism şi Methapsihică".* Bucureşti, 1934.

CAPITOLUL XXVI

OCULTISMUL

1. **Ocultismul** (dela ocultum=ascuns secret) sau **esoterismul** (dela ἐσότερον = intern, ascuns) este ştiinţa care pretinde că ar cunoaşte ceea ce este mai presus de experienţa obişnuită, adică ceea ce este necunoscut în natură şi în sufletul omului. Putinţa atingerii acestei ţinte este dată, după ocultişti, în simţurile noastre iperfizice sau în al şaselea simţ.

Ocultismul ar data, după spusa teoreticienilor, chiar dela începutul omenirii, fiind făcut cunoscut omului de zei sau de îngeri căzuţi. El s'ar fi păstrat şi transmis în chip misterios din generaţiune în generaţiune, ascuns sub vălul credinţelor, titlurilor şi simboalelor vechi, cunoscute numai de cei iniţiaţi. Adepţilor săi, el le promite descoperirea adevărului primitiv ce stă la origina oricărei religiuni şi filosofii, pârghia care ridică toate forţele naturii, cheia care descuie lacătul secretelor lumii.

Ceea ce ni s'a păstrat din ocultismul vechiu se datoreşte — zic ocultiştii — lui **Hermes Trisméghistos**, adică „cel de trei ori prea mare". Se numeşte astfel pentrucă el ar fi întemeietorul religiunii, al filosofiei şi al ştiinţei egiptene. Dela el au rămas trei lucrări sau trei cărţi ocultiste. Trebue însă ştiut că un Hermes Trisméghistos n'a existat în realitate, ci sub acest nume se înţelege zeul grecesc Hermes, corespunzător lui Tot al Egiptenilor. Insuşi cuprinsul cărţilor nu este de origină egipteană, ci grecească, şi este de dată relativ recentă : din veacul III al erei creştine.

Ocultismul este de altfel un nume generic pen-

tru o întreagă serie de aşa zise ştiinţe. In el se cuprind — pe lângă Teosofie şi Spiritism, pe care le cunoaştem deja, şi : Astrologia, Fiziognomonia, Hiromanţia, Grafologia, Cartomanţia, Oniromanţia şi Magia. Apoi, aproape fiecare din acestea are mai multe ramificaţiuni.

Să le examinăm pe rând :

I. **Astrologia** este, după o scurtă definiţie, ştiinţa despre influenţa exercitată de astre asupra lumii pământeşti şi în special asupra omului sau ştiinţa determinismului material şi psihologic.

După astrologi, fiecare zi a săptămânii stă sub dominaţiunea unei planete : luni sub a Lunii, marţi sub a lui Marte, miercuri sub a lui Mercur, joi sub a lui Jupiter, vineri sub a Venerei, dumineca sub a soarelui. Cum vedem, soarele şi luna sunt considerate ca planete, ceea ce e fals, şi când s'au descoperit cele două planete noui, socotelile astrologilor s'au încurcat.

Fiecare din aceste planete influenţează într'un anumit fel asupra celor ce se nasc în ziua pe care ea o domină. Astfel, cei care se nasc luni sunt vizionari, nervoşi, egoişti, leneşi, predispuşi la paralizie, somnambulism, etc. Cei care se nasc marţi sunt firi voluntare, energice, deschise, eroice, etc. şi aşa mai departe în celelalte zile.

Dar firea sau caracterul muritorului nu este determinată de ziua în care el s'a născut, ci şi de aceea în care a fost conceput şi de zodia, adică de constelaţiunea, în timpul căreia s'a născut, pentrucă fiecare lună a anului stă sub o constelaţiune. De observat că lunile zodiacale nu corespund întocmai cu cele solare. Astfel, Ianuarie, ţine dela 20 Ianuarie — 18 Februarie şi stă sub constelaţia sau zodia Vărsătorului, Februarie ţine dela 19 Februarie—20 Martie şi stă sub zodia Peştilor, Martie ţine dela 21 Mar-

tie—19 Aprilie şi stă sub zodia Berbecului şi aşa mai departe.

Fiecare constelaţiune exercită, ca şi planetele, o anumită influenţă asupra celor ce se nasc în timpul dominaţiei lor, d. ex. cei născuţi în zodia Vărsătorului au fizic slab, sunt expuşi la boale spasmodice, dar sufleteşte sunt discreţi, mistici, altruişti, cu gusturi artistice, voinţă fermă, răbdare, pasiuni violente, etc. Cei născuţi în zodia Peştilor sunt predispuşi la ulcere, artritism şi moarte silnică, iar sufleteşte sunt mici la suflet, nestatornici, indolenţi, etc.

Rezultanta combinaţiei influenţelor constelaţiunii şi a planetei sub care cineva s'a născut constitue **horoscopul**, în care astrologii susţin că se poate citi ca într'o carte deschisă tot trecutul şi viitorul acelei persoane.

Astrologia a fost mult cultivată în vechime şi anume întâi la Asiro-Babilonieni şi Indieni, după aceea de Egipteni, Greci şi Romani, iar în evul mediu de Arabi, precum şi de popoarele din apusul Europei, în deosebi de Italieni. Din ea s'a născut Astronomia şi Meteorologia, şi prin Astrologie se înţelege azi numai partea ei divinatorie, căreia câţiva savanţi apuseni, ca **Paul Flambert, Barlez, Brieux, Kraft** ş. a. au căutat să-i dea caracter strict ştiinţific, fără a reuşi. Căci, dacă baza şi punctul de plecare al Astrologiei sunt admisibile, pentrucă nu se poate tăgădui influenţa mediului şi a condiţiunilor fizice din momentul concepţiunii şi al naşterii oricui asupra caracterului sau destinului său, totuşi concluziunile la care ajunge Astrologia şi preciziunile ce ea dă sunt pur fanteziste. Pentru ce nu sunt absolut la fel toţi câţi se nasc în aceeaşi zi a săptămânii din aceeaşi lună, adică sub influenţa aceleiaşi planete şi a aceleiaşi constelaţiuni? Deja din vechime, filosoful sceptic Sextus Empiricus a pus întrebarea: „S'au născut

oare toţi câţi mor într'o catastrofă în aceeaşi zodie ?"

II. **Fiziognomonia** este ştiinţa care susţine că se poate ghici, după întreg exteriorul cuiva, caracterul său moral, structura sa sufletească.

O legătură între înfăţişarea exterioară şi specificul sufletesc există, pentrucă nu se poate tăgădui existenţa unei fizionomii a raselor umane, fizionomii naţionale şi familiare, apoi a copilăriei, a tineretului şi a bătrâneţei, a bărbatului şi a femeii, etc. Trebue să existe dar şi putinţa cunoaşterii sufletului după anumite criterii somatice. Inţeleptul Solomon a zis: „Cum se reflectează în apă figura celui ce priveşte în ea, aşa şi sufletele oamenilor în ochii înţeleptului (fiziognomonistului)". Acest raport între fizic şi psihic este însă relativ, cum o recunoaşte un fiziognomist (Rabat): „Virtutea înfrumuseţează şi viţiul urîţeşte pe om, zice el. Totuşi, poţi întâlni uriţi plini de calităţi, şi femei frumoase care sunt foarte rele".

Dacă Fiziognomonia se mărgineşte numai la observaţiuni asupra craniului, ia numele de Frenologie. Dacă se mărgineşte la studierea mâinii, se chiamă Hirologie.

Frenologia sau Craniologia a făcut obiectul studiului şi cercetărilor a doi mari anatomişti, **Gall** [1]) şi **Broca** [2]), şi a luat după câtva timp formă ştiinţifică. Aceşti doi învăţaţi, plecând dela observarea particularităţilor craniului, au format faimoasa teorie a localizării funcţiunilor cerebrale, teorie care a fost infirmată de observaţiunile făcute în războiul mondial asupra creierului răniţilor.

Hirologia este pe cale de a lua caracter ştiinţific sub numele de Dactilomanţie sau Digitomanţie, adică de studiu al „amprentelor digitale" sau al acelor linii ce se întipăresc pe orice obiect când îl atingem cu degetele, care variază dela individ la individ şi

de care se folosesc poliţiştii ca să descopere pe criminali.

III. **Hiromanţia** este arta sau ştiinţa ghicirii sufletului şi a destinului cuiva după forma mâinii, a degetelor, a unghiilor, a liniilor din palmă, etc. Hiromanţii moderni, cu pretenţie de oameni de ştiinţă, susţin că hiromanţia se întemeiază pe Anatomie, Fiziologie şi Psihologie şi au oarecare dreptate, pentrucă între trup şi suflet este o strânsă legătură în fiinţa omenească. Aceste legături nu sunt încă îndeajuns de cunoscute şi concluziunile şi prezicerile Hiromanţiei, aşa cum se practică ea, sunt arbitrare şi dubioase.

IV. **Grafologia** este studiul raporturilor ce există între scrisul cuiva şi caracterul său. Cu tot aerul de ştiinţă ce-şi dă, Grafologia este şi rămâne ceva ce pluteşte în vag.

V. **Cartomanţia** este prezicerea viitorului din aşa zisa „dare'n cărţi (de joc)". Deşi se cunosc unele preziceri celebre, totuşi nu se poate da nicio crezare cartomanţiei şi prezicerile care se împlinesc trebue atribuite puterilor divinatoare necunoscute ale sufletului omenesc, pe care le posedă în mare măsură unii ghicitori sau ghicitoare în cărţi.

VI. **Oniromanţia** este interpretarea viselor. Extravaganţa viselor şi coincidenţa ce se observă adesea între ele şi evenimente ulterioare au impresionat adânc omenirea de totdeauna şi au determinat din vechime pe înţelepţi să le caute explicaţiunea. Au impresionat şi impresionează în deosebi visele premonitoare sau profetice. Asemenea vise sunt de ex. cele amintite în Istoria Sfântă, ca : Visul Faraonului cu cele şapte vaci grase şi şapte slabe, explicat de Iosif ; visul împăratului Nabucodonosor cu o statue minunată, explicat de proorocul Daniel ; visul dreptului Iosif de a se refugia în Egipt cu pruncul

Iisus şi cu mama lui etc., etc. Cei vechi credeau că visele profetice erau descoperire a zeilor. Ocultiştii explică visele ca o comunicare a spiritelor făcută prin intermediul corpului astral. Psihologii le atribue diferitor cauze fiziologice.

VII. **Magia** este totalitatea mijloacelor misterioase prin care omul poate dispune de puterile ascunse ale naturii, de spirite şi de însăşi divinitatea. Ca atare ea cuprinde în sine toate ştiinţele oculte şi este numele vechiu al Ocultismului, iar numele popular îi este de „vrăjitorie".

După cum are de scop să facă bine sau rău, magia ia numele de „albă", sau „neagră". Aceasta din urmă se mai numeşte şi teurgie. Mijloacele de care se serveşte şi una şi alta sunt practicile magice care constau din amulete şi talismane, inele, bagnete şi oglinzi, ierburi, pietre, parfumuri magice, descântece, aşa zisele farmece de tot felul, necromanţie, pacte, satanism, vampirism, etc.

O ramură a magiei este **Alchimia**, care urmărea trei scopuri himerice: să facă aur din alte metale, să găsească un elixir care să vindece orice boală şi să creeze vieaţă prin mijloace magice. Ea a adus totuşi oarecare servicii chimiei şi terapeuticei.

Tot magie este şi **Cabalistica**, numită şi magie înaltă, care pretinde că explică totul prin numere, cărora le atribue putere ocultă şi este arta corespondenţei secrete, a legii analogiei, a forţelor fluide necunoscute, a împărăţiei cuvântului, etc. Ea este cea mai complicată dintre toate ştiinţele oculte şi este socotită de ocultişti ca o coroană a ocultismului.

Nota 1. — *T. F. Gall*, naturalist german dela începutul veacului trecut, a făcut mare vâlvă cu fixarea zonelor cerebrale ale diferitelor funcţiuni, însuşiri, aptitudini, etc. sufleteşti.

Nota 2. — *Paul Broca* (1824—1880) mare chirurg francez, a fost şi întemeietorul şcoalei antropologice franceze.

CAPITOLUL XXVIII

FRANCMASONERIA

Cuvântul „**francmason**“ însemnează „**zidar liber**“, iar **francmasoneria** sau **masoneria**, este o societate secretă, care poartă acest nume, pentrucă în organizaţia şi ritualul ei se serveşte de unelte de care se folosesc zidarii, ca d. ex. : de mistrie, echer, ciocan, dreptar, compas, etc., pe care le interpretează în chip simbolic, şi împarte pe membrii ei în trei grade sau trepte, cărora le dă numele de : ucenici, lucrători şi maeştri.

Indreptăţirea acestei numiri o întemeiază scribii francmasoni în două feluri :

Unii susţin că francmasoneria îşi trage **origina** dela Hiram, arhitectul templului lui Solomon. Numirea de Iachim şi Boaz a celor două coloane din templul masonic, cum se numeau şi coloanele din faţa templului lui Solomon, legenda ce circulă printre francmasoni şi se predă ucenicilor la primirea în lojă, că adică Hiram a fost ucis de trei ucenici zidari, pentrucă el n'a vrut să le spună şi lor cuvântul de ordine al maeştrilor, precum şi simbolismul unora din riturile masonice, ar fi dovada de necontestat, că aceasta este obârşia adevărată a francmasoneriei şi că ea era organizată atunci, pe vremea lui Solomon, aproape la fel ca azi. Dar, chiar francmasoni mai luminaţi recunosc, că această legendă nu era cunoscută în cercurile lor înainte de veacul XVIII, şi că s'a născocit — după toată probabilitatea — spre a se da mai mare însemnătate şi mai mult fast noului înfiinţat grad de **maestru** [1]).

Alţii susţin că obârşia francmasoneriei s'ar trage

dela aşa zişii zidari liberi ori cioplitori de pietre ornamentale şi constructori ai domurilor monumentale din evul mediu, dar e fapt nediscutat că aceşti zidari n'aveau nimic din organizarea francmasoneriei propriu zise [2]).

Cât despre părerile că francmasoneria ar fi aşa de veche ca şi omenirea şi că deci Adam sau chiar Dumnezeu ar fi cel dintâiu francmason, sau că ea şi-ar avea obârşia în misterele religiunii Grecilor şi Egiptenilor, sau în ordinul templierilor sau al crucii trandafirii (roză), etc., acestea nu pot justifica întru nimic nici numele de francmason, nici întrebuinţarea uneltelor masonice în francmasonerie [3]).

Obârşia sigură a francmasoneriei datează din anul 1717 şi ţara în care s'a organizat întâia dată este Anglia. Dela introducerea reformei religioase scăzuse şi în Anglia, ca şi în alte ţări, zelul credincioşilor şi al comunităţilor pentru înălţarea de monumentale clădiri religioase. Aceasta a avut ca urmare decăderea breslei zidarilor liberi, care nu mai găseau de lucru decât prea puţin. In aceste împrejurări critice pentru ei, Teofil Desaguliers, predicatorul reformat al Curţii regale, predicatorul James Anderson şi arheologul George Payne, îşi propuseră să dea breslei zidarilor liberi altă menire şi anume : zidirea unui templu spiritual în inima omului prin cultivarea a ceea ce este bun, nobil şi frumos, cu alte cuvinte o moralitate fără religie, deci atee şi întemeiată numai pe raţiune. Patru societăţi de zidari liberi se întrunire în ziua de 24 Iunie 1717, într'un restaurant din Londra, puseră bazele societăţii „of free Stanes Masons" şi consimţiră să urmărească scopul propus de cei trei bărbaţi.

Aceasta fu ziua întemeierii francmasoneriei albastre sau englezeşti, ori începutul lojelor sfântului Ioan, cum s'a mai numit ea în amintirea sfântului

Ioan Botezătorul, a cărui naştere se serbează în ziua de 24 Iunie [4]).

Ideile masonice au prins repede şi s'au răspândit cu iuţeală în toate ţările din apusul Europei, câştigând un mare număr de membri în deosebi din pătura cultă a societăţii şi chiar dintre capetele încoronate.

Francmasoneria s'a schimbat însă la faţă şi a luat îndată înfăţişări diferite şi a urmărit alte scopuri, datorită elementului jidovesc care a pătruns în ea cu duiumul şi a aservit-o intereselor lui naţionale. Intr'adevăr, evreii, care au pus stăpânire în toate ţările pe finanţe, industrie, comerţ, presă etc., nu puteau lăsa să le scape din mână un instrument de dominaţie aşa de minunat cum avea să fie masoneria încăpută pe mâinile lor. Otrava ateistă din însuşi embrionul masonic trebuia înteţită şi exploatată în profitul judaismului. Se amestecară deci în înăcritul aluat al francmasoneriei principii disolvante din Talmud, din Cabală şi din magie, se dete simboalelor cultului altă interpretare adecvată noilor scopuri puse mişcării masonice, se introduseră ca termeni de exprimare cuvinte jidoveşti şi francmasoneria fu transformată în curând în **Sinagoga Satanii.** Nu numai că se diformă cu totul francmasoneria originală, destul de hibridă dela primele ei începuturi, ci se înfiinţă o puzderie de noi şi felurite genuri de masonerie de către isteţii urmaşi ai lui Iuda. Astfel, în anul 1756, evreul Ştefan Morin puse în ordine cele 25 de grade ale masoneriei templierilor şi le introduse din America, unde alţi evrei masoni, ca să poată crea venituri mai mari lojelor, le ridicaseră la 33, cum au rămas până astăzi. Un alt evreu, celebrul escroc Iosef Balsamo, cunoscut sub numele de graful Cagliostro († 1795) a înfiinţat francmasoneria coptică, cu 90 de grade, şi a primit în loji şi pe femei.

Alţi trei evrei, fraţii Bédarride din Avignon, au înfiinţat francmasoneria numită **Misraim**, tot cu 90 de grade şi cu idei cabalistice şi cu totul bizare [5]).

Amestecul şi rolul jidovimii în masonerie se vede şi din aceea că în frunea lojilor din toată lumea stau evrei şi numărul cel mai mare al membrilor lor îl formează jidovimea.

După obârşie, francmasoneria nu este dar ceva care să impună prin vechimea sa, iar trecutul ei este pătat de crimă şi sânge. In ţările catolice şi mai cu osebire în Franţa, francmasoneria a luptat cu orice fel de arme împotriva Bisericiii şi a monarhiei. Enciclopediştii şi mai toţi făuritorii şi capii marei revoluţii au fost francmasoni. Intrigile pe care ei le-au ţesut, calomniile pe care le-au pus în circulaţie şi în genere mijloacele de care s'au servit, ca să doboare pe Maria Antoaneta, vor rămâne pentru totdeauna o pată neştearsă pe numele de francmason [6]).

In revoluţiile franceze din 1848 şi 1870 francmasonii şi-au avut partea lor, iar dezastrul Franţei în actualul războiu se datoreşte în întregime comunismului, care este opera masoneriei.

Revoluţiile care au desfinţat monarhia şi au proclamat republica în Portugalia, în Rusia şi în Spania, sunt tot opera francmasoneriei şi, după socotinţa unor istorici, niciuna din revoluţiile care s'au produs dela veacul XVIII încoace nu s'a făcut fără amestecul criminal al lojelor masonice.

Organizarea francmasoneriei variază puţin dela un fel de masonerie la altul şi dela o ţară la alta. In esenţă, ea se reduce la următoarele :

Unităţile în care sunt grupaţi membrii se numesc loji. Ceea ce sunt cluburile pentru partidele politice, sunt lojile pentru masoni. In fruntea fiecărei loji stă un **venerabil**, ajutat de un consiliu. Mai multe loji

formează o mare lojă, condusă de un **mare maestru**, înconjurat de venerabilii lojilor componente.

Intrarea în francmasonerie se face prin primirea novicelui în lojă cu un anume ceremonial, sau în termeni masonici, **„potrivit ritualului“**. Novicele este introdus în încăperea numită **„templu“**, legat la ochi şi numai după ce i se pun diferite întrebări, este deslegat, ca semn că, intrând în lojă, a trecut din întunerec la lumină. Aci se observă mai întâi un tablou care înfăţişează cerul înstelat, un glob pământesc, un ghiveciu cu o floare, un craniu omenesc, o carte deschisă, un dreptar şi un compas. După interpretarea masonică, aceste lucruri ar avea următoarea semnificare: Cerul, pământul cu floarea şi craniul simbolizează natura de deasupra, dimprejurul şi dedesubtul nostru şi formează toate la un loc primul izvor al cunoştinţei omeneşti. Cartea, care uneori este Biblia, simbolizează ştiinţa. Dar pentrucă ştiinţa din cărţi e lucru mort, se pune în mâna novicelui un dreptar şi un compas, care simbolizează ştiinţa vie, a vieţii sociale şi anume: dreptarul are să slujească la măsurarea dreptății, iar compasul la întinderea iubirii de oameni a noului francmason [7]).

După ce se mai săvârşesc unele acte simbolice şi se pun la probe ciudate, ca să se vadă dacă are curaj şi e statornic în hotărîrea de a intra în francmasonerie, novicele depune jurământul de credinţă în masonerie şi e proclamat membru al lojii [8]).

Ritualul acesta şi simbolismul lucrurilor şi actelor din care el constă variază la primirea celorlalte două grade ale francmasoneriei albastre, de lucrător şi maestru, se complică şi schimbă cu totul la gradele superioare, în special la primirea gradelor 18 şi 33, spre a corespunde scopului ascuns al francmasoneriei şi mijloacelor cunoscute numai membrilor ace-

stor grade superioare pentru atingerea scopului urmărit de ea şi prin ei.

Ce este francmasoneria ? Căutând să stabilim semnificaţiunea cuvintelor **„francmason şi francmasonerie"** sau **„mason şi masonerie"**, am zis la începutul capitolului, că francmasoneria este o societate secretă şi am arătat de unde-i vine numele. Dar aceasta nu ne spune nimic despre ceea ce este ea, care-i este fiinţa.

„Uniunea masonică — zice o carte de instrucţiune pentru francmasoni — este **comunitatea nevăzută** — mai presus de graniţe, de rasă, de coloare, de naţionalitate, de clase, de stări, într'un cuvânt de toate deosebirile dinafară dintre oameni, care **trece anume chiar peste deosebirile dinăuntru de credinţă religioasă, de confesiune** şi de concepţie despre lume — a tuturor personalităţilor din trecut, prezent şi viitor, care s'au străduit pentru înnobilarea lor şi desăvârşirea omenirii [9]).

Definiţia aceasta este o copie ad-litteram a definiţiei Bisericii creştine, sub forma de comunitate, cu însuşirea specială de **nevăzută**, cum o înfăţişează protestantismul. Aceasta o accentuiază şi mai bine aceeaşi carte de instrucţie masonică prin cuvintele : „Conştiinţa curat masonică se vădeşte, indiferent de semnele din afară de recunoaştere dintre membrii lojilor, numai prin faptele morale izvorîte din dragostea de oameni, fapte care sunt comune tuturor oamenilor nobili, fie că se numesc, ori nu, francmasoni. Intocmai cum Biserica creştină vorbeşte de o „comunitate a sfinţilor" şi înţelege prin ea societatea nevăzută, curat spirituală, care se întinde şi dincolo de moarte, a tuturor pioşilor care stau în slujba Dumnezeirii, ceea ce constitue cel mai mare merit al lor, tot astfel şi francmasoneria recunoaşte comunitatea nevăzută a tuturor celor ce voiesc binele, mai

presus de orice graniţă de spaţiu şi de timp. Veşnic, adică având putere din cel mai cărunt trecut, în timpul de faţă şi în cel mai îndepărtat viitor, este numai binele moral. Binele însă, îndeplinească-se în ascuns, pe nevăzute, aşa ca să nu ştie stânga ce face dreapta" [10]).

Dacă francmasoneria ar fi ceea ce rezultă din aceste două citate, ar însemna că ea este o societate filantropică, de o impunătoare înălţime morală, având numai neajunsul de care suferă orice morală, care nu se altoieşte pe religiune, adică de a nu-şi putea ajunge şi împlini scopul urmărit, oricât ar fi el de sublim,... dar francmasoneria este cu totul altceva decât ceea ce crede instrucţiunea masonică că ne înfăţişează.

Mai întâi, pentru ce este secretă masoneria, pentru ce nu lucrează la lumina zilei, dacă n'are nimic de ascuns, dacă nu urmăreşte alt scop şi nu se serveşte de alte mijloace decât de cele mărturisite, care n'au pentru ce să fie tăinuite ?

Apoi, neţinând seamă de deosebirile dinafară dintre oameni, de : graniţe, rasă, coloare, naţionalitate, clase şi stări, francmasoneria pretinde că lucrează pentru întronarea în lume a celor trei principii ale marei revoluţiuni franceze : libertate, egalitate şi fraternitate şi că dă dovadă în activitatea ei de cea mai largă toleranţă,... dar iată, după propria lor mărturie, ce sunt libertatea, egalitatea şi fraternitatea masonice :

„**Libertate.** Arma atotputernică, cu care noi am răsturnat lumea, înseamnă independenţă fără margini şi fără restricţii, sustragere dela orice autoritate ; înseamnă libertatea spiritului, care nu poate fi stânjenită de nicio revelaţie ; înseamnă independenţa voinţii, care **nu se supune niciunei puteri,** care **nu recunoaşte nici rege nici Dumnezeu...** Cu ajutorul

libertăţii, ca pârghie, şi al pasiunilor omeneşti, ca punct de sprijin, noi **vom răsturna pentru totdeauna pe regi şi pe preoţi, aceşti duşmani neînduplecaţi ai neamului omenesc, mai funeşti pentru omenire decât tigrii pentru celelalte animale**" [11]). Iată-i pe francmasoni proclamându-se, pe temeiul principiului de libertate, **anarhişti şi atei, duşmani neîmpăcaţi ai monarhiei şi ai religiei!** Iată-le toleranţa faţă de convingerile politice şi religioase ale celor ce nu fac parte din lojile lor!

„**Egalitate.** Instrumentul atotputernic cu care noi am transformat lumea înseamnă : **egalizarea proprietăţilor,** căci drepturile omului la pământul comun, ca cetăţean al unei singure şi aceleaşi lumi, ca copil al unei singure şi aceleiaşi mame, sunt mai vechi şi mai sacre decât toate contractele şi decât tot dreptul nescris, şi prin urmare aceste drepturi trebue restabilite, iar contractele trebue rupte şi dreptul nescris trebue desfiinţat" [12]). Iată **comunismul,** sub forma lui cea mai nouă: **bolşevismul,** justificat şi propoveduit de loji, ca principiu al egalităţii!

„**Fraternitate.** Făgăduinţa atotputernică, cu care noi am stabilit puterea noastră, înseamnă : frăţia în francmasonerie, pentru a **construi un stat în stat,** cu mijloace şi cu funcţiuni independente de stat şi necunoscute statului ; frăţia în francmasonerie, pentru **a construi un stat deasupra statului,** cu o unitate în cosmopolitism, cu o universalitate care face ca francmasoneria să fie superioară statului şi ca să-l conducă ; frăţia în francmasonerie, pentru a **constitui un stat în contra statului,** atâta vreme cât vor mai exista armate permanente, care sunt instrumente de apărare, principii parazitare, piedecă a oricărei înfrăţiri. Prin ajutorul fraternităţii, ca pârghie, şi prin urile omeneşti, ca punct de sprijin, noi vom face să piară pentru totdeauna parazitismul şi represiunea

armată, această ciumă nepotolită, această groază sălbatică a neamului omenesc" [13]). Iată proclamată ura împotriva armatei, ca susţinătoare a ordinei de stat, în numele fraternităţii (?) masonice!

Următorul jurământ rezumă şi accentuiază cuprinsul libertăţii, egalităţii şi fraternităţii masonice: „Jur să nu am altă patrie decât patria universală... Jur să combat fără cruţare totdeauna şi pretutindeni: hotarele naţiunilor, hotarele moşiilor, ale caselor şi ale atelierelor, precum şi graniţele familiilor. Jur să pun la contribuţie întreaga mea credinţă pentru triumful nesfârşit al progresului şi al unităţii universale şi declar că profesez negaţiunea lui Dumnezeu şi a sufletului".

„Trecerea peste deosebirile dinăuntru de credinţă religioasă şi confesiuni", trâmbiţată de masonerie ca un act de mare largheţă de suflet din parte-i, ca o binevoitoare îngăduinţă faţă de credinţa religioasă a celor ce bat la uşile hrubelor lor, se schimbă dar, după depunerea jurământului de credinţă masonică, în ateism cras, în tăgăduirea existenţei lui Dumnezeu şi a sufletului. Insăşi formula: **„Marele arhitect al Universului"**, sub care pare a se adăposti în loji ideea de Dumnezeu, este o amăgire, o minciună sfruntată, pentrucă iniţiaţilor la gradul 25 masonic li se spune răspicat: **„Marele Arhitect al Universului,** în onoarea căruia arde tămâia lojilor şi atelierelor, **nu este Dumnezeu, ci îngerul luminii, geniul muncii, spiritul focului"** [14]). Dar, dacă nu exsită Dumnezeu şi suflet, nu există, după logica masonică, nici înger, geniu şi spirit, ci aceste expresii sunt vorbe goale, cărora nu le corespunde nimic real.

După alţii **„Marele Arhitect al Universului"** este însăşi **francmasoneria**, care se intitulează cu emfază şi **„Marea Asociaţie de distrugere universală"**. După această interpretare, literele D. G. A. D. U. care re-

prezintă, pentru profani iniţialele cuvintelor franţuzeşti : „Du Grand Architect de l'Univers", sunt pentru francmasoni iniţialele francmasoneriei : „De la Grande Association Destructive Universelle"[15]).

In fine, după concepţia materialistă despre lume a masonismului, Dumnezeul masonilor este **„Natura"** sau, mai exact, **„Omul"**, căci iată mărturisirea ce face un mare mason evreu : [16]) „Cred în eterna **Materie-Mamă... şi în Om, Fiul ei iubit... Carele din Materie s'a zămislit şi din Pământul**, ce-l susţine şi-l nutreşte, s'a făcut..."

Pentru răspândirea ateismului în lume, francmasoneria duce o înverşunată luptă făţişă. **„Războiu lui Dumnezeu ! Ură lui Dumnezeu !"** a strigat în plin congres internaţional un cunoscut mason[17]), iar un alt mason a zis : **„Infamul este Dumnezeu. Trebue să sdrobim Infamul"**[18]).

Cum masoneria este organizată de evrei, războiul dus de ea este îndreptat cu îndârjire specială împotriva Creştinismului. **„Dogmă jidovească şi spirit jidovesc, teorie şi realizare, totul este îndreptat împotriva Bisericii creştine, împotriva ei şi numai împotriva ei şi împotriva Capului ei nevăzut, Iisus Hristos"**, este strigătul de alarmă al unui eminent scriitor creştin[19]).

„Evangheliile trebuesc arse — scrie un rabin — **fiindcă păgânismul este mai puţin periculos pentru credinţa evreiască decât Creştinismul"**[20]).

„Războiu de moarte Creştinismului ! răcneşte un mason[21]). **„Trebue să extirpăm lepra devorantă a Creştinismului"**, ţipă altul[22]). **„Va veni vremea** — cobeşte un înverşunat mason — **când crucile şi icoanele vor fi aruncate în foc, potirele şi vasele sfinte schimbate în unelte folositoare, bisericile prefăcute în săli de concert, de teatru, sau de adunări şi, când n'ar putea sluji unui asemenea scop, în hambare de**

grâne şi în grajduri de cai. Să nădăjduim, că va veni o zi, când mulţimea, luminată de astădată, se va minuna, cum de nu s'a săvârşit încă de mult o asemenea prefacere. Se va face atunci tabula rasa din tovarăşii popimii“ [23]). Cobirea s'a împlinit întocmai de bolşevismul rusesc şi de revoluţia spaniolă, şi unul şi alta roade înveninate ale francmasoneriei.

Aceeaşi soartă tristă ar fi avut şi Biserica noastră strămoşească, dacă providenţiatorul Conducător al statului român, Generalul Antonescu, n'ar fi luat măsurile de stârpire a masoneriei în ţară şi dacă n'ar fi pornit războiul de nimicire a bolşevismului muscălesc.

In alte ţări, ca: Germania, Italia, Spania, Ungaria, Bulgaria, Turcia şi Japonia, francmasoneria a fost asemeni, mai de demult sau mai de curând, proscrisă şi lumea va fi tămăduită de virusul bestiei masonice.

Nota 1. — Vezi articolul: „Din trecutul francmasoneriei“ de Preotul I. Mihălcescu, publicată în Revista „Biserica Ortodoxă română“, anul XLI (1923), seria II, No. 12, pagina 891.

Nota 2. — Idem, ibidem.

Nota 3. — Aiurarea că Adam sau însuşi Dumnezeu ar fi cel dintâiu francmason a fost pusă în circulaţie de masoneria numită misraim, aceea care a fost înfiinţată de fraţii Bédarride din Avignon. Ea a fost însuşită şi susţinută — mirabile dictu — de Lessing.

— Cu misterele religiunii greceşti şi egiptene şi îndeosebi întrucâtva cu ministerele eleusinice, mai mult cu ale Cibelei şi foarte mult cu ale Isidei, au asemănare probele la care se supun iniţiaţii în unele loji masonice. Dar origina masoneriei nu este aşa de veche şi asemănările nu sunt concludente. Dela templieri a împrumutat francmasoneria multe şi a existat chiar un sistem de masonerie templierică, cu mai multe ramificaţiuni. Nici la templieri, nu trebue căutată obârşia întregii francmasonerii, pentrucă în esenţă ea diferă mult de organizaţia templierilor. Cu Crucea roză, francmasoneria are prea puţine note comune, aşa, că nici în aceasta nu i se poate pune obârşia.

Nota 4. — Vezi: *„Freimaurer-Lehrbuch für Br. Br. der unabhängigen deutschen Grossloge: „Freimaurer-verband zur aufgehenden Sonne“*, von Br. (uder) *Rudolph Penzig*, Ehrenmeister der Loge“: Zur Morgenröte“. Orient, Berlin, z. Z. Grossmeister der F. Z. A.“ la Preotul I. Mihălcescu, op. cit. pagina 892.

Nota. 5. — Francmasoneria albastră, cu cele trei grade ale ei nu mai mulţumi în curând mania gradelor, şi fu considerată ca un simplu noviciat care pregătea pentru gradele superioare. Se înfiinţă astfel o nouă francmasonerie numită *scoţiană*, care la rându-i fu considerată ca un grad intermediar între francmasoneria albastră şi între sistemele gradelor superioare. Acestea sunt trei: 1. *al templierilor*, cu alte 4 sisteme divizionare: *sistemul capitolului de Clermont, sistemul strictei observanţe, sistemul clericaratului* şi *sistemul suedez sau creştin*; 2. *sistemul crucii trandafirii* (roze) şi 3. *sistemul egiptean* cu subdiviziunile: *sistemul coptic, sistemul misraim* şi *sistemul* sau *ritul memfitic*. Pentru amănunte vezi Preotul I. Mihălcescu, op. cit. pag. 892—895.

Nota 6. — Vezi: *Louis Dasté*: „Marie Antoinette et le complot maçonique“, Paris 1910, volum din „Bibliothéque d'Etudes de Sociétés secrètes“, la Preotul I. Mihălcescu, op. cit. pag. 896.

Nota 7. — Numărul şi felul obiectelor ce se află în loji variază. Astfel, în jurul mesei se mai află şapte sfeşnice, pe perete un covor cu diferite desenuri, iar de o parte şi de alta, spre miazănoapte şi miazăzi, la mijlocul lojii, sunt doi stâlpi, care poartă numele de *„Iachim“* şi *„Boaz“*, cum se numeau cei doi stâlpi sau coloane din faţa templului lui Solomon. Iachim este cuvântul de recunoaştere între ucenici, iar Boaz între lucrători.

Nota 8. — Ritualul complet al intrării în loji l-a dat Tolstoi în romanul său *„Războiu şi pace“*, când descrie primirea în francmasonerie a prinţului rus Petru Bezuhoff şi e redat şi de Preotul I. Mihălcescu în articolul: *„Despre simbolismul şi ritualul masonic“* din *Revista „Biserica Ortodoxă Română“*, anul XLI (1923), seria II, No. 14, paginile 1021—1025. Ritualul primirii în loji variază dela grad la grad şi chiar pentru acelaşi grad dela un sistem la altul. Pentru ucenic, simboalele se iau din natură, pentru lucrător din meşteşugul zidăriei, iar pentru maestru din împărăţia luminii.

Jurământul ce se depune de masoni variază, probabil, dela un grad la altul, şi, în amănunte, poate, şi dela un sistem masonic la altul. Iată un formular, care se depune de ucenici, după toată probabilitatea, in toate lojile de toate riturile:

„Jur, în numele Arhitectului suprem al tuturor lumilor, să nu descoper niciodată secretele, semnele, cuvintele, învăţăturile sau

practicele francmasoneriei și să păstrez tăcere veșnică asupra lor. Făgăduesc și jur să nu trădez niciodată nimic din acestea nici prin scris, nici prin graiu, nici prin gesturi, nici să pun pe altcineva să scrie, să litografieze, să graveze, să tipărească ceva, să nu dau în vileag în vreun fel ceea ce mi s'a descoperit până în această clipă, sau mi se va descoperi în viitor. Dacă nu mă voiu ține de cuvânt, mă oblig să mă supun la următoarea pedeapsă: să mi se ardă buzele cu un fier înroșit, să mi se taie o mână, să mi se smulgă limba din gură, să mi se reteze gâtul, cadavrul meu să fie spânzurat în lojă în timpul primirii unui nou frate, iar după aceea să fie ars și cenușa aruncată în vânt".

Teribilă și crimnală siluire a conștiinței să juri că nu vei destănui ceea ce încă nu ți s'a spus!

Nota 9. — Vezi: Preotul I. Mihălcescu, art. Francmasonii și Biserica, pag. 757.

Nota 10. — Idem, ibidem, pag. 758.

Nota 11. — Vezi: *Toma Petrescu: Conspirația lojilor. Francmasonerie și Creștinism.* București, 1941, ediția III, pag. 12, 13.

Nota 12. — Idem, ibidem, pag. 13.

Nota 13. — Idem, ibidem, pag. 13, 14.

Nota 14. — Idem, ibidem, pag. 47.

Nota 15. — Idem, ibidem, pag. 31.

Nota 16. — *Adriano Lemni,* fost primar al Romei, șeful suprem al francmasoneriei internaționale, la T. Petrescu, op. cit. pag. 40.

Nota 17. — *Belgianul Lafargue,* la T. Petrescu, pag. 41.

Nota 18. — *Francezul De Lanessan,* fost ministru și guvernator al Indochinei, la T. Petrescu, pag. 41.

Nota 19. — *Emmanuel Barbier,* în lucrarea: *„Les infiltrations maçoniques dans l'Eglise"*, citat de T. Petrescu, pag. 43.

Nota 20. — *Rabinul Tharphon,* citat de *Bernard Lazare* în lucrarea sa *„L'Antisemitisme"* la T. Petrescu, pag. 43.

Nota 21. — *Fr. Viviani,* la T. Petrescu, pag. 52.

Nota 22. — *Gambetta,* la T. Petrescu, pag. 52.

Nota 23. — Neagu (Naghel), în traducerea în românește a lucrării francmasonului *Most: „La peste religieuse" = Ciuma religioasă,* la T. Petrescu, pag. 53, 54.

CAPITOLUL XXIX

BRAHMANISMUL

1. Brahmanismul este una din vechile şi multiplele faze prin care a trecut religiunea Indienilor. Numele şi-l trage dela zeul suprem al acestei religiuni, care se numeşte **Brahma.**

Brahma nu este însă o fiinţă sau o putere naturală, ceva real, ci o simplă abstracţiune: personificarea spiritului rugăciunii sau a pietăţii. Contopit cu **Athman,** sufletul lumii, el este socotit drept spiritul, esenţa lumii zeilor şi a oamenilor, substanţa care cuprinde în sine tot ce există. El se află dar în cer, ca şi pe pământ şi pretutindeni. Din cauza abstracţiunii sale, nicio numire nu este adecvată pentru el, nicio descriere potrivită. Pronumele demonstrativ **Tad** = acesta şi silaba mistică **Om** (contrasă din AOM=ceea ce a fost, este şi va fi) se întrebuinţează de regulă ca nume al celui fără nume.

Vechii zei ai Indiei: Vàruna, Mitra, Indra, Agni, Rudra ş. a. [1]) se pierd faţă de el, sunt numai manifestări trecătoare ale sale, pentrucă Brahma este conceput în chip panteist, că adică nimic nu există înafară de el, ci el este totul, iar ceea ce se pare că există emană din el, sunt diferite înfăţişări ale sale şi pură iluziune.

Lumea este şi ea, potrivit acestei concepţiuni, emanaţiune din Brahma. Acesta făcu mai întâi, şi numai prin cuvânt, apa primordială şi puse în ea sămânţa sa, care se prefăcu într'un frumos ou de aur, ce servi de locuinţă lui Brahma un întreg an al său [2]). Desfăcut apoi în două prin cugetarea lui Brahma, oul dete naştere cerului şi pământului cu tot ce este în cer şi pe pământ.

Alteori raportul lumii față de Brahma este asemănat cu firele de păianjen sau cu membrele broaștei țestoase, care se întind și se strâng după voia acestor două viețuitoare. Ființele și lucrurile din lume sunt cu atât mai curate, mai bune, mai spirituale cu cât sunt mai aproape de Brahma și viceversa.

Lumea este rea și scăparea din mrejile ei sau **mântuirea** constă în întoarcerea în sânul lui Brahma, care se face prin **metempsihoză**, adică sufletele oamenilor trec prin corpuri de ființe inferioare sau superioare, după păcatele ce au săvârșit sau virtuțile cu care au fost împodobiți în vieața pământească, până ce se purifică desăvârșit, ca să se întoarcă în Brahma și să se contopească în el [3]).

Vieața religioasă și morală a Brahmanismului constă din tot felul de practici severe, prin care se crede că omul poate obține scurtarea metempsihozei. Astfel, toți credincioșii sunt obligați să împlinească zilnic următoarele cinci datorii :

a) Să hrănească animalele și în deosebi pasările ; **b)** Să fie ospitalieri față de oameni ; **c)** față de spirite **d)** față de zei ; **e)** să citească Vedele [4]).

O altă datorie de împlinit este apoi aducerea de sacrificii zeilor și spiritelor cât mai des. Sacrificiile constau mai ales din substanțe alimentare : orez, lapte, unt, grăsime și băutura soma [5]).

Practicile impuse pentru pocăință și curățire, ca și formulele de rugăciune, regulele de bunăcuviință ș. a. variau dela o castă la alta, căci religiunea brahmană împarte pe oameni în patru caste : **a)** brahmani sau preoți ; **b)** militari ; **c)** agricultori și meseriași și **d)** servitori. Era credința că brahmanii au fost făcuți din capul lui Brahma, militarii din brațele lui, agricultorii și meseriașii din coapse, iar servitorii din picioare. Drepturile ș privilegiile de tot felul merg descrescând dela brahmani la meseriași. Servitorii

n'au niciun drept, ci numai datoria de a servi celorlalte trei caste superioare, cum picioarele servesc să poarte trupul. Mai prejos de servitori stau paria, care sunt socotiţi că n'au suflet şi sunt spurcaţi. De aceea n'au voie să locuiască prin sate sau oraşe ori să-şi formeze sate aparte, ci trebui să trăiască prin păduri, prin peşteri, prin morminte părăsite, etc.

In caz de necurăţie, când de ex. cineva se atinge de un cadavru sau de resturi omeneşti, trebue să nu vină în atingere cu nimeni 10 zile, să mănânce orez crud şi să doarmă pe pământul gol. După trecerea acestui timp, brahmanul se curăţa spălându-se cu apă, militarul punând mâna pe calul, armele sau elefantul său, iar agricultorul pe boi.

Anumite rugăciuni, care variază asemeni dela o castă la alta, trebue rostite în anumite timpuri şi împrejurări, precum: la culcare, la sculare, dimineaţa la începutul lucrului, la intrarea într'o cameră, la ieşirea din casă, la aşezarea pe scaun, la mâncare, la strănutat, la scuipat etc. Chiar şi formulele de salutare difereau dela o castă la alta. Totul era reglementat până în cele mai mici amănunte pentru fiecare castă. Mai ales în vieaţa brahmanilor, nimic nu scapă prescripţiunilor, dela îngrijirea îmbrăcămintei, a părului şi a unghiilor până la ţinuta în timpul sacrificiului. Astfel, brahmanul n'are voie să cânte, să sară, să joace, să fugă, să scrâşnească din dinţi, să se scarpine în cap, să mănânce carne, să bea băuturi ameţitoare, etc. etc.

Primul sfert al vieţii, brahmanul trebuie să-l petreacă studiind cărţile sfinte.

In al doilea sfert al vieţii trebuie să se căsătorească, să dea naştere la copii şi să-i crească în chip exemplar.

Când părul începe a-i albi, când ajunge bunic, adică în pragul celui de al treilea sfert al vieţii,

brahmanul trebue să se retragă în singurătatea pădurii. Acolo trebue să-şi lase părul şi unghiile netăiate, să se hrănească numai cu ierburi şi rădăcini, să citească necontenit Vedele, să se arate binevoitor faţă de orice fiinţă cu care vine în atingere şi să facă tot posibilul ca să devină cu totul nesimţitor faţă de impresiunile dinafară. In acest scop, trebue să se rostogolească pe pământ timp îndelungat, să meargă numai în vârful degetelor dela picioare, să privească la soare ceasuri întregi, să stea între mai multe focuri, să se îmbrace în haine umede pe timp de ploaie, etc.

In sfârşit, în al patrulea sfert al vieţii, brahmanul avea să ducă vieaţă de cerşetor. Acum are voie să-şi taie părul, barba şi unghiile. Rătăcind din sat în sat şi dintr'o provincie într'alta, cu traista de gât, cu bastonul într'o mână şi cu un hârb în cealaltă, neţinând seamă că i se dă mult sau puţin, bun sau rău, indiferent la toate, tăcut şi meditând numai asupra unirii sale cu Brahma, brahmanul trăieşte restul vieţii sale în mijlocul lumii, dar cu totul desfăcut de ea. In această stare, brahmanul are conştiinţa contopirii sale în Brahma, a ajungerii la mântuirea deplină şi este în culmea fericirii.

2. Brahmanismul panteist a încetat să existe de prin veacul V a. Chr. Locul lui a fost luat de **Neobrahmanism sau Hinduism**, care există şi azi.

Brahma este şi aci divinitate, dar nu impersonală, ci personală, şi nu în fruntea tuturor zeilor, sau divinitate supremă, ci alături de alţi doi zei : **Vişnu** şi **Şiva.** Câteşitrei sunt reprezentaţi în arta plastică printr'un corp omenesc cu trei capete şi trei perechi de mâini. De fapt, fiecare din ei îşi are adoratorii săi aparte şi un întreg convoiu de zei în jurul său, constând din soţie, copiii, zei subalterni, genii, spirite, etc. Fiecare din ei are o anume atribuţiune

față de lume: Brahma este creatorul. Vișnu providențiatorul, iar Șiva distrugătorul lumii.

Brahma este adorat mai mult de clasa cultă și de preoți. Poporul și-l închipue cu patru capete și patru mâini. Cultul său e puțin răspândit. Mai răspândit e al soției sale **Sarasvati**, zeița științei, a elocinței, a muzicii și a culturii în genere. Sărbătorirea ei se face odată pe an și mai ales de tineretul școlar, care-i aduce ca sacrificii: flori, orez și aromate.

Vișnu este cel mai însemnat zeu al Neobrahmanismului. Pentru a izbăvi lumea de diferite mizerii, el s'a întrupat de zece ori în diferite ființe și a venit pe pământ ca mântuitor. Astfel, o întrupare a fost într'un pește, alta într'o broască țestoasă, într'un mistreț, într'un pitic, etc. Cea mai însemnată întrupare este însă cea în persoana lui **Krișna**, un erou a cărui vieață legendară prezintă unele mici asemănări cu vieața Mântuitorului nostru Iisus Hristos [6]).

Șiva este un zeu îngrozitor, a cărui locuință se crede că e în zăpezile veșnice ale Himalaiei, unde se îndeletnicește cu vânătoarea și duce vieață de ascet. El este înfățișat ca având trei ochi, din care al treilea e în frunte. Soția sa, **Kali** sau **Durga**, e tot așa de crudă ca și el. In plastică e reprezentată cu dinții rânjiți, cu limba scoasă, cu părul vâlvoiu, cu un șirag de capete de morți în jurul gâtului, cu mâinile pline de sânge, etc. Locuința ei e în cimitire, a căror zeiță e și unde joacă cu duhurile molimelor.

Fiii lui Șiva și ai Kaliei, **Ganeșa** și **Kartikeia**, sunt unul zeu al înțelepciunii și celălalt al războiului. Ganeșa este înfățișat ca om cu capul de elefant și cu invocarea lui începe orice carte. Kartikeia e înfățișat cu șase capete sau și numai cu unul și călare pe un păun.

Teologia, morala, filosofia religioasă, ascetismul,

organizarea socială cu împărţirea oamenilor în caste, care s'au înmulţit chiar, încât se ridică la vreo 70, sunt în Neobrahmanism aproape în totul aceleaşi ca în vechiul brahmanism.

Nota 1. Vàruna era la început zeul cerului luminos, sau al zilei, iar pe urmă al cerului întunecos sau al nopţii şi al abisului sau al oceanului, iar *Mitra* era zeul cerului luminos. *Indra* era zeul focului de sacrificiu, al focului casnic şi al focului ceresc, adică al fulgerului şi trăsnetului. El era dar zeu pământesc, atmosferic şi ceresc totodată. Pe când Indra era căpetenia zeilor atmosferici, iar Vàruna al celor cereşti, *Rudra* era un vechiu zeu al furtunii.

2. Un an al lui Brahma este egal cu 311.040.000.000 de ani solari.

3. *Legea lui Manu*, o descriere foarte completă a tuturor laturilor vieţii publice şi private a vechilor Indieni (tradusă în româneşte de I. Mihălcescu, 1920, în editura Casei Şcoalelor) stabileşte chiar o ierarhie a existenţelor prin care au să treacă sufletele încărcate de păcate spre a se întoarce în Brahma. Pe treapta cea mai de jos — a întunerecului — stau lucrurile însufleţite şi toate vieţuitoarele inferioare omului. Pe treapta a doua — a activităţii — stau oamenii. Pe treapta a treia — a bunătăţii — stau fiinţele divine: brahmanii, spiritele superioare şi zeii. Aceste trei trepte reprezintă depărtarea de Brahma. Fiecare treaptă are câte trei subdiviziuni şi în fiecare stau mai multe categorii de fiinţe. Teologia brahmană pretinde că ştie în ce anume fiinţă va intra întâi sufletul celui care a făcut un anume păcat, cum şi toată seria fiinţelor prin care va trece după aceea.

4. *Vedele* sunt cele mai vechi cărţi sfinte ale Indienilor, care au fost socotite ca atare şi de Brahmanism şi de Neobrahmanism. Sunt patru Vede şi anume: a) *Rig-Veda*, care cuprinde cele mai vechi imne religioase; b) *Sama-Veda* cuprinde cântecele ce se cântau de preoţi la aducerea sacrificiilor; c) *Yagiur-Veda* cuprinde ritualul sacrificiilor şi d) *Atharva-Veda* sau *Brahma-Veda* este o colecţiune de rugăciuni mai nouă şi de formule magice.

5. *Soma*, după numele zeului cu acelaşi nume, era băutura sfântă pe care o beau şi zeii, un fel de ambrozie sau nectar al Grecilor. Ea avea un gust acrişor şi se prepara din sucul unei plante de munte, asclepias acida, despre care se credea că a fost adusă din cer de un vultur.

6. Invăţătura lui Krişna este expusă într'o carte celebră: *Bhagavad-Gita*=Cântecul celui prea înalt sau sublim, adică a lui Krişna. Tradusă în româneşte de I. Mihălcescu (Bucuresti, Librăria Pavel Suru, 1932).

CAPITOLUL XXX

BUDDHISMUL

1. Buddhismul este o altă fază a religiunii indiene, ieşită din reacţiunea împotriva formalismului brahmanic.

Intemeietorul lui este un fiu de prinţ din familia Sachia, ţinutul Capilavastu dela poalele muntelui Nepal, cu numele de **Sidarta.** I se mai zice şi **Sachia-Muni,** care însemnează „înţeleptul din familia Sachia" şi **Gautama,** după numele unui ascet renumit din familia sa, iar Buddha însemnează „luminat" şi „mântuitor".

Vieaţa sa este învăluită în legende. Astfel, după legenda buddhistă de Nord, el este întruparea unui alt Buddha anterior, care, graţie vieţii sale virtuoase, se afla în al patrulea cer. Zeii îl rugară cu toţii să vină din nou pe pământ, ca să mântuiască toate fiinţele. El îşi alese ca mamă pe regina din Capilavastu, se coborî la ea în chipul unui elefant alb şi pătrunse în pântecele ei ca o rază de lumină în cinci colori. Semne în cer şi pe pământ vestiră lumii naşterea sa. El ieşi de sub mâna dreaptă a mamei sale, iar zeii Brahma şi Indra serviră de moaşe. Indată după naştere, spuse însuşi cu glas tare, că el este Mântuitorul lumii. După cele treizeci şi două de semne de frumuseţe descoperite pe corpul lui, un brahman îi prezise că el va fi stăpânul lumii, dacă va îmbrăţişa cariera armelor şi desăvârşitul Buddha, dacă se va îndeletnici cu cele duhovniceşti.

Ca copil, Buddha întrecea în orice privinţă pe cei 20.000 de băieţi şi 20.000 de fete care-i erau cama-

razi de joc. Invăţătorul lui era uimit de înţelepciunea lui, şi când îl duse într'un templu zeii se strânseră în jurul lui. La şaisprezece ani, când se căsători cu frumoasa Gopa, învinse pe toţi ceilalţi pretendenţi în luptă, alergări, tragere la ţintă, înnot, scris, socotit, literatură, filosofie etc. Legenda spune că a avut şi 48.000 de concubine.

Cu toate plăcerile în care înnota, Sidarta începu a cugeta mai adânc şi se hotărî să renunţe la orice plăcere.

Patru întâmplări noui pentru el schimbară cu totul cursul vieţii sale.

a) Ieşind într'o zi pe poarta de răsărit a oraşului, ca să se ducă la o grădină de distracţie, văzu un bătrân slab şi gârbovit. Intrebând pe vizitiu ce fel de om e acela, vizitiul îi răspunse că e om ca toţi oamenii, că starea în care se înfăţişează se datoreşte bătrâneţii şi că orice om poate îmbătrâni. „Intoarce înapoi — zise Sidarta — căci la ce mi-ar folosi plăcerile, dacă totuşi voiu îmbătrâni cândva ?"

b) Altădată ieşi pe poarta de miazăzi şi văzu un bolnav de friguri. Când vizitiul îi spuse că boala poate lovi pe orice om, se întoarse iarăşi din cale.

c) A treia oară, ieşind pe poarta de apus, văzu un mort, ceea ce-l tulbură şi mai mult şi-i dete de gândit mai adânc.

d) La a patra ieşire, prin poarta de Nord, văzu un ascet cerşetor, despre care i se spuse că a renunţat la orice plăcere şi nu mai are nicio patimă. Acum Sidarta crezu că a aflat noima vieţii şi se hotărî să se facă ascet.

Că aceste întâmplări au avut loc în realitate sau s'au petrecut numai în spiritul său, e indiferent, dar istoriceşte e sigur că reflexiunea la mizeriile acestei lumi a determinat pe Sidarta să-şi părăsească încă de tânăr — la vârsta de douăzeci şi nouă de ani —

casa şi familia, să îmbrace rasa galbenă de ascet, să ia calea nesfârşitelor păduri şi să meargă dela un ascet renumit la altul, ca să afle învăţătura mântuitoare de relele vieţii.

Şapte ani a cutreierat pădurile şi a dus vieaţă aspră de ascet, pentru ca să ajungă la convingerea că nu prin asceză poate ajunge la ţinta dorită. Apucă dar pe altă cale, pe calea meditaţiunii, care-l duse la ţintă, căci într'o zi, când medita adânc sub un smochin (ficus religiosa), descoperi trei din cele patru adevăruri mântuitoare, care stau la baza religiunii sale. Spiritul rău, **Mara**, încercă în zadar să-l abată dela ţintă prin mai multe ispite, dar Sidarta ieşi biruitor şi ajunse astfel adevărat **Buddha** = luminatul sau **Tathagata**=desăvârşitul.

Patruzeci şi patru de ani a propoveduit Buddha învăţătura sa în India de Nord, însoţit de numeroşi ucenici şi a murit în vârstă de 80 ani, din cauza unei indigestii produsă de consumarea de carne de porc. Corpul i-a fost ars şi cenuşa împărţită între ucenici.

2. Buddha n'a lăsat nimic scris, iar învăţătura lui se cuprinde în cele trei cărţi sfinte, **Tripitaca** [1]), scrise de ucenici, care i-au putut-o prinde şi fixa cu precizie în scris, ascultându-l timp de patruzeci de ani şi mai bine cât a predicat el.

Invăţătura lui Buddha se rezumă în următoarele patru adevăruri :

1. Adevărul sfânt despre suferinţă.
2. Adevărul sfânt despre naşterea suferinţei.
3. Adevărul sfânt despre nimicirea suferinţei.
4. Adevărul sfânt despre calea care duce la nimicirea suferinţei.

Primul adevăr afirmă că totul în lume este suferinţă, durere. Naşterea — zice Buddha — este suferinţă, bătrâneţea suferinţă, boala suferinţă, a fi des-

părţit de cine-ţi place suferinţă, a nu ajunge la ce doreşti suferinţă, cu un cuvânt încincita legătură cu cele pământeşti [2]) este suferinţă şi suferinţa nu se sfârşeşte nici cu moartea, pentrucă sufletul trece după moarte într'alt corp, supus asemeni morţii ca şi cel actual.

Al doilea adevăr susţine că suferinţa se naşte din setea de plăceri, de putere, din dorinţa sau voinţa de a trăi.

Al treilea adevăr descrie leacul pentru nimicirea suferinţei şi acesta este nimicirea setei de plăceri, de putere, a dorinţei sau voinţei de a trăi.

Al patrulea adevăr arată calea care duce la nimicirea suferinţei, dar nu este o singură cale, ci sunt opt şi anume ; dreapta credinţă, dreapta hotărîre, cuvântul drept, fapta dreaptă, vieaţa dreaptă, dreapta cugetare şi dreapta meditaţiune.

Se poate zice că ultima cale, adică dreapta meditaţiune, este, după Buddha, calea unică ce duce la nimicirea suferinţei sau la izbăvire ori mântuire, pentrucă prin meditaţiune se ajunge la primirea celor patru adevăruri sfinte şi la aplicarea lor în vieaţă.

Morala buddhistă este dublă; una inferioară, pentru laici, şi alta superioară, pentru asceţi.

Laicii sunt datori să observe următoarele cinci porunci, din care patru sunt întocmai ca în decalog : 1. nu ucide, 2. nu fura, 3. nu săvârşi adulter, 4. nu minţi, 5. nu bea băutură ameţitoare. Implinirea acestor precepte nu scapă însă de metempsihoză.

Morala pentru asceţi impune acestora observarea următoarelor cinci porunci : 1. să nu mănânce nimic după amiazi, 2. să nu cânte sau să joace, 3. să nu poarte niciun fel de podoabe, 4. să nu şadă sau doarmă pe scaun sau pat înalt, 5. să nu primească bani dela nimeni. La acestea se adaogă dreapta me-

ditaţiune, care trebue să fie îndeletnicirea de căpetenie a ascetului buddhist. Prin meditaţiune numai se intră în **Nirvana.** Cuvântul acesta însemnează **neant, nimicire.** Dacă este însă numai nimicirea suferinţelor sau şi a sufletului, Buddha n'a lămurit-o, iar urmaşii săi sunt împărţiţi în două tabere: unii susţin că Nirvana este un loc şi o stare în care sufletul nu e numai scutit de suferinţă, ci e fericit. Cu alte cuvinte, Nirvana este ceea ce este în alte religiuni raiul sau paradisul. Alţii susţin că este nimicirea nu numai a suferinţei, ci şi a sufletului.

3. Cum rezultă din cele spuse până aci, în învăţătura lui Buddha nu se vorbeşte nimic despre Dumnezeu. Intrebat de ucenici, dacă Dumnezeu există, răspunsul său a fost: „Şi dacă ar exista, n'ajută cu nimic la mântuire", căci omul se mântueşte — zice Buddha — numai prin propriile sale puteri.

Buddhismul însă n'a putut trăi cum a fost conceput de Buddha, fără ideea de Dumnezeu şi fără cult religios, ci Buddha, însuşi, precum şi imaginile şi religiunile lui au fost îndumnezeite, în jurul lui au fost aşezaţi şi alţi zei şi o mulţime nenumărată de sfinţi. Temple măreţe s'au înălţat, pe al căror altar stă o imensă statue a lui Buddha, în ale cărei poale se aduc ca jertfă flori, fructe şi miresme. Un serviciu religios, asemănător cu liturghia noastră, se săvârşeşte de tagma preoţească în anumite zile de sărbători, şi credincioşii rostesc rugăciuni şi în particular. Cea mai des întrebuinţată rugăciune sunt cuvintele care constituiau o rugăciune şi pentru brahmani: **„Um mani padme hum"**, adică „O fericitule din lotus". Fericitul din lotus era la brahmani Brahma însuşi, care era înfăţişat stând pe o floare de lotus sau nufăr. Pentru buddhişti acest fericit este Buddha. Dar ceea ce denotă puţinul preţ ce se pune pe rugăciune este faptul că aceste cuvinte se scriu

adesea pe un petec de hârtie şi se lipeşte pe o roată care se învârteşte cu mâna sau cu piciorul, ori se pune în vârful unei prăjini, ca să fie învârtită de vânt.

Buddhismul este astăzi puţin răspândit în patria sa, în India. Mai compact este în China, în Tibet şi în Japonia, unde este însă schimbat mult faţă de cum a fost la origine.

Nota 1. — Tripitaca însemnează „întreitul coş", adică cele trei cărţi sfinte. Acestea sunt Vinaia, Sutra sau Dharma şi Abidharma. Cu cuprins pur religios sunt numai Vinaia şi Sutra sau Dharma, căci Abidharma este un tratat de logică şi metafizică. Vinaia cuprinde regulele vieţii monahale, iar Sutra sau Dharma partea teoretică a învăţăturii buddhiste; totuşi, e departe de a fi o dogmatică în înţelesul teologic al acestui cuvânt, căci d. p. despre zei vorbeşte numai în treacăt, iar în rest se ocupă cu descrierea lumii şi în special a cerului, a pământului şi a infernului, cu determinarea perioadelor (calpas) din vieaţa lumii în care apare câte un Buddha, cu metempsihoza şi cu clasarea credincioşilor şi a necredincioşilor.

Nota 2. — Prin încincita legătură de cele pământeşti se înţelege, după psihologia buddhistă, legătura corpului, a sensaţiunilor, a ideilor, a formei şi a cunoştinţei.

Nota 3. — Despre Buddha şi Buddhism s'au scris în limbile occidentale numeroase opere amănunţite şi temeinice. In româneşte n'avem decât două mici traduceri din englezeşte: *Catehismul buddist* de colonelul Olcot, şi *Lumina Asiei* de Arnold, tradusă mai întâi de Barbu Lăzureanu.

CAPITOLUL XXXI

PARSISMUL

1. Sub acest nume se înţelege religiunea Parşilor, adică a Mezilor şi Perşilor, întemeiată de **Zaratuştra**, sau, cu numele grecesc, **Zoroastru.**

Despre Zaratuştra şi timpul când a trăit el se ştie

puţin. Sigur e numai că el este fiul unui nobil, cu numele Puruşaspa, şi că a avut de luptat, ca reformator religios, cu mulţi duşmani, contra cărora a fost sprijinit de regele Vistaşpa. După cartea sfântă. Avesta, el s'a născut într'o localitate de lângă râul Daragia, în ţinutul Airiana Vaegia, dar unde era situat acest ţinut nu se ştie nici până azi. După tradiţia parsistă şi după cei mai de seamă iranişti însă, el s'ar fi născut în provincia Atropatene din Media, pe când alţii susţin că s'a născut în Iranul răsăritean sau Bactria. In privinţa timpului când a trăit, vechii scriitori greci îl pun cam cu 7000 de ani înainte de Hristos, cei mai noi îl fac contemporan cu Ninus şi cu Semiramida, cam cu 2000 a. Chr., sau cu Darius Vistaşpa, care a fost rege între anii 521—485. Dar Vistaşpa, tatăl lui Darius, nu poate fi acel Vistaşpa în timpul căruia a trăit Zaratruştra, ci unul mai demult, fără a se putea preciza când.

2. Religiunea parsistă este dualistă, adică învaţă că există doi zei principali, în luptă veşnică unul cu altul: Zeul bun sau zeul luminii, **Ahura Mazda**, din care Grecii au făcut **Ormuz**, şi **Angra Mainiu** căruia Grecii i-au zis **Ahriman** [1]).

Ahura Mazda constă din trup şi suflet şi este creatorul cerului şi al pământului şi autorul ordinii morale şi raţionale din lume. El a descoperit lui Zaratuştra învăţătura sa.

In jurul său stau şapte spirite bune, numite **Amaşa Spanta,** apoi douăzeci şi două de genii, numite **Iazata,** şi în fine nenumărate spirite inferioare, numite **Fravaşi.** Cei şase Amaşa Spanta, în fruntea cărora stă însuşi Ahura Mazda, socotit şi el ca un Amaşa Spanta, sunt — probabil — însuşiri personificate ale dumnezeirii.

Cei douăzeci şi doi de Iazata sunt de sigur vechii zei ai Iranilor. După ei se numesc zilele lunii şi ei

joacă un rol mai însemnat în religiune şi în mitologie decât Amaşa Spanta. Cel mai însemnat Iazata este **Mitra**, geniul sau zeul cu o mie de ochi şi o mie de urechi, care vede şi aude tot. Vin apoi **Vaiu** sau **Raman**, geniul vântului, **Tiştria** al ploii, **Haoma** al băuturii sfinte cu acelaşi nume, corespunzătoare cu Soma a Indienilor, şi alţii.

Fravaşii sunt spiritele strămoşilor, identificate adesea cu spiritele astrelor.

Angra Mainiu, protivnicul din veci al lui Ahura Mazda, este autorul răului, al necurăţiei şi al minciunii.

El are în jurul său şase **Daevas**, antipozii Amaşa Spanţilor, în fruntea cărora stă, precum şi o nenumărată mulţime de alţi Daevas inferiori, antipozi ai Iazaţilor şi Fravaşilor.

2. Ahura Mazda locuia din veşnicie în lumină, iar Angra Mainiu în întunerec. Ahura Mazda ştia de existenţa lui Angra Mainiu şi că va intra în luptă cu el, de aceea creă o întreagă lume de fiinţe spirituale, care trăiră în cer nemişcate 3.000 de ani, după care fură înzestrate cu corpuri şi puse pe pământ. Angra Mainiu luă abia acum cunoştinţă de existenţa împărăţiei luminii şi se repezi cu furie împotriva ei, ajutat de toţi acoliţii săi. Ahura Mazda încheiă însă cu el un armistiţiu de 9.000 de ani şi rosti o rugăciune care ameţi pe Angra Mainiu şi-l făcu să stea amorţit 3.000 de ani. Ahura Mazda se folosi de toropeala lui Angra Mainiu şi creă lumea materială în 365 de zile. Fiinţele de pe pământ trăiră în pace 3.000 de ani, cât timp Angra Mainiu a stat ameţit. Când acesta se desmetici, începu contra lor o luptă care ţinu alţi 3.000 de ani. Lupta a constat în aceea că Angra Mainiu născoci câte o plagă pentru tot ce era bun şi creă fiinţe rele, care să distrugă pe cele bune. Astfel, ţările productive fură lovite de secetă, frig,

muşte şi furnici veninoase etc., iar oamenii de necredinţă, minciună, boale, certuri, etc., etc.

Ahura Mazda îşi susţinu creaturile sale. Aşa d. p., deşi taurul primitiv muri din cauza bolilor, foamei şi somnului trimise asupra lui de Angra Mainiu, totuşi din cadavrul lui ieşiră tot felul de cereale şi plante medicale, iar din sămânţa lui, purificată în lună, se născură 272 de specii de animale. Tot astfel din sămânţa omului primordial, **Gaio Maratan** (cel viu sau muritorul), ieşi cea dintâi pereche de oameni, în formă de arbori : **Maşia** şi **Maşiana** din care se trage întreg neamul omenesc.

3. O nouă întorsătură luă lupta între creaturile bune ale lui Ahura Mazda şi cele rele ale lui Angra Mainiu prin intervenirea lui Zaratuştra, după sfârşitul celor dintâi 3.000 de ani de luptă.

Zaratuştra făcu cunoscută oamenilor decăzuţi legea cea bună a lui Ahura Mazda şi birui astfel răul. Biruinţa sa nu este deplină, ci aceasta este rezervată lui **Saoşiant**, care se va naşte, după alţi 3.000 de ani, dintr'o fecioară care se va scălda într'un lac în care va fi depusă sămânţa lui Zaratuştra. Când va veni Saoşiant, oamenii nu vor îmbătrâni, vor avea tot ce vor dori şi nu vor muri 3.000 de ani. Atunci morţii vor învia, sufletele lor se vor uni cu trupurile pe care le-au avut în vieaţă şi se vor înfăţişa la judecata obştească împreună cu cei vii. Cei care în vieaţa lor pământească vor fi făcut fapte bune, vor merge de-a-dreptul în **Garonmana** (raiu), unde vor gusta fericirea veşnică. Cei care vor fi făcut fapte rele, vor fi trimişi în iad, unde vor suferi chinuri îngrozitoare trei zile şi trei nopţi, după care vor trece înnot un râu de metal topit, se vor curăţi de păcate şi vor lua şi ei parte le fericirile Garonmanei. Angro Mainiu însuşi şi slujitorii lui

vor fi aruncaţi în iad şi mistuiţi de foc, aşa că răul nu va mai exista.

4. Potrivit concepţiunii dualiste despre Dumnezeu şi lume şi luptei dramatice dintre principiul binelui şi al răului, vieaţa omului trebue să fie o luptă continuă împotriva răului. Religiunea trebue să înlesnească mijloacele de luptă. Unul din aceste mijloace sunt sacrificiile. Ele nu sunt numai un act de cinstire şi mulţumire adus lui Dumnezeu şi spiritelor, ci un ajutor real ce li se dă în lupta contra răului, căci şi ei au nevoie de întărire şi îndemn, ca şi oamenii. Ca prinoase se aduc: apă, carne şi haoma. Rugăciunea — al doilea mijloc de luptă — este atât particulară, înălţată de fiecare credincios, cât şi publică, adică săvârşită de preoţi, împărţiţi în şase clase şi purtând numele generic de **magi.** Preoţii îndeplineau un mare rol social ca educatori ai tineretului. La vârsta de cincisprezece ani, fiecare băiat era primit în comunitatea religioasă cu o solemnitate deosebită. Se încingea atunci cu cingătoarea sfântă şi trebuia să-şi aleagă un protector dintre Iazatas şi un duhovnic dintre preoţi.

Un rol precumpănitor a avut în religiunea parsistă şi **focul,** care era adorat chiar dinainte de Zaratuştra, ca reprezentând slava principiului luminos. El înspăimântă duhurile rele şi veseleşte pe cele bune. De aceea, chiar focul vetrei familiale, ca geniu bun al casei, trebue ferit de necurăţie. Nu era permis să se sufle în el cu gura, sau să se scuipe ori să se arunce în el materii necurate, ci trebuia să se întreţină numai cu lemn curat şi chiar aromat. Pentru ca fiecare să poată avea foc curat, se întreţineau focuri sacre în diferite locuri. Aceste locuri erau de obiceiu întunecoase, pentru ca lumina focului să nu fie micşorată de a soarelui. Acolo ardea într'un vas de metal, aşezat pe o piatră. Se făceau şi altare

portative, în care regii persani luau cu ei focul sfânt pe câmpul de luptă.

Pentru cinstea deosebită pe care Parşii au dat-o focului, religiunea lor s'a numit şi **religiunea focului.**

5. Morala parsistă a fost o morală sănătoasă. Datoria de căpetenie a omului era să se ţină curat. **Curăţia** sta în gânduri, cuvinte şi fapte. Totuşi, în practică, ea se reducea mai mult la curăţia fizică şi cărţile sfinte sunt pline de cele mai minuţioase regule pentru păstrarea ei. Cea mai mare necurăţie era a morţii. De aceea, cadavrele nici nu se îngropau, nici nu se ardeau, nici nu se aruncau în apă, ca să nu se spurce pământul, focul sau apa, ci se expuneau în turnuri înalte, anume construite, ca să fie mâncate de pasările răpitoare. Curăţia se credea că se obţine şi întreţine şi prin spălături sau lustraţiuni cu apă sau cu urină de vacă.

O faptă bună era mai ales **căsătoria,** cu scopul de a naşte cât mai mulţi copii, căci prin aceasta se măreşte împărăţia vieţii. La fel era privită şi **cultivarea şi udarea câmpului. Trândăvia** era unul din cele mai grele păcate. Cine doarme mult e stăpânit de duhul rău (daeva) al somnului. E bine ca omul să se scoale de dimineaţă, să-şi facă rugăciunea, să pună lemne pe foc şi să se apuce de lucru. **Cocoşul,** care scoală pe oameni prin cântecul său matinal, e pasăre sfântă. **Postul** era recomandat numai rar şi numai ca mijloc de curăţire, pentrucă el slăbeşte corpul şi scade puterile de luptă în contra răului. O faptă mult lăudată era **iubirea de adevăr,** iar **minciuna** era cel mai mare păcat. **Mărturisirea păcatelor** înaintea duhovnicului era mult recomandată şi socotită ca foarte eficace. Canonul pentru iertarea păcatelor consta mai mult din îndatorirea de a ucide un număr de **animale ahrimanice,** precum : şerpi, şopârle muşte, furnici, lupi, şacali etc.

Azi parsismul mai e practicat numai de vreo 100.000 de credincioşi în India.

Nota 1. — Cărţile în care se cuprinde religiunea şi teologia parsistă sunt:

1. *Avesta* = lege. Este cartea sfântă prin excelenţă, scrisă de însuşi Zaratuştra. In forma în care există astăzi însă, numai o infimă parte din ea mai e originală. Ea constă din trei părţi: *a) Vendidad* = cartea legii, care cuprinde prescripţiuni de curăţire şi descrierea mistică a facerii lumii, a primului om, a taurului primordial, etc. *b) Iasna* = cartea de ritual, cuprinde imne liturgice, formulare de rugăciuni, regule pentru aducerea de sacrificii, etc. *c) Iest*, o colecţie de imne în cinstea divinităţii şi a spiritelor şi descrierea faptelor lor, adică un fel de mitologie.

2. *Bundeheş* = Creaţiunea începutului, este o carte care datează abia din secolul XII sau chiar XIII al erei creştine. Cuprinde teologia parsistă pe temeiul Avestei şi unele texte pierdute din Avesta.

3. *Minokhired* = Inţelepciunea cerească, este o carte mistică, numită astfel, pentrucă pretinde că descopere înţelepciunea cerului asupra misterelor lumii.

4. *Arda Viraf nameh* = cartea lui Arda Viraf. Este tot o scriere mistică, în care înţeleptul Arda Viraf povesteşte cele ce susţine el că a văzut odată când a fost răpit în cer, în mijlocul unei discuţiuni cu alţi şapte înţelepţi asupra Avestei.

CAPITOLUL XXXII

IUDAISMUL ŞI MAHOMEDANISMUL

I. **Iudaismul sau Mozaismul** [1]) este cea mai apropiată religiune de creştinism şi cuprinde adevărul în al doilea rând după creştinism, pentrucă este revelată. Iudaismul se întemeiază pe Vechiul Testament, pe care şi creştinismul îl consideră de carte sfântă.

Revelaţiunea făcută lui Adam despre un singur Dumnezeu, creator al lumii şi despre Răscumpărătorul care va împăca lumea căzută în păcat cu Dum-

nezeu, făgăduiala dată patriarhilor Avraam, Isaac şi Iacob că Răscumpărătorul se va naşte din neamul lor, preceptele religioase şi morale descoperite lui Moise şi rezumate în Decalog şi prezicerile proorocilor despre persoana, venirea şi rolul Răscumpărătorului sau Mântuitorului lumii ori Mesia, cum se mai numeşte el cu un cuvânt ebraic, sunt un bun comun al iudaismului şi al creştinismului.

Deosebirea începe numai când este vorba de interpretarea profeţiilor mesianice, pe care Iudaismul nu le recunoaşte ca împlinite în persoana Mântuitorului Hristos, ci aşteaptă un alt Mesia, care va veni la sfârşitul lumii şi va întemeia o împărăţie iudaică peste tot pământul.

Dela anul 60 p. Chr., de când statul iudaic a fost desfiinţat, Ierusalimul şi templul distruse şi poporul împrăştiat în toată lumea de armatele romane conduse de Titus, fiul lui Vespasian, religiunea iudaică a luat o înfăţişare care diferă mult de cea de până atunci. Mai întâi, ne mai existând templul din Ierusalim, care era centrul cultului şi unicul sanctuar în care se puteau aduce jertfele rituale, nu mai există jertfe şi poporul se adună, ca să se roage, în sinagoge sau case de rugăciuni. Apoi, fiind împrăştiaţi printre celelalte popoare, nu mai au organizaţia socială dată de Moise, nici preoţi din neamul lui Abraam, pentrucă nu se mai poate şti care din ce trib se trage.

In fine, locul Legii (Tora) l-a luat **Talmudul** [2]), locul preoţilor îl ţin rabinii, iar pietatea este înlocuită în mare parte de o filosofie raţionalistă sau chiar materialistă. Credinţa că ei sunt poporul ales al lui Iehova, îi face să se ţină solidari între ei, şi să se ajute, prin mijlocirea francmasoneriei, în toate părţile lumii pe unde se găsesc şi să fie un element disolvant în sânul tuturor popoarelor. De aceea au făcut să se producă împotriva lor, mai ales în anii

din urmă, o mişcare generală numită antisemitism, şi măsuri aspre, care tind la alungarea lor din toate ţările şi la formarea unui stat iudaic.

II. **Mahomedanismul sau Islamismul**[3]) este un amestec de elemente creştine şi iudaice cu elemente din vechea religiune păgână a Arabilor.

După ordinea firească, el ar trebui să fie superior nu numai iudaismului, ci şi creştinismului, pentrucă s'a ivit cu 622 de ani în urma creştinismului. El este însă inferior şi creştinismului şi iudaismului, pentrucă nu se întemeiază pe o revelaţiune dumnezeiască specială sau nouă, ci este produsul combinaţiunilor personale ale lui **Mahomed**[4]), întemeietorul lui, care n'a fost profet adevărat, ci un om bolnav de nervi şi abil politician. Vieaţa lui plină de aventuri, de inconsecvenţe şi de imoralităţi, dovedeşte aceasta cu prisosinţă.

Coranul, cartea sfântă a mahomedanismului, este mai mult o operă poetică decât religioasă şi cuprinde, pe lângă învăţături religioase şi morale, tot felul de dispoziţiuni civile, aşa că el serveşte şi de cod civil.

Monoteismul mahomedan, proclamat de Mahomed în formula **„Allah este unicul Dumnezeu, iar Mahomed profetul său"**, este un mare pas înapoi dela înălţimea la care s'a ridicat creştinismul, care învaţă că Dumnezeu este unic ca fiinţă şi întreit ca persoană şi n'a adus nimic nou, pentrucă monoteismul, şi încă mai curat, l-a profesat şi-l profesează iudaismul.

Allah este apoi un Dumnezeu despotic, identic cu destinul, norocul sau soarta, căruia moslemul trebue să i se supună orbeşte. De aceea, una din învăţăturile fundamentale ale dogmaticei mahomedane este **predestinaţiunea sau fatalismul absolut. Totul** stă în mâna lui Dumnezeu. Nimic, nici bine nici rău, nu

se întâmplă decât conform voiei sale sfinte. De o libertate a voiei omului nu poate fi dar nici vorbă.

Pe lângă învăţătura despre Dumnezeu şi predestinaţiune, mahomedanismul mai ţine ca fundamentale următoarele învăţături dogmatice:

Invăţătura despre îngeri. Sunt două feluri de îngeri: îngerii propriu zişi şi ginii. Ingerii propriu zişi se împart în buni şi răi. Cei buni stau în jurul tronului lui Allah şi fac cunoscută oamenilor voia sa. Fiecare moslem îşi are îngerul său păzitor, care-l fereşte de nenorociri, îi scrie faptele într'o carte şi-l conduce, când moare, la raiu sau la iad, după cum a meritat prin faptele sale. Ingerii răi, cu căpetenia lor Iblis sau Şeitan, fac numai rău oamenilor. La judecata de apoi ei vor fi osândiţi la chinuri veşnice împreună cu necredincioşii.

Ginii sunt un fel de îngeri sau spirite inferioare. Ei trăiesc în atmosferă, se agaţă de bolta cerului şi caută să prindă câte ceva din cele ce Dumnezeu pune la cale cu îngerii buni şi le împărtăşesc vrăjitorilor şi ghicitorilor. Când îngerii îi văd agăţându-se de bolta cerului aruncă după ei cu valuri de foc, pe care oamenii le numesc stele căzătoare.

Invăţătura despre cărţile sfinte. Mahomedanii recunosc de cărţi sfinte şi Vechiul şi Noul Testament, dar cred că ar fi falsificate. De aceea, cartea sfântă prin excelenţă este Coranul [5]), care exista din veci, sta pe o masă înaintea lui Allah şi a fost descoperit lui Mahomed de îngerul Gavriil.

Invăţătura despre profeţi. Sunt două feluri de profeţi: rasuli şi nabì. Rasuli sau trimişii lui Dumnezeu au fost: Adam, Noe, Avraam, Moise, Iisus Hristos şi Mahomed, care au descoperit oamenilor voia lui Dumnezeu. Nabì sunt oameni fără păcat, făcători de minuni, care văd pe Dumnezeu chiar în

vieaţa pământească şi vor interveni pentru oameni la judecata de apoi. Numărul lor e de 224.000.

Invăţătura despre învierea obştească şi judecata de apoi. Fiecare om este judecat după moarte de îngeri. La sfârşitul lumii, pe care numai Allah îl ştie, se va ţine judecata obştească de către Allah însuşi. Atunci, la cel dintâiu sunet de trâmbiţă al îngerului Asrafil, va muri tot ce va fi viu pe pământ, iar la al doilea vor învia toţi morţii. O punte mai subţire decât aţa şi mai ascuţită decât tăişul săbiei, întinsă peste prăpăstiile iadului, duce spre paradis. Cei drepţi vor putea trece pe această punte şi vor ajunge în paradis, unde vor petrece în veci, îmbrăcaţi luxos, în grădini fermecătoare, la umbra unor pomi minunaţi, cu fructe delicioase, lângă izvoare de lapte, miere şi vin, în tovărăşia unor fecioare de o frumuseţe îngerească. Cei răi vor cădea de pe punte şi vor fi chinuiţi veşnic în iad împreună cu îngerii, cei răi cu ginii şi cu animalele.

Vieaţa religioasă a islamului se reduce la următoarele cinci porunci:

1. **Mărturisirea credinţei.** Oricine vrea să intre în islamism, trebue să mărturisească credinţa în Allah, unicul Dumnezeu şi în Mahomed, profetul său şi să se circumcidă, ca semn văzut al acestei mărturisiri. Credinţa se mărturiseşte şi adevereşte apoi în vieaţă prin practicarea poruncilor următoare:

2. **Rugăciunea.** Moslemul trebue să se roage de cinci ori pe zi: la apusul soarelui, pentrucă atunci începe ziua, la un ceas şi jumătate după apusul soarelui, în zorii zilei, la amiazi şi cu o jumătate de oră înainte de apusul soarelui. Ceasul rugăciunii se face cunoscut de muezin [6]) din vârful minaretului [7]) şi moslemul [8]) trebue să-şi facă rugăciunea oriunde s'ar găsi. In moschei [9]) rugăciunea se face şezând pe un covor sau rogojină şi cu faţa îndreptată către

Mecca [10]). Ca formule de rugăciune servesc versuri din Coran şi bucăţi din serviciul liturgic, însoţite de anumite gesturi, ca : plecarea cu faţa la pământ, punerea degetelor pe lobul urechii (ca semn al ascultării glasului lui Allah), plecarea capului spre dreapta şi spre stânga (ca salutare a îngerilor păzitori), etc. Pentru a nu se greşi ceva la facerea rugăciunii, moslemii şed la spatele imamului [11]) şi imită gesturile lui. Rugăciunea trebue precedată de spălarea feţei, a mâinilor şi a picioarelor până la glesne, cu apă sau cu nisip.

3. **Milostenia** se practică şi în particular de fiecare moslem cu dare de mână şi constă şi dintr'un impozit care se dă statului în vederea câştigării de prozeliţi şi a războiului sfânt, cum şi dintr'o dare benevolă care se încasează la sfârşitul postului.

4. **Postul** este numit de Mahomed **„uşa religiunii“**. Intreaga lună de primăvară, numită Ramadan, este destinată postului sau mai exact ajunării, pentrucă moslemul n'are voie să mănânce nimic în acest timp până după apusul soarelui. Cine nu poate posti trebue să plătească pentru fiecare zi de nepostire. La sfârşitul postului se serbează **micul Bairam.**

5. **Călătoria la Mecca** este obligatorie pentru orice moslem, cel puţin odată în vieaţă. Ea se face în anumite luni ale anului şi după un ritual prescris. Cei care fac o călătorie sfântă poartă numele de **hagii** şi sunt socotiţi misionari ai Islamismului.

Unitatea islamului este sfâşiată de o mulţime de secte şi şcoale teologice, care se duşmănesc între ele, Totuşi numărul Mahomedanilor atinge cifra de 260.000.000 şi islamismul câştigă mereu aderenţi printre popoarele aşa zise primitive, datorită laxităţii moralei sale şi mai ales concepţiunii cu totul sensuale despre fericirea paradisului.

Nota. 1. *Iudaism* este numele credinței poporului ales după întoarcerea lui din captivitatea babilonică, de unde s'au întors numai urmașii tribului lui Iuda și ai lui Veniamin, pe când urmașii celorlalte zece triburi, duși în captivitate asiriană, nu s'au mai întors. *Mozaism* se numește credința poporului iudeu după Moise, care a scos pe Israeliți din robia Egiptului și le-a dat legea de pe muntele Sinai

2. *Talmudul* este o colecțiune de opere teologice, istorice, juridice, linguistice, naturaliste, etc., în care preponderează elementul religios. Din acest din urmă punct de vedere l-am putea numi o interpretare, continuare și completare a legii date de Moise. Autorii lui sunt marii rabini din secolul V a. Chr. adică din timpul lui Esra și până în veacul VI p. Chr. El constă din două mari părți : Mișna și Ghemara.

3. *Mahomedanismul* se numește astfel după numele lui Mahomed, întemeietorul lui, iar *Islamism* i se zice acestei religiuni dela cuvântul arab „islam" care însemnează „credință".

4. Despre Mahomed și Mahomedanism s'au scris în deosebi în ultimul timp o mulțime de lucrări de valoare, mai ales în limba franceză, pentrucă Francezii au mulți mahomedani în coloniile lor din Africa septentrională. Mai importante sunt: *O. Houdas: „L'Islamisme"; J. Goldzieher: „Le Dogme et la loi de l'islam"; Emil Dermenghen: „La Vie de Mahomed"* și *Ed. Montet: „L'Islame"*. O expunere relativ succintă, dar completă, în românește a fost făcută de autorul acestei lucrări, sub titlul *„Islamism"* în *„Revista cursurilor și conferințelor"*, anul I (1 Martie 1931), pag. 47—80.

5. O excelentă traducere în românește a Coranului a fost făcută de răposatul teolog și mare orientalist bucovinean, *Silvestru Octavian Isopescul*, Cernăuți, 1912.

6. *Muezin* se numește cântărețul care anunță ceasurile de rugăciune.

7. *Minaret* se chiamă turnul înalt de lângă moschee, din care cântă muezinul.

8. *Moslem* e cuvânt arab și înseamnă „credincios".

9. *Moschee* se chiamă localul propriu zis de rugăciune care corespunde cu bisericile creștine. Locașul de rugăciune mai mic și adesea fără minaret se numește *giamie*.

10. Direcțiunea către Mecca este arătată în moschei și giamii printr'o firidă care poartă numele de *„kiblă"*.

11. *Imam* este preotul care face rugăciunile de toate zilele, iar *„hotip"* se numește preotul care slujește vinerea, ziua sfântă a mahomedanilor

CAPITOLUL XXXIII

BISERICA ROMANO-CATOLICĂ

1. Incă cu mult înainte de despărţirea ei pentru totdeauna de Biserica ecumenică, din anul 1054, Biserica apuseană, Biserica latină sau Biserica Romei, apucase pe căi greşite, pe căi care duc la ţinte ce nu sunt în armonie cu spiritul Evangheliei. Căderea imperiului Roman de apus sub loviturile barbarilor (476) făcu să încolţească în mintea episcopilor Romei trufaşa idee de a lua locul împăraţilor, de a face din Roma, cetatea eternă, capitala une noui împărăţii lumeşti, cu firmă creştină. **Civitas Dei,** adică împărăţia lui Dumnezeu pe pământ, avea să se numească această nouă împărăţie, faţă de care împărăţiile de până atunci erau socotite ca **Civitas diaboli,** împărăţia Satanei. Sfârşitul certei pentru învestitură, dintre împăratul german **Enric IV** şi papa **Grigore VII,** asigură papii titlul exclusiv de **„Rector Dei“** pe pământ sau de **„împărat roman“.** De acum înainte el se compară cu soarele, iar pe împăraţi şi prinţi cu luna şi cu stelele, care primesc lumina dela soare, şi nu roşesc să-şi înalţe statui, în care sunt înfăţişaţi cu sabia în mână. Aşa zisa captivitate a papilor (1305-—1377), ca şi atitudinea lui Napoleon cel Mare şi a statelor italiene trezite la unire, n'au fost decât întunecarea trecătoare a acestui ideal, un nor care a trecut, căci în anul 1929, puterea lumească a papilor, statul papal, a fost recunoscut formal de către statul italian. Papa îşi are, ca orice împărat, miniştrii săi, armata sa, poşta sa, moneda sa, şi-şi va avea şi închisoarea sa.

Paralel cu lupta dusă pentru cucerirea titlului de

împărat lumesc, papii au dus o luptă tot atât de aprigă şi de dârză pentru cucerirea titlului de cap văzut al Bisericii. Mitropoliţii, pentrucă făceau umbră papii, fură desfiinţaţi, iar sinoadele, care depuneau din când în când câte un papă, nu mai fură convocate, până ce în fine **sinodul din Vatican** (1870) recunoscu papii **infalibilitatea**, adică însuşirea de a nu putea greşi, şi-l făcu deci egal cu Dumnezeu, declarându-l de cap văzut şi nediscutat al Bisericii. Dreptul de a dicta în întreaga Biserică creştină, sau aşa zisul primat jurisdicţional al papii, care este o urmare logică a infalibilităţii, se loveşte însă de împotrivirea neclintită a Bisericii ortodoxe şi a protestantismului, care văd în infalibilitate un sacrilegiu şi în primaţie o mândrie diabolică [1]).

Bisericii romane i se zice dar cu drept cuvânt papală sau papistaşă, nume care nu place teologilor papistaşi.

Visurile de mărire ale papilor au fost susţinute de diferite ordine călugăreşti, în special de ordinul Iezuiţilor, căci monahismul în apus n'are caracterul contemplativ, ca acel din răsărit, ci urmăreşte diferite scopuri practice, prin diferitele ordine. Unele din acestea au adunat, prin mijloace permise şi nepermise, averi imense, pe care se întemeiază în bună parte puterea şi autoritatea acestei Biserici, dar care au atras asupra lor (a ordinelor) şi a Bisericii ura şi prigonirea, câteodată cruntă, a statelor. Alături de monahi a stat şi stă, în lupta pentru înfăptuirea visurilor papalităţii, clerul de mir, care a fost silit să trăiască celibatar, ca să fie în totul la dispoziţia papilor şi a episcopilor.

Din punctul de vedere al organizaţiunii, Biserica papală se prezintă dar cu un mecanism bine alcătuit şi care funcţionează în mod automat, dar nu creştineşte. Din punct de vedere dogmatic şi moral ea s'a

abătut de asemeni dela adevăratul spirit evanghelic, dela învăţătura şi morala profesată de Biserica primelor opt veacuri.

Astfel, încă înainte de despărţirea de Biserica de răsărit, ea învăţa greşit că: **Sfântul Duh purcede şi dela Fiul** şi că există un **foc curăţitor** (purgatorul) în care merg sufletele celor ce nu şi-au expiat pe pământ anumite păcate şi avea unele practici necunoscute până atunci în Biserică, cum era d. p. obiceiul de a **săvârşi ungerea cu mir numai episcopii, îngăduinţa de a se mânca lapte, ouă şi brânză în postul mare şi oricând carne de animale sugrumate.** La aceste erezii şi practici necreştine s'au adăogat cu vremea şi altele, ca: **săvârşirea sfintei euharistii cu azimă**, în loc de pâine dospită, **împărtăşirea laicilor numai cu trupul**, nu şi cu sângele **Domnului, neîmpărtăşirea copiilor până la vârsta de şapte ani**, administrarea **botezului prin turnare de apă**, iar nu prin afundare, **învăţătura despre indulgenţe**, că adică prin cumpărarea unor bileţele, date de papă, se iartă păcatele, învăţătura că şi **Sfânta Fecioară Maria**, iar nu numai Domnul Hristos, **s'a născut fără păcat**, învăţătura despre **infalibilitate şi primatul papal** şi altele. Moralitatea publică suferă din cauza celibatului clerului şi a felului cum o înţeleg unii autori şi anumite sisteme de morală.

Chiar şi în cult, ea a introdus unele inovaţiuni care o depărtează mult de Biserica primelor veacuri, ca d. p. **statuile, muzica instrumentală, adorarea inimii Domnului nostru Iisus Hristos, limba latină** ca unica limbă de cult ş. a.

2. Cu toate că s'a abătut în multe puncte dela adevărata învăţătură a Bisericii din cele dintâi opt veacuri şi a căzut în erori grave şi pe tărîmul moral, Biserica papală ridică totuşi pretenţia că ea singură este adevărata Biserică creştină.

Pretenţia aceasta şi-o formulează ea întemeindu-se pe interpretarea tendenţioasă a celor patru însuşiri ale Bisericii cuprinse în simbolul de credinţă (crezul) niceo-constantinopolitan, care sunt: una, sfântă, sobornicească (catolică) şi apostolească.

Teologii papali interpretează aceste însuşiri ca şi cum ar fi numai ale ei. In deosebi pun ei mare preţ pe unitate, despre care susţin că este realizată în chip concret prin persoana papii, care este — după ei — capul văzut al Bisericii. Ei uită însă, sau, mai bine zis, se fac că uită, că Biserica ortodoxă şi cea protestantă consideră ca inovaţie eretică învăţătura despre primatul papal.

Tot astfel şi însuşirile de: sfântă, sobornicească (catolică) şi apostolească, teologii papali le atribue numai Bisericii lor, dar inchiziţia, vieaţa scandaloasă din punct de vedere moral al multor papi şi a clerului celibatar, principiile şi practica moralei iezuite, etc. sunt atâtea semne de întrebare cu privirea la sfinţenia acestei Biserici. Cât pentru sobornicitate sau catolicitate ori universalitate şi apostolicitate, temeiurile pe care ele se sprijină sunt şi mai şubrede. In ce priveşte catolicitatea sau universalitatea, cu opt ani în urmă (1933), un teolog german a susţinut enormitatea că Biserica papală este universală, pentrucă din sânul ei face parte întreaga omenire, toţi oamenii câţi au trăit şi vor trăi pe pământ, oricare ar fi religiunea căreia ei aparţin. Motivarea? Pentrucă ea este singura depozitară a revelaţiunii făcută de Dumnezeu lui Adam, şi toate religiunile lumii, oricât de rătăcite ar fi ele, deţin câteo părticică din această revelaţiune. Apostolicitatea în fine nu poate reveni Bisericii papale, pentrucă ea s'a abătut dela învăţătura apostolilor, care s'a păstrat curată şi neschimbată numai în Biserica noastră ortodoxă [2]).

Nota 1. Infalibilitatea papală a fost combătută cu multă îndârjire de unii din marii teologi catolici, ca: *Friedric, Döllinger, Hefele* şi alţii, chiar în sinodul din Vatican, şi îndată după aceea a şi făcut să se rupă de Biserica Romei o parte din fiii ei din diferite ţări, care s'au constituit în Biserică aparte sub numele de *„Vechi catolici"*. Această Biserică există şi azi şi are trei episcopii: la Bonn, în Germania, la Utrecht, în Olanda, şi la Berna, în Elveţia.

Impotriva infalibilităţii papale s'a ridicat şi curentul zis „modernist" din Teologia catolică, iar în unele ţări, ca d. ex. Ungaria, nu s'au promulgat oficial nici până azi actele sinodului din Vatican, prin care papa e declarat infalibil. Totuşi, infalibilitatea a fost recunoscută şi în aceste ţări în chip tacit.

Nota 2. Amănunte asupra fiinţei şi abaterilor dela credinţă disciplină, cult etc. ale romano-catolicismului, ca şi ale protestantismului se găsesc în *I. Mihălcescu: „La Théologie symbolique au point de vue de l'Église orthodoxe-orientale"*, Bucarest et Paris 1932, în *Vladimir Guetté; „Expunerea doctrinei Bisericii ortodoxe de răsărit"*, tradusă de Mitropolitul Iosif Gheorghian, Bucureşti, 1893 şi în *N. Lopuhin: „Creştinismul apusean"*, tradus de Episcopul Nicodim (azi Patriarh al României).

LECŢIUNEA XVII

BISERICA PROTESTANTĂ

1. Protestantismul este un nume generic pentru o imensă mulţime de comunităţi creştine, care îşi au origina în reformaţiunea religioasă din veacul XVI. S'ar putea zice că singur numele este legătura reală între diferitele comunităţi protestante, pentrucă în ce priveşte învăţătura de credinţă cu greu se pot stabili puncte comune. Diferenţele se observă adesea şi în sânul aceleiaşi comunităţi. Ieşit din reacţiunea împotriva Bisericii papale, sau, mai exact, împotriva abuzurilor ce se săvârşeau în această Biserică, protestantismul este tocmai contrariul de ceea ce este romano-catolicismul. Dacă în catolicism

autoritatea papii şi a clerului în genere este, am putea zice, indiscutabilă, protestantismul nu admite nicio ierarhie, nicio autoritate, niciun mijlocitor între om şi Dumnezeu, ci susţine că orice om poate sta în legătură directă cu Dumnezeu. Singura autoritate în faţa căreia el se pleacă este **Dumnezeu** şi cuvântul său, adică **Sfânta Scriptură sau Biblia**, înţeleasă, nu cum o explică Biserica învăţătoare, ci cum vrea fiecare, sau după formula protestantă, **„cum este luminat fiecare de Sfântul Duh"**. Dacă în catolicism se învaţă că omul se mântuieşte prin credinţă, ca efect al harului dumnezeiesc, şi prin fapte bune, şi se pune mare greutate pe acestea, în protestantism se susţine că mântuirea se dobândeşte numai prin credinţă **(sola fide)** sau, mai exact, numai prin har sau graţia dumnezeiască, pe când faptele bune nu sunt de vreun folos, sau sunt chiar vătămătoare. Tot din spirit de opoziţie faţă de Biserica romană s'au desvoltat toate învăţăturile de credinţă, toată morala şi toată organizaţiunea protestantismului. Admiterea Sfintei Scripturi ca unicul izvor şi normă a credinţei, a atras după sine nesocotirea Sfintei Tradiţiuni şi interpretarea arbitrară a Sfintei Scripturi. Pentrucă mântuirea se face numai prin harul lui Dumnezeu (o predestinaţiune, care merge până la absurd), cultul şi sfintele taine îşi pierd cu totul importanţa. De aceea, liturghia sau messa, ca şi toate sacramentaliile şi orice fel de rugăciuni făcute de clerici, sunt desfiinţate, ca şi cultul sfinţilor, al icoanelor, al sfintei cruci, al moaştelor. Pictura, şi în unele comunităţi chiar şi muzica, sunt înlăturate din biserică, iar sfintele taine sunt reduse la două: **botezul** şi **euharistia**, la care unii mai adaugă şi **pocăinţa**. Făcând parte cât mai mare raţiunii în materie de credinţă, prezenţa lui Hristos în euharistie este înfăţişată de unii ca reală, dar nu prin transfor-

marea elementelor, ci **prin consubstanţiere** sau împănare (în pâine, cu pâine şi sub pâine este trupul Domnului şi în vin este sângele Domnului, cum a zis **Luther**) ; de alţii, **ca ceva pur spiritual (Calvin)**, iar de alţii **ca o simplă comemorare** a cinei de taină (**Zwingli** şi mulţi teologi contemporani). Neadmiţând sfânta taină a preoţiei, conducătorii sufleteşti ai comunităţilor, săvârşitorii celor două sau trei quasitaine, propoveduitorii autorizaţi ai cuvântului lui Dumnezeu, sunt laici cu cunoştinţe teologice, aleşi de comunitate în acest scop şi purtând numele de **pàstori.**

Protestantismul este dar un fel de bolşevism religios, o laicizare completă a creştinismului.

2. In acest haos şi în această confuzie generală care este protestantismul se pot distinge trei curente sau direcţiuni, reprezentate prin cei trei începători ai reformei : Luther, Zwingli şi Calvin.

Luther, cel mai vechiu dintre reformatorii propriu zişi, rezumă şi reduce creştinismul la convingerea personală a fiecăruia, că avem în ceruri un Dumnezeu, care ne e tată, şi la siguranţa neclintită că prin credinţa în Hristos suntem liberaţi de jugul păcatului şi al morţii şi am devenit din nou fiii lui Dumnezeu. Sfânta Scriptură şi sfintele taine sunt cei doi stâlpi ai vieţii religioase, cele două faruri spirituale care ne luminează calea în această vieaţă, cele două izvoare nesecate din care scoatem puteri suprafireşti, ca să ne întoarcem la Tatăl ceresc. Sfânta Scriptură ne învaţă care este voia Tatălui nostru din cer şi ne arată mijloacele de a o împlini, iar sfintele taine ne învestesc cu noui puteri pentru ajungerea acestui scop.

Misticismul acesta formează sâmburele luteranismului original, aşa cum l-a visat Luther.

Pentru vieaţa morală practică şi pentru organizaţiunea bisericească, Luther n'a avut nicio pricepere. Singurul element de disciplinare şi de coeziune sufletească a credincioşilor sunt cele două taine sau sacramente : botezul şi euharistia, la care el adaugă câteodată şi pocăinţa, prin care se dă omului graţia dumnezeiască în chip real. Acestea ţin locul oricărei organizaţii bisericeşti.

Zwingli este antipodul lui Luther. El este condus în mod exclusiv de interesul practic şi moral şi n'are nicio înţelegere pentru misticism şi speculaţiune. Singura sa preocupare este restabilirea disciplinei bisericeşti şi purificarea cultului. Dumnezeu este un stăpân absolut, iar nu tată. El a predestinat pe unii oameni spre osânda de veci, iar pe alţii spre fericirea de veci. Cum nimeni nu poate şti, dacă e predestinat spre fericire, fiecare este dator să observe învăţătura Sfintei Scripturi, care este revelată de Dumnezeu şi cuprinde voia lui. Impărăţia lui Dumnezeu, întemeiată de Iisus Hristos, este externă, ea este aceeaşi cu statul politic. De aceea, creştinul trebue să fie înainte de toate un bun cetăţean. Formarea de buni cetăţeni este scopul ultim al reformei lui Zwingli.

Calvin stă la mijloc între Luther şi Zwingli. Cu Luther el este de acord în ce priveşte speculaţiunea, cu Zwingli în ceea ce se raportă la partea practică. Atenuând unilateralitatea externă în care căzuse Luther din cauza opoziţiunii sale pasionate în contra romano-catolicilor, precum şi accentuarea exagerată a credinţei justificatoare şi a Bisericii invizibile, Calvin se retrage câţiva paşi înapoi, spre a se apropia de matca dela care deviase, de Biserica romană. Astfel, el reuşeşte să construiască în latura speculativă un impunător edificiu teologic, care a influenţat şi influenţează încă teologia luterană. In latura prac-

tică, el, deşi admite invizibilitatea Bisericii, totuşi, reuşeşte să clădească o nouă Biserică văzută, cu o disciplină de fier, Biserică în care clerici şi laici, vieaţă religioasă, credinţă abstractă şi legea pozitivă cu faptele bune, cuvântul lui Dumnezeu şi sfintele taine, predestinaţiunea şi libertatea personală îşi găsesc aplicaţiunea în unitatea aceluiaşi sistem.

Sub forma calvinismului a pătruns protestantismul în toate ţările lumii unde se poate vorbi de protestantism, pe când luteranismul e circumscris în Germania şi ţările scandinave, iar zwinglianismul a dispărut aproape cu totul.

Din calvinism a ieşit şi puzderia de secte care s'a răspândit ca buruiana rea pretutindeni unde este creştinismul.

Notă. Biobliografia despre protestantism este aceeaşi cu cea din nota 2 dela captolul precedent.

CAPITOLUL XXXIV

BISERICA ORTODOXĂ

1. Biserica romano-catolică şi cea protestantă, şi în deosebi aceasta din urmă, s'au abătut şi înstreinat, una mai puţin, cealaltă mai de tot, dela învăţătura şi practicile Bisericii ecumenice, a Bisericii primelor opt veacuri, care este adevărata Biserică, în toată puritatea ei, aşa cum a fost întemeiată de Mântuitorul, organizată de sfinţii apostoli şi păstrată de sfinţii părinţi. Biserica noastră ortodoxă stă încă neclintită pe temelia pusă de Mântuitorul, păstrează neschimbată organizaţia dată de sfinţii apostoli şi nu se abate întru nimic dela cele ce au stabilit, învăţat

şi practicat sfinţii părinţi. Ea este continuatoarea directă şi fidelă a Bisericii ecumenice vechi, a adevăratei Biserici a lui Hristos şi deci ea este Biserica adevărată.

Pretenţia de a fi adevărata Biserică o ridică însă şi Biserica romano-catolică, şi cea protestantă.

Biserica romano-catolică îşi formează pretenţia de a fi ea adevărata Biserică, întemeindu-se pe însuşirile Bisericii exprimate în simbolul niceoconstantinopolitan şi care sunt: una, sfântă, sobornicească (catolică) şi apostolească. Teologii ei interpretează aceste însuşiri în aşa fel, ca şi cum ar fi numai ale ei. In deosebi pun ei mare preţ pe unitate, despre care susţin că este realizată în chip concret prin persoana papii, care este considerat drept cap văzut al Bisericii. Ei uită însă, că Biserica ortodoxă şi cea protestantă consideră ca inovaţie eretică învăţătura despre primatul papal. Tot astfel şi însuşirile de: sfântă, sobornicească (catolică) şi apostolească, teologii papistaşi le atribue Bisericii lor, pentru cuvântul că numai ea ar fi păstrat în toată curăţia şi integritatea ei credinţa cea sfântă, catolică şi apostolică. Ştim însă că această Biserică a admis în curgerea veacurilor învăţături şi practici noui, care fac ca azi credinţa profesată de ea să difere mult de a Bisericii ecumenice vechi. Ea nu este şi nu poate fi dar adevărata Biserică.

Biserica protestantă pretinde că ea este adevărata Biserică, pentrucă ea singură păstrează şi predică curat cuvântul lui Dumnezeu şi administrează drept sfintele taine. Istoria e martoră însă şi faptele o dovedesc că nimic din această susţinere nu este adevărat. Căci, cum predică curat cuvântul lui Dumnezeu protestanţii, când ei socotesc ca atare numai Sfânta Scriptură, nu şi Sfânta Tradiţiune, şi când interpretează Sfânta Scriptură fiecare cum vrea, din

care cauză au ieşit din sânul protestantismului atâtea secte? Cum administrează drept, şi încă numai ei, sfintele taine, când Biserica ortodoxă, Bisericile eterodoxe şi Biserica romano-catolică, adică toată creştinătatea, afară de ei, admite şapte sfinte taine, iar ei au numai două sau trei ? Cum poate fi dreaptă administrarea sfintelor taine la ei, când n'au preoţi, care să le săvârşească ? Ei au schimbat apoi întreaga învăţătură şi credinţă şi au desfiinţat aproape cu desăvârşire cultul. Prin urmare nici această Biserică nu este cea adevărată.

Biserica noastră ortodoxă este adevărata Biserică, pentrucă ea singură a păstrat într'adevăr fără schimbare tot ce provine dela Mântuitorul şi dela sfinţii apostoli şi în forma în care s'a stabilit de sfinţii părinţi şi de sinoadele ecumenice. Ea n'a schimbat nimic, n'a adăugat nimic nou la ceea ce a ţinut şi a învăţat Biserica ecumenică din cele dintâi opt veacuri ale existenţei ei, veacuri care formează epoca clasică a creştinităţii. Invăţătura ei dogmatică, morala şi cultul sunt aceleaşi care au fost profesate şi practicate în timpul primelor opt veacuri.

Duşmanii ei o acuză din această cauză de înţelenire, de incapacitate de progres, dar ea se făleşte — şi cu drept cuvânt — de statornicia sa, de conservatismul său şi nu regretă aşa zisele progrese cu care se fălesc alte Biserici în materie de credinţă, pentrucă acelea sunt simple inovaţiuni şi rătăciri periculoase. Progresul în materie de credinţă stă în îmbogăţirea formei şi în adâncirea înţelesului, iar nu în schimbarea fondului, în adause şi înnoiri. Numai în acest sens a căutat Biserica noastră să progreseze, lămurind fondul, îmbogăţind şi înfrumuseţând forma, iar nu schimbând temeliile credinţei şi depărtându-se de adevăr, cum au făcut Biserica romano-catolică şi cea protestantă.

Cum că Biserica noastră ortodoxă stă neclintită pe adevăratele şi veşnicile temelii dogmatice şi morale puse ei de Mântuitorul şi de sfinţii apostoli şi că este deci adevărata Biserică, se vede şi din aceea că ea singură întruneşte atributele adevăratei Biserici.

Ea singură se poate numi **una**, pentrucă numai ea recunoaşte de unic cap al ei pe Mântuitorul Hristos şi păstrează unitatea credinţei şi a învăţăturii, ce i-a fost încredinţată de El, pe când Biserica papală admite un al doilea cap (văzut) al Bisericii, în persoana papii, iar cea protestantă a sfâşiat unitatea credinţei şi a învăţăturii, admiţând numeroase erezii.

Ea singură este **sfântă**, pentrucă numai ea se foloseşte, aşa cum a rânduit Mântuitorul, de roadele jertfei sale pe cruce şi de harul Sfântului Duh şi deci numai ea conduce fără greş pe oameni la mântuire. Romano-catolicii şi protestanţii au falsificat învăţătura despre mântuire, justificare sau sfinţire, cei dintâi admiţând meritele prisositoare ale sfinţilor şi indulgenţele, iar cei de al doilea tăgăduind trebuinţa de fapte bune pentru mântuire şi înţelegând mântuirea numai ca ceva extern, ca un act juridic.

Ea singură este **universală**, pentrucă numai ea se întemeiază pe hotărîrile sinoadelor ecumenice sau universale şi este deci îndreptăţită a se răspândi în toată lumea şi a trăi până la sfârşitul veacurilor.

Ea singură, în sfârşit, este **apostolească**, pentrucă numai ea a păstrat organizaţiunea dată de sfinţii apostoli şi a rămas neclintită pe temeliile puse de ei, potrivit poruncii Domnului.

Insuşi numele de **ortodoxă**, care însemnează **drept credincioasă**, arată că Biserica noastră este adevărata Biserică a lui Hristos, faţă de care celelalte Biserici stau pe o treaptă mai îndepărtată.

2. Organizaţia Bisericii ortodoxe diferă atât de a Bisericii romano-catolice, care este monarhică abso-

lută, cât şi de cea protestantă, care este ohlocratică. Biserica ortodoxă este, din acest punct de vedere, aristocratică, adică suprema conducere văzută o exercită episcopii întruniţi în sinod, iar conducerea de toate zilele a sufletelor pe cărările mântuirii o fac preoţii, ca delegaţi ai episcopului. Laicii sau credincioşii iau parte în Biserica noastră, alături de cler, la desbaterea şi soluţionarea chestiunilor materiale ale Bisericii, pe când la protestanţi ei sunt totul, iar la romano-catolici n'au niciun amestec în niciun fel de chestiuni bisericeşti.

Datorită în deosebi acestei participări a laicilor la activitatea economică şi socială a Bisericii, raportul dintre Biserica conducătoare sau învăţătoare ori cler şi Biserica ascultătoare sau laici ori simpli credincioşi, este cât se poate de intim: nici zid despărţitor între cler şi popor, ca la romano-catolici, nici plenipotenţa drepturilor poporului, ca la protestanţi.

La această intimitate de raport dintre cler şi popor contribue apoi în ortodoxie, într'o imensă măsură, faptul că preoţii sunt căsătoriţi şi ca atare mai apropiaţi de enoriaşii lor, cărora le pot şi trebue să le fie model de vieaţă nu numai ca preoţi, ci şi ca părinţi, ca soţi, ca gospodari, ca cetăţeni, etc. şi nu numai ei personal, ci şi soţia, copiii, slugile lor, etc.

Pentrucă Biserica ortodoxă nu urmăreşte scopuri materiale, ea nu stă în luptă cu statul, ca Biserica papală, nici nu-l socoteşte de aşezământ diavolesc, ca protestanţii lutherani, ci ea a trăit şi trăieşte în cea mai deplină înţelegere şi armonie cu statul, oricare ar fi forma lui de guvernământ. Iar pentrucă statele sunt naţionale, Biserica ortodoxă e naţională, iar nu cosmopolită, ca cea romano-catolică.

Biserica ortodoxă fiind naţională, urmează că sunt atâtea Biserici ortodoxe câte state ortodoxe sunt sau

vor fi. Toate Bisericile ortodoxe la un loc formează unica Biserică ortodoxă, aşa cum diferite membre şi organe formează corpul omenesc, sau diferite pietricele un mozaic.

Nota. — Fiinţa ortodoxiei şi diferenţele între Biserica ortodoxă şi cea romano-catolică şi protestantă sunt expuse în lucrările citate mai sus, în nota [2] dela capitolul XVI, cum şi în *Mărturisirea de credinţă a lui Petru Movilă*, Mitropolitul Chievului, discutată şi aprobată de sinodul dela Iaşi, din anul 1642; în *Mărturisirea de credinţă a lui Dositei*, Patriarhul Ierusalimului, aprobată de sinodul ţinut în Bethleem, la anul 1672, şi altele mai puţin însemnate. Colecţia Mărturisirilor de credinţă ale Bisericii ortodoxe se găseşte în *I. Mihălcescu „Bekenntnisse und Zeugnisse des Glaubens der griechisch-orthodoxen Kirche"*, Leipzig, 1904, Hinricks Verlagshandlung.

CAPITOLUL XXXV

BISERICA UNITĂ

Biserica ortodoxă este Biserică naţională, adică fiecare naţiune chiar dacă nu este constituită într'un stat independent îşi are Biserica sa cu cler naţional, cu limba naţională ca limbă de cult, condusă de sinodul său şi întreţinând cu una din patriarhii legăturile spirituale impuse de canoane. Unele din Bisericile statelor ortodoxe sunt patriarhale: România, Jugoslavia, Rusia-ţaristă şi cea de mâine.

Biserica papală este dimpotrivă Biserică internaţională sau supranaţională. Oriunde s'ar afla ea, în orice ţară sau continent, serviciul divin se face pretutindeni în limba latină. Organizaţiunea bisericească cu un colorit măcar cât de puţin naţional nu există. Nu există de asemeni nici sinoade naţionale şi niciun mitropolit, ci numai episcopi. Membrii

ierarhiei, mai ales ai celei înalte sunt în cele mai multe cazuri streini şi trimişi direct dela Roma.

Legătura strânsă dintre Biserică şi naţiune, care există în Biserica ortodoxă, lipseşte dar în Biserica romano-catolică.

Toate naţiunile ortodoxe au stat în calea năvălirilor barbare şi au trebuit să le ţină piept mai mult de 1.000 de ani. Unele din ele au suferit jugul şi împilarea turcească până în a doua jumătate a veacului XIX, iar altele chiar până în zilele noastre, adică până la încheierea păcii după războiul mondial.

In aceste grele împrejurări istorice, naţiunile ortodoxe au rămas în urmă cu civilizaţia şi cultura. Inapoiată a rămas şi Biserica, a cărei soartă a fost nedespărţită de a naţiunii.

Nu tot aşa s'au petrecut lucrurile cu naţiunile şi cu Biserica din apus. Naţiunile apusene stând la adăpost de năvălirile barbare — pentrucă se aflau în spatele zidului de apărare format de naţiunile ortodoxe, sau în tot cazul, barbarii care au pătruns în apus, ajungând acolo mai îmblânziţi — s'au putut desvolta în linişte şi au putut ajunge de timpuriu la o stare înfloritoare de cultură şi civilizaţie.

Biserica papală având în sânul său toate naţiunile apusene, naţiuni culte şi civilizate, a ajuns şi ea la o înfloritoare stare, mai ales materială. Politica dusă de papi şi încoronată cu izbândă, ca papii să fie socotiţi şi împăraţi lumeşti şi să stea mai presus de toţii împăraţii, a avut de rezultat înălţarea Bisericii la o formidabilă putere pământească.

Succesele avute în apus au încurajat pe papi şi i-au făcut să gândească serios la împlinirea visului lor de aur de a cuceri întâietatea spirituală, reprezentată prin ideea primatului papal, peste toată lumea creştină. Imensele avuţii ce-i stau la îndemână, diplomaţia folosită cu isteţime, făgăduieli minci-

noase de tot felul de avantaje şi mai ales imensele servicii pe care i le-au adus diferitele ordine călugăreşti, ca franciscanii, dominicanii şi cu deosebire iezuiţii, au fost tot atâtea arme sau mai exact curse de care s'a slujit Biserica romană pentru ademenirea ortodocşilor necăjiţi şi asupriţi, ca să caute un adăpost, să vadă un liman de mântuire în staulul papal.

Nu este naţiune ortodoxă în sânul căreia să nu se fi găsit un număr mai mare sau mai mic de credincioşi slabi de îngeri, care au cedat cântecului de sirenă al viclenilor emisari papali şi au debarcat pe uscat papistăşesc.

Pentru o reuşită cât mai uşoară, vânătorii de suflete ortodoxe au simulat că fac concesiuni uriaşe, că nu cer rupere de Biserica ortodoxă şi trecerea totală la Biserica papală, ci numai o apropiere, o unire cu Biserica Romei pe baza câtorva puncte de credinţă.

Ortodocşii care au făcut această unire cu Roma papală se numesc **uniţi**, ceea ce însemnează că ei nu sunt papistaşi, ci sunt tot ortodocşi, care numai s'au unit, aliat sau întovărăşit cu papistaşii. Biserica lor de asemeni nu se numeşte romano-catolică, ci unită, adică ortodoxă care a făcut uniune cu Roma.

Spre a vedea mai bine în ce stă cursa întinsă de Biserica romano-catolică ortodocşilor prin unire sau uniaţie, sau ce este în realitate unirea şi la ce sfârşit duce, să examinăm pe scurt, cum s'a făcut şi la ce a ajuns unirea unei părţi a Românilor din Transilvania cu Roma papală.

Ca să-şi asigure stăpânirea asupra Ardealului luat dela Turci în 1688, Austriacii urmăreau între altele unirea Românilor cu Biserica Romei.

Iezuiţii se puseră pe lucru şi făgăduiau preoţilor români, iobagi ca şi poporul şi sătui de asuprirea calvinilor, marea cu sarea şi Oltul cu totul. Insuşi

împăratul Leopold I, în 1672, confirmă aceste promisiuni mincinoase, dând un rescript în care se spunea, că preoţii ortodocşi, care se vor uni cu Roma, vor fi uşuraţi de sarcini şi vor avea dreptul să ia dijmă dela credincioşi.

Ca urmare a acestor insinuări perfide, protopopii români şi mulţi preoţi se adunară într'un sinod la Alba-Iulia, în 1697, sub prezidenţia mitropolitului Teofil şi semnară un act de unire cu Biserica Romei. Singura condiţiune ce li se impunea, şi care fu primită, era recunoaşterea primatului papal.

Această unire, rămasă numai pe hârtie, se desbătu şi încheie din nou în 1698, 7 Octomvrie, sub noul mitropolit Atanase Anghel. Protopopii şi preoţii care luară parte la sobor dădură un manifest prin care declarau că se unesc cu Biserica Romei, cu următoarele condiţiuni : a) ca să se acorde clerului român privilegiile de care se bucură clerul romano-catolic ; b) ca sărbătorile, posturile, calendarul, ritualul să rămână neschimbate ; c) ca mitropolitul Atanase să nu fie scos din scaun până la moarte, iar succesorul lui să fie ales de sobor, întărit de papă şi hirotonit de mitropolitul sârbesc ; d) ca protopopii să rămână neclintiţi din posturile lor.

Era — cum se vede — o unire numai de interes, unire dictată de privilegiile la care aspira obijduitul cler român.

Unirea desăvârşită şi definitivă se făcu la **4 Septemvrie 1700**, pe baza punctelor de credinţă dela 1698 şi a condiţiunilor stipulate atunci.

Trebue însă să arătăm aici reaua credinţă şi falsul făcut cu acest prilej de agenţii papei şi ai curţii imperiale : în 1698, ca şi în 1697, singurul lucru care se cerea Românilor era recunoaşterea primatului papal. Aşa e scris în actul românesc de unire din 1697 şi 1698. In actul latinesc din 1698 iezuiţii au trecut

însă că se recunosc patru puncte dogmatice şi anume: Primatul papal, purcederea sfântului Duh şi dela Fiul, purgatorul şi săvârşirea sfintei euharistii cu azimă. Preoţii români, neştiind latineşte, au semnat actul aşa cum li s'a pus înainte, iar în 1700 nici n'a mai fost discutat.

Un alt fals din actul latinesc este, că se zicea că **tot clerul românesc primeşte unirea,** pe când de fapt în originalul românesc se spunea, că numai **cei subscrişi.**

Urmările acestei uniri făcute de o parte din interes material şi necunoştinţă de cauză, iar din cealaltă parte din lipsă de sinceritate şi din spirit de înşelăciune, n'au putut fi decât adânc păgubitoare pentru uniţii români, pentrucă: **a)** preoţii n'au beneficiat decât de parte din avantajele ce li s'au promis; **b)** mitropolitul a fost degradat la treapta de episcop şi pus sub ascultarea arhiepiscopului ungur din Strigoniu; **c)** unitatea religioasă a Românilor din Ardeal cu cei din Principate, care se realizase în veacul XIV, s'a rupt; **d)** Românii ardeleni au fost împărţiţi în două tabere duşmane: ortodocşi şi uniţi; **e)** Biserica ortodoxă şi poporul român ortodox din Ardeal au fost lăsaţi în părăsire sau chiar prigoniţi atât de autorităţile lumeşti cât şi de cele bisericeşti catolice, ba chiar şi de uniţi; **f)** urmarea cea mai gravă a unirii este în sfârşit catolicizarea aproape completă a clerului şi gravitarea lui şi a laicilor luminaţi spre naţiunile catolice, fie aceasta chiar cea maghiară, şi înstreinarea de fiii ortodocşi, fie aceştia chiar fraţii lor de sânge din Ardeal şi din Principate.

Trei sinoade, ţinute tainic, în anii 1872, 1882 şi 1900, la Blaj, au abătut toată ştiinţa teologică pe făgaşele catolicismului sectar şi au admis şi întrodus pe de-a'ntregul ordinea şi disciplina catolică în cadrele Bisericii române unite. N'a mai rămas fraţilor

români uniţi din bogata moştenire strămoşească de nuanţă ortodoxă decât sfânta liturghie în limba maternă, catolicizată şi aceasta în punctul ei culminant : sfinţirea sfintelor daruri.

Ca să se şteargă orice reminiscenţe de ortodoxie, s'a schimbat uniţilor români — ca şi tuturor uniţilor de orice naţiune ar fi — până şi numele : Nu se mai numesc **„uniţi“** sau **„greco-catolici“** ci **„creştini catolici de rit bizantin“.**

Iată dar ce este unirea cu Roma : o catolicizare lentă.

Bibliografie. *„Decretele conciliului prim şi al doilea ale provinciei bisericeşti greco-catolice dela Alba-Iulia şi Făgăraş“*. Blaj, 1927. *„Conciliul provincial al treilea al provinciei bisericeşti greco-catolice Alba-Iulia şi Făgăraş, ţinut la anul 1900“*, Blaj, 1906.

CUPRINSUL:

RELIGIUNEA

ELEMENTELE CONSTITUTIVE ALE RELIGIUNII. DUMNEZEU

ARGUMENTELE RAŢIONALE PENTRU DOVEDIREA EXISTENŢEI LUI DUMNEZEU

OMUL

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂŢII
-IAŞI-

INSTITUTUL DE
ARTE GRAFICE
„CUGETAREA“
P. C. GEORGESCU-DELAFRAS
BUCUREŞTI, IV
STR. POPA NAN, 21

1960
